

ΕΘΝΙΚΟΝ & ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

**ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΙΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

«ΣΥΡΡΟΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ»
“CONFLUENCE OF CONSTITUTIONAL RIGHTS”

Υπεύθυνος καθηγητής : Δημητρόπουλος Ανδρέας

Επιμέλεια : Μητροπούλου Γ. Αντωνία

A.M.: 1340200200315

ΤΗΛΕΦΩΝΟ: 6938924964

E-MAIL: esf1983@yahoo.gr

ΑΘΗΝΑ , ΜΑΪΟΣ 2006

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
ΤΟ ΘΕΜΑ – «Η ΣΥΡΡΟΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ».....	3
Α΄ ΜΕΡΟΣ: ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ.....	4
Ενότητα 1.01 ΓΕΝΙΚΑ.....	4
Ενότητα 1.02 ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ.....	4
Ενότητα 1.03 ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	5
(a) ΟΡΙΣΜΟΣ.....	5
(b) ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ.....	7
(c) ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	8
Ενότητα 1.04 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ.....	9
Ενότητα 1.05 ΦΟΡΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	12
Ενότητα 1.06 ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ... ..	14
Β΄ ΜΕΡΟΣ: Η ΣΥΡΡΟΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ....	15
Ενότητα 1.07 ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	15
Ενότητα 1.08 ΑΜΥΝΟΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΤΙΘΕΜΕΝΟΣ.....	16
Ενότητα 1.09 ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΣ ΣΥΡΡΟΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	17
Ενότητα 1.10 ΑΛΗΘΗΣ ΚΑΙ ΦΑΙΝΟΜΕΝΙΚΗ ΣΥΡΡΟΗ.....	19
Ενότητα 1.11 ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΣΥΡΡΟΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	20
Ενότητα 1.12 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΣΥΡΡΟΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ – ΜΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΠΛΗΡΗΣ ΕΠΙΚΑΛΥΨΗ.....	21
Ενότητα 1.13 ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΩΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ.....	23
Ενότητα 1.14 ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΛΥΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΡΡΟΗΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ – Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ.....	24
(a) ΑΚΡΙΒΗΣ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	24
(b) ΔΙΑΤΑΞΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΥΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥΣ.....	24
(c) ΔΙΑΤΑΞΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΛΙΓΟΤΕΡΟΥΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥΣ – Η ΑΡΧΗ IN DUBIO PRO LIBERTATE.....	25
(d) ΣΤΑΘΜΙΣΗ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ.....	25
(e) Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΚΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ.....	25
Ενότητα 1.15 ΤΟ ΑΡΘΡΟ 5 § 1 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥΝΤΑΙ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΣΥΡΡΟΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	26
Ενότητα 1.16 ΣΥΝΘΕΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ - ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΣΕ ΕΝΙΑΙΑ ΡΥΘΜΙΣΗ.....	28
Γ΄ ΜΕΡΟΣ: ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΡΡΟΗΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	29
Ενότητα 1.17 ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΣΗΣ ΤΩΝ ΣΤΟΧΑΣΜΩΝ, ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ, ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ.....	29

(a) ΥΠΟΘΕΣΗ Μ. ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗ - «ΜΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΑΝΤΙΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ»	29
(b) ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΑΙΝΙΑΣ «Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ»	31
Ενότητα 1.18 ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΧΕΣΘΑΙ ΚΑΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΖΕΣΘΑΙ - ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ, ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ	32
(a) ΥΠΟΘΕΣΗ «Ε.Σ.Ε.Σ.Β.Η.»	32
(b) ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΝΙΑΙΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΘΑΛΨΕΩΣ	34
Ενότητα 1.19 ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ - ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΑΡΟΧΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ, ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	35
(a) ΥΠΟΘΕΣΗ ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΕΙΟΥ	35
(b) ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ – ΥΠΟΘΕΣΗ ΣΥΝΤΑΞΙΟΔΟΤΗΣΗΣ ΧΗΡΟΥ ΑΠΟΒΙΩΣΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ	36
Ενότητα 1.20 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΡΡΟΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ	37
ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	38
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	38
SUMMARY	38
ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΗΜΜΑΤΩΝ	39
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	40
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	40
ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ	41
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ	41
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ	43
(a) Μ.Πρ.Αθ. 17115/1988	43
(b) ΑΠ 423/1992	53
(c) Πολ.Πρωτ.Αθ. 3518/1993	59
(d) Μ.Πρ.Αθ. 5208/2000	61
(e) Ολ. ΣτΕ 2807/2002	69
(f) ΑΠ 65/2003 (Β1 ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ)	75

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΟ ΘΕΜΑ – «Η ΣΥΡΡΟΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ»

Στην καθημερινή ζωή είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις για τις οποίες μπορεί να γίνει επίκληση μίας μόνο ατομικής ελευθερίας. Συνήθως η συμπεριφορά ενός ατόμου εμπίπτει, στο πεδίο περισσοτέρων συνταγματικών διατάξεων. Πρόκειται για το φαινόμενο της συρροής συνταγματικών δικαιωμάτων, το οποίο και θα εξετασθεί σε αυτήν την εργασία.

Καταρχήν, στο Α' Μέρος, θα ασχοληθούμε γενικά με τα συνταγματικά, ή αλλιώς θεμελιώδη, δικαιώματα. Θα δοθεί ο ορισμός τους, εν συντομία η ιστορική εξέλιξή τους, οι διακρίσεις τους και γενικότερα ορισμένα στοιχεία, απαραίτητα για την κατανόηση των σχετικών με τη συρροή ζητημάτων.

Στο Β' Μέρος της εργασίας θα δοθούν στοιχεία που αφορούν την συρροή των συνταγματικών δικαιωμάτων ειδικότερα. Θα παρατεθούν αρχικά η έννοια, ο ορισμός της συρροής και η διάκρισή της σε αληθή και φαινομενική. Θα παρουσιαστούν ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα συρροής για την ευχερέστερη κατανόηση του θέματος, αλλά και για να γίνουν κατανοητά τα δυσκολότερα ζητήματα που ανακύπτουν σχετικά, και εν συνεχεία θα περάσουμε στο δύσκολο θέμα των εφαρμοστέων περιορισμών. Ως προς το θέμα αυτό έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις, οι οποίες και παρουσιάζονται (ακριβής οριοθέτηση του περιεχομένου των συνταγματικών δικαιωμάτων για την αποφυγή της δημιουργίας του φαινομένου της συρροής, εφαρμογή της διατάξεως με τους περισσότερους περιορισμούς, εφαρμογή της διατάξεως με τους λιγότερους περιορισμούς, στάθμιση συμφερόντων). Εξίσου ενδιαφέρουσα σε αυτό το σημείο, είναι και η αντιμετώπιση του θέματος από τη γερμανική νομολογία. Θα εξεταστούν, περεταίρω, τα ερμηνευτικά προβλήματα που εμφανίζονται σχετικά με το άρθρο 5 § 1 του Συντ., αλλά και η συνθετική ερμηνεία, η σύνθεση δηλαδή των περισσοτέρων συνταγματικών διατάξεων σε ενιαία ρύθμιση, προκειμένου να υπάρξει μεγαλύτερη συνταγματική προστασία.

Τέλος, στο Γ' Μέρος θα παρατεθούν ορισμένες παρατηρήσεις από τη νομολογία και θα σχολιασθούν μερικές χαρακτηριστικές, σχετικές με τη συρροή, αποφάσεις, προκειμένου να δοθεί όσο το δυνατόν μία σαφής εικόνα για το εξεταζόμενο θέμα της συρροής των συνταγματικών δικαιωμάτων. Η εργασία ολοκληρώνεται με τα βασικά συμπεράσματα, την περίληψη, τους απαραίτητους πίνακες λημμάτων και αποφάσεων, το παράρτημα της νομολογίας και τη βιβλιογραφία.

Α' ΜΕΡΟΣ: ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Ενότητα 1.01 ΓΕΝΙΚΑ

Η ιστορία της σχέσης εξουσίας και εξουσιαζομένων διαμορφώνεται και μετασχηματίζεται ανάλογα με την αντίστοιχη εξέλιξη των πολιτευμάτων. Από το θεσμό της δουλείας στην αρχαιότητα ως τις σύγχρονες μορφές της πολυκομματικής ή και συμμετοχικής μορφής Δημοκρατίας, η νομική θέση του μέλους της κοινωνίας έναντι της κρατικής εξουσίας έχει μεταβληθεί ριζικά. Η ιστορική αυτή διαδικασία συνεχίζεται και δεν ολοκληρώνεται ποτέ, γιατί παρακολουθεί την αέναη εξέλιξη της σχέσης κράτους και κοινωνίας.

Μέσα στην αέναη αυτή εξέλιξη της σχέσης εξουσίας και εξουσιαζομένων προβάλλει η αξίωση του ανθρώπου, του πολίτη ή των κοινωνικών ομάδων για σεβασμό της ανθρώπινης υπόστασής τους, της ελευθερίας τους, της συμμετοχής τους στο κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι και της ίσης μεταχείρισής τους. Το περιεχόμενο αυτών των αξιώσεων και η έκταση της αναγνώρισής τους ανανεώνεται μέσα στην ιστορική εξέλιξη των πολιτειών και της διεθνούς έννομης τάξης. Την εξέλιξη αυτή παρακολουθεί, αλλά και τροφοδοτεί μία αντίστοιχη φιλοσοφική και ιδεολογική αντιπαράθεση για την έννοια και το περιεχόμενο της ανθρώπινης ελευθερίας.

Από τότε που στην ηπειρωτική Ευρώπη η λειτουργία της πολιτείας υπάγεται σε συνταγματικούς κανόνες, και κατά κύριο λόγο μετά τη Γαλλική Επανάσταση του 1789, η κατοχύρωση του ανθρώπου, του πολίτη, και αργότερα των κοινωνικών ομάδων γίνεται σταθερό στοιχείο των ευρωπαϊκών Συνταγμάτων¹.

Ενότητα 1.02 ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Ο όρος «θεμελιώδη δικαιώματα» (Grundrechte) καθιερώθηκε στο γερμανικό δημόσιο δίκαιο. Τον όρο χρησιμοποίησαν ως τίτλο του τμήματος περί των δημοσίων δικαιωμάτων των πολιτών ήδη τα ομοσπονδιακά Συντάγματα του 1849 και του 1919. Το ίδιο έκαναν ο ισχύων Θεμελιώδης Νόμος της Γερμανίας (1949) και τα ισχύοντα Συντάγματα των περισσότερων ομόσπονδων Χωρών αυτής. Τον όρο χρησιμοποιεί και το πρώτο κεφάλαιο του δεύτερου τίτλου του ισχύοντος ομοσπονδιακού Συντάγματος της Ελβετίας 1999 που κατοχυρώνει κυρίως τα ατομικά δικαιώματα. Σε εμάς για πρώτη φορά χρησιμοποίησε τον όρο το Σχέδιο Συντάγματος της Επιτροπής του Β' Ψηφίσματος της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής (1948) στον τίτλο του έκτου κεφαλαίου του δεύτερου μέρους του («αναστολή θεμελιωδών δικαιωμάτων»). Τον όρο περιέλαβε το ισχύον Σύνταγμά μας στη διάταξη του άρθρου 25 § 2, δηλαδή στο τελευταίο άρθρο του δεύτερου μέρους του που έχει τον τίτλο «ατομικά και κοινωνικά

¹ Τσάτσος Θ. Δημήτρης, Συνταγματικό Δίκαιο-Θεμελιώδη Δικαιώματα, Τόμος Γ', Ι Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1988, σελ.19 επ.

δικαιώματα». Αντίθετα, στην Γαλλία επικράτησε ο όρος «δημόσιες ελευθερίες» (libertes publiques). Ορισμένα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης υιοθέτησαν τον όρο «θεμελιώδη δικαιώματα». Στη διεθνή βιβλιογραφία και τα διεθνή κείμενα χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι οι όροι «δικαιώματα του ανθρώπου» ή «θεμελιώδεις ελευθερίες» ή και οι δύο όροι μαζί. Τον όρο «δικαιώματα του ανθρώπου» χρησιμοποιεί και η διάταξη του άρθρου 25 § 1 του ισχύοντος ελληνικού Συντάγματος. Ο όρος αυτός δεν ανταποκρίνεται στο ισχύον δίκαιο, που δεν κατοχυρώνει όλα τα εξεταζόμενα δικαιώματα υπέρ όλων των ανθρώπων (ημεδαπών και αλλοδαπών)².

Ενότητα 1.03 ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

(a) ΟΡΙΣΜΟΣ

Αρχικά πρέπει να τονιστεί ότι η εξέλιξη της έννοιας των θεμελιωδών δικαιωμάτων πέρασε και μέσα από την αντίληψη ότι αποτελούν όχι πραγματικούς κανόνες δικαίου, αλλά κατευθυντήριες και προγραμματικές διατάξεις. Αυτό συνέβη κυρίως με ορισμένες ευρύτατου κοινωνικού περιεχομένου διατάξεις του γερμανικού Συντάγματος του 1919. Αντίθετα, σήμερα τα θεμελιώδη δικαιώματα θεωρούνται, και σύμφωνα με τη νομολογία του ΣτΕ, κανόνες δικαίου «που περιέχουν δεσμευτική επιταγή προς τον κοινό νομοθέτη».

Τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως τα αναγνωρίζει και τα θεσπίζει η έννομη τάξη και κατά κύριο λόγο το Σύνταγμα, δεν είναι μόνο διακηρύξεις αρχών. Πέρα από το ιδεολογικό και διακηρυκτικό τους χαρακτήρα αποτελούν νομικούς κανόνες που δημιουργούν δικαιώματα και αντίστοιχες υποχρεώσεις³.

Ο όρος δικαίωμα έχει, όπως είναι γνωστό, τις ρίζες του στο ιδιωτικό δίκαιο. Αποτελεί τον νομικό θεσμό, με τον οποίο το δίκαιο συστηματοποίησε την ιδιωτική σχέση των μελών της κοινωνίας μεταξύ τους. *Δικαίωμα* είναι η εξουσία που παρέχει το σύστημα του δικαίου σε πρόσωπο ή κατηγορία προσώπων ή σε ένωση προσώπων για την ικανοποίηση ενός συμφέροντος, στο οποίο έτσι δίνει νομική υπόσταση. Το Δημόσιο Δίκαιο, ιδιαίτερα στο Συνταγματικό Δίκαιο, άργησε πολύ να δεχθεί την έννοια του δικαιώματος, θεωρώντας πως είναι ασυμβίβαστη με την λογική των σχέσεων δημοσίου δικαίου. Αλλά και το ιδιωτικό δίκαιο διεκδικούσε ταυτόχρονα για χρόνια την αποκλειστικότητα του δικαιώματος⁴.

Σήμερα τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν μια -και μάλιστα τη σπουδαιότερη- κατηγορία των δημοσίων δικαιωμάτων, δηλαδή των δικαιωμάτων που ρυθμίζονται από το δημόσιο δίκαιο. Ειδικότερα, ως θεμελιώδη θεωρούνται εκείνα τα δικαιώματα, που κατοχυρώνονται από κείμενα αυξημένης τυπικής δυνάμεως και ιδίως από το Σύνταγμα και τα οποία έτσι δεσμεύουν και τις τρεις συντεταγμένες εξουσίες (νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική). *Με άλλα λόγια τα θεμελιώδη δικαιώματα*

² **Ράικος Γ. Αθανάσιος**, Συνταγματικό Δίκαιο-Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2⁹⁵ Τόμος, 2^η Έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, σελ.31 επ.

³ **Τσάτσος Δ.**, *όπ.παρ.*, σελ.20.

⁴ Ο **Μπαλής**, Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου, Έκδοση 8^η, 1961, σελ.71 επ., ορίζει ότι δικαίωμα είναι «η υπό της εννόμου τάξεως παρεχομένη εις το πρόσωπον εξουσία προς πραγμάτων βιοτικού συμφέροντος».

ταυτίζονται με τα συνταγματικά δικαιώματα. Τέτοια δικαιώματα περιλαμβάνει βέβαια κυρίως το τμήμα του Συντάγματος περί των δικαιωμάτων (δικαιώματα του καταλόγου). Δικαιώματα των ατόμων μπορούν ωστόσο να περιέχονται και περιέχονται πράγματι και στο οργανωτικό τμήμα του Συντάγματος (δικαιώματα εκτός του καταλόγου). Στη διάκριση των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε δικαιώματα του καταλόγου και δικαιώματα εκτός του καταλόγου αποδίδεται στη Γερμανία πρακτική σημασία. Συγκεκριμένα είναι αμφίβολο αν ορισμένες γενικές αρχές, οι οποίες περιλαμβάνονται στο τμήμα περί των δικαιωμάτων (αρθρ. 19§§1-3 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης), ισχύουν και για τα δικαιώματα εκτός του καταλόγου⁵.

➤ Η θεωρία των θεσμικών εγγυήσεων

Ορισμένες από τις διατάξεις του τμήματος του Συντάγματος περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν κατοχυρώνουν δικαιώματα, αλλά περιέχουν απλώς κανόνες του αντικειμενικού δικαίου (objectives Recht). Οι εν λόγω κανόνες του αντικειμενικού δικαίου κατοχυρώνουν ιδίως ορισμένους θεσμούς του δικαίου αυτοτελώς ή σε συνδυασμό με θεμελιώδη δικαιώματα. Θεσμοί του δικαίου περιλαμβάνονται και στο οργανωτικό τμήμα του Συντάγματος, το οποίο κατοχυρώνει και ορισμένα δικαιώματα. Για το λόγο αυτό πρέπει να διακρίνονται τα θεμελιώδη δικαιώματα από τους συνταγματικά κατοχυρωμένους θεσμούς (θεσμικές εγγυήσεις). Η διάκριση αυτή επικράτησε στη γερμανική επιστήμη ήδη από την εποχή του Συντάγματος της Βαϊμάρης. Ειδικότερα ακόμα η γερμανική επιστήμη διακρίνει τα «γνήσια θεμελιώδη δικαιώματα» («echte Grundrechte») από τους «συνταγματικά κατοχυρωμένους θεσμούς» («Einrichtungsgarantien»). Την θεωρία των συνταγματικά κατοχυρωμένων θεσμών υποστήριξε υπό το Σύνταγμα της Βαϊμάρης ο C. Schmitt. Η θεωρία αυτή επικράτησε και υπό τον ισχύοντα Θεμελιώδη Νόμο της Βόννης. Κατά τον Ράικο, σ.36, είναι κατά βάση ορθή και χρήσιμη για την ερμηνεία ιδίως του τμήματος του Συντάγματος περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων⁶.

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι για το νομικό χαρακτηρισμό του αντικειμένου προστασίας μίας συνταγματικής διατάξεως (δικαιώματος ή θεσμού) αποφασιστική σημασία έχει η διατύπωσή της και **όχι** η θέση της στο τμήμα περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων ή στο οργανωτικό τμήμα. Το ζήτημα αυτό του νομικού χαρακτήρα δεν έχει σε εμάς την πρακτική σημασία που έχει στην Γερμανία, όπου το αρθρ.19 § 4 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης κατοχυρώνει το δικαίωμα κάθε προσώπου, του οποίου προσβάλλονται «δικαιώματα» από τη δημόσια εξουσία, να ζητεί την παροχή έννομης προστασίας από το δικαστήριο. Το αρθρ. 20 § 1 του ελληνικού Συντάγματος όμως, κατοχυρώνει το δικαίωμα οποιουδήποτε προσώπου να ζητεί την παροχή έννομης προστασίας από δικαστήριο και να υποστηρίζει ενώπιόν αυτού τις απόψεις του «για τα δικαιώματα ή συμφέροντά του». Επίσης για την αίτηση ακυρώσεως ενώπιον του ΣτΕ αρκεί η προσβολή ενός απλού συμφέροντος⁷.

Πρέπει να τονίσουμε ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα, με την εξέλιξη τους από απλές διακηρύξεις σε δεσμευτικούς κανόνες, προϋποθέτουν για την εφαρμογή τους

⁵ Ο **Ράικος Α.**, σελ.34, δεν θεωρεί ορθή οποιαδήποτε διάκριση των συνταγματικών δικαιωμάτων: «Νομίζω ότι οι γενικές αρχές, που περιλαμβάνονται στο τμήμα περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων π.χ. αρθρ.25 §3 του ελλην. Συντάγματος), ισχύουν, εφόσον οι σχετικές διατάξεις δεν ορίζουν αλλιώς (π.χ. αρθρ.18 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης), για όλα τα συνταγματικά κατοχυρούμενα δικαιώματα. Γιατί οι διατάξεις και των δύο τμημάτων του Συντάγματος αποτελούν μια ενότητα και ως τέτοιες πρέπει να ερμηνεύονται και εφαρμόζονται».

⁶ Βλ. και την ανάπτυξη **Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα**, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005, σελ.41επ.

⁷ Βλ. ειδικότερη ανάλυση **Ράικου Α.**, όπ.παρ., σελ. 34επ.

μία ειδική ερμηνευτική προσέγγιση. Εκτός όμως από την ειδική αυτή προσέγγιση κάθε ειδικής διάταξης που καθιερώνει ένα συγκεκριμένο θεμελιώδες δικαίωμα, τίθεται και ένα πιο γενικό ερμηνευτικό πρόβλημα που αφορά συνολικά το σύστημα των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Κι αυτό γιατί οι σχετικές διατάξεις έχουν και ορισμένα κοινά βασικά χαρακτηριστικά που ανάγονται στη δομή και στη λειτουργία τους. Η καταγραφή αυτών διευκολύνει σημαντικά την ερμηνευτική ανάγνωση των ειδικών διατάξεων που διασφαλίζουν τα κατ' ιδίαν θεμελιώδη δικαιώματα.

(b) ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ

Ο όρος «θεμελιώδη δικαιώματα» δεν είναι ο μόνος που χρησιμοποιείται. Για την ίδια θεματική χρησιμοποιούνται μεταξύ άλλων και οι όροι ατομικά δικαιώματα, ανθρώπινα δικαιώματα, ατομικές ελευθερίες, δημόσιες ελευθερίες, συνταγματικά δικαιώματα κα⁸ ⁹. Παρατηρούμε όμως ότι με τον όρο «θεμελιώδη δικαιώματα» χαρακτηρίζεται ακριβέστερα η σχετική ύλη, δεδομένου ότι, ως έννοια γένους, έχει την κατάλληλη ευρύτητα να χαρακτηρίζει όλες ανεξαιρέτως τις ειδικότερες κατηγορίες των σχετικών δικαιωμάτων. Κοινό κριτήριο υπαγωγής όλων των σχετικών διατάξεων στην κατηγορία των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί η ιδιότητά τους ως κανόνων που ρυθμίζουν τη νομική σχέση της κρατικής εξουσίας -ή υπό ορισμένες προϋποθέσεις και της ιδιωτικής- με τον άνθρωπο, τον πολίτη ή την κοινωνική ομάδα¹⁰. Επίσης όρος που έχει επικρατήσει είναι και ο όρος «συνταγματικά δικαιώματα»:

✓ **Συνταγματικά δικαιώματα:** Ο κ. Δημητρόπουλος¹¹ δίδει τον εξής ορισμό για τα συνταγματικά δικαιώματα: «*Συνταγματικά δικαιώματα είναι τα παρεχόμενα στα άτομα και ως μέλη του κοινωνικού συνόλου θεμελιώδη, πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, τα οποία αποτελούν τις κατά την αντίληψη του συντακτικού νομοθέτη βασικές εξειδικεύσεις της ανθρώπινης αξίας και των οποίων το αμυντικό περιεχόμενο στρέφεται κατά της κρατικής και κάθε άλλης εξουσίας, το προστατευτικό περιεχόμενο στρέφεται μόνο προς το κράτος αξιώνοντας την παροχή βοήθειας για την απόκρουση κάθε απειλής, το δε εξασφαλιστικό, εφόσον αναγνωρίζεται, στρέφεται επίσης προς το κράτος, αξιώνοντας την παροχή των απαραίτητων μέσων για την άσκηση του δικαιώματος*»¹².

⁸ Βλ. **Μάνεση Ι Αριστόβουλου**, Συνταγματικά Δικαιώματα, α' Ατομικές Ελευθερίες, πανεπιστημιακές παραδόσεις, δ' έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1982, σελ.12, **Τσάτσο Δ.**, όπ.παρ., σελ.24 και **Κοϊμτζόγλου Ελ. Ι.**, Στοιχεία Δημοσίου Δικαίου, Γ' Έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2003, σελ.81.

⁹ Συνοπτικά οι άλλοι όροι έχουν τα εξής μειονεκτήματα: ο όρος «ατομικά δικαιώματα» δεν καλύπτει το σύνολο της συνταγματικής ύλης. Έτσι ορισμένα κατεξοχήν συλλογικά δικαιώματα, όπως πχ «το δικαίωμα των Ελλήνων να συνιστούν ενώσεις» (α.12) δεν θεσπίζει δικαίωμα μόνο υπέρ του ατόμου αλλά και υπέρ της ελεύθερης συλλογικής δράσης των προσώπων που οργανώθηκαν σε ένωση, σωματείο κτλ. Επίσης ο όρος αυτός δεν καλύπτει ούτε τα πολιτικά δικαιώματα, ούτε και τα κοινωνικά. Αλλά και ο όρος «ατομικές ελευθερίες» είναι πιο στενός από την ύλη που θέλει να καλύψει. Ο όρος «ανθρώπινα δικαιώματα», που χρησιμοποιείται συνήθως σε διεθνή κείμενα, δεν επιτρέπει την απαραίτητη διάκριση των δικαιωμάτων του ανθρώπου από τα δικαιώματα του πολίτη ή των κοινωνικών ομάδων.

¹⁰ **Τσάτσος Δ.**, όπ.παρ., σελ.27.

¹¹ **Δημητρόπουλος Α.**, Συνταγματικά Δικαιώματα..., σελ.101επ.

¹² Δικαίωμα είναι η από το δίκαιο απονεμόμενη στα πρόσωπα εξουσία για την ικανοποίηση συμφέροντος. Από οντολογική άποψη το δικαίωμα συνιστά εξουσία, δηλ. νομικά αναγνωριζόμενη ικανότητα επιβολής θελήσεως. Στοιχεία λοιπόν του δικαιώματος είναι δύο: α)το οντολογικό: από

(c) ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Τα θεμελιώδη δικαιώματα κατά την κλασική διάκριση του G. Jellinek διακρίνονται σε¹³:

➤ *ατομικά δικαιώματα*: το περιεχόμενο αυτών είναι αρνητικό (status negativus ή status libertatis). Θεμελιώνουν αξίωση, η οποία συνίσταται στην αποχή (nec facere) της κρατικής εξουσίας από επεμβάσεις σε μία ορισμένη σφαίρα, μέσα στην οποία τα άτομα μπορούν να δρουν ελεύθερα. Τα δικαιώματα αυτά είναι *αμυντικά δικαιώματα*. Τέτοια είναι: η προσωπική ασφάλεια (αρθρ. 6), η προσωπική ελευθερία (αρθρ. 5 §§ 3, 4 & 6), το άσυλο της κατοικίας (αρθρ. 9), το δικαίωμα των συναθροίσεων (αρθρ. 11) κα.

➤ *πολιτικά δικαιώματα*: έχουν ενεργητικό περιεχόμενο και θεμελιώνουν αξίωση για συμμετοχή στην άσκηση της κρατικής εξουσίας, εγγυώμενα τον status activus (politicus)¹⁴. Παραδείγματα: το δικαίωμα του διορισμού σε δημόσιες θέσεις (αρθρ. 4 § 4), το δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας (αρθρ. 5 § 1), το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι (αρθρ. 51 §§ 3 & 5) κα.

➤ *κοινωνικά δικαιώματα*: έχουν θετικό περιεχόμενο και θεμελιώνουν αξίωση για παροχή ορισμένων υπηρεσιών, ιδίως οικονομικών παροχών ή θετικών ενεργειών. Πρόκειται για δημιουργήματα του σύγχρονου Κοινωνικού Κράτους. Τέτοια είναι: το δικαίωμα στην παιδεία (αρθρ. 16 § 4), η προστασία του περιβάλλοντος (αρθρ. 24), το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση (αρθρ. 22 § 4), η προστασία της οικογένειας, της μητρότητας, της παιδικής ηλικίας (αρθρ. 21) κα.

➤ Η ιδιορρυθμία των κοινωνικών δικαιωμάτων, έναντι των ατομικών και των πολιτικών, έγκειται στην αδυναμία δικαστικής ικανοποίησης της αξίωσης που ενσωματώνουν. Δεν θεμελιώνουν δηλαδή αγωγήμη αξίωση. Οι συνταγματικές επομένως διατάξεις για τα κοινωνικά δικαιώματα εμφανίζουν χαρακτήρα κατευθυντηρίων αρχών ή συνταγματικών εντολών προς το νομοθέτη, ο οποίος δύναται να αποφασίσει την υλοποίησή τους.

Η ανωτέρω πάντως τριπλή διάκριση των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι σχετική. Στην πραγματικότητα, τα δικαιώματα είναι μεταξύ τους παραπληρωματικά. Πολλές φορές εξάλλου ένα δικαίωμα μπορεί να εμφανίζει χαρακτηριστικά ικανά να το εντάξουν σε περισσότερες από μία κατηγορίες δικαιωμάτων, όπως πχ. συμβαίνει με το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας, το οποίο θεωρείται κλασικό ατομικό δικαίωμα, μπορεί όμως να θεωρηθεί ότι η άσκησή του συνιστά συμμετοχή του φορέα του στη διαμόρφωση της πολιτικής βούλησης, καθώς τα δικαστήρια συγκαταλέγονται ανάμεσα στους εκφραστές της^{15 16}.

οντολογική άποψη το δικαίωμα συνιστά εξουσία και β) το λειτουργικό: η ικανοποίηση προσωπικού, στενότερου συμφέροντος μέσα στο πλαίσιο της έννομης τάξης.

¹³ Βλ. **Κοϊμτζόγλου Ι.**, όπ.παρ., σελ.83 επ., **Μάνεση Α.**, όπ.παρ., σελ.18 επ., **Ράικο Α.**, όπ.παρ., σελ.37 επ., **Πούλη Παν.**, Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου και Θεσμών, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2001, σελ.172 και **Δημητρόπουλο Α.**, Συνταγματικά Δικαιώματα... σελ. 133επ.

¹⁴ Βλ. και **Δημητρόπουλο Α.**, Συνταγματικά Δικαιώματα... σελ.143επ. Όπως επίσης και για το αμυντικό, προστατευτικό και διεκδικητικό περιεχόμενο.

¹⁵ **Κοϊμτζόγλου Ι.**, όπ.παρ., σελ. 84.

¹⁶ Βλ. επίσης τη διάκριση των δικαιωμάτων σε: **δημόσια και ιδιωτικά, συνταγματικά και κοινά, πρωτογενή και δευτερογενή συνταγματικά δικαιώματα**, **Δημητρόπουλος Α.**, Συνταγματικά Δικαιώματα..., σελ.111 επ.

Ενότητα 1.04 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ

Ελευθερία και δημοκρατία βαδίζουν παράλληλα. Από την άποψη αυτή δεν φαίνεται να έχουν άδικο οι συγγραφείς εκείνοι, που αναζητούν τα πρώτα ίχνη των ατομικών ελευθεριών στην αρχαία Αθήνα, όπου γεννήθηκε και ευδοκίμησε το δημοκρατικό πολίτευμα. Στην αρχαία αθηναϊκή δημοκρατία η παντοδυναμία του πολίτη συμβαδίζει με την παντοδυναμία του νόμου. Σε αυτόν ακριβώς το λόγο οφείλεται ο σεβασμός του πρώτου στον δεύτερο. Προσωπική ελευθερία και κρατική υπεροχή, που σήμερα εμφανίζονται από πολλούς συγγραφείς ως διαλεκτικά ασυνδύαστες, βρήκαν στην άμεση αθηναϊκή δημοκρατία τον επιτυχέστερο συνδυασμό τους. Τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν προστατευόμενες από το δίκαιο βασικές πλευρές της ανθρώπινης υπόστασης και δραστηριότητας. Με την έννοια αυτή και χωρίς την απαίτηση της υπάρξεως ενός ιδιαίτερου και υπερέχοντος συνταγματικού κειμένου με την σημερινή έννοια, θεμελιώδη δικαιώματα ανιχνεύονται στην Αρχαία Ελλάδα. Ελευθερία και ισότητα, βασικές αρχές της αρχαίας ελληνικής δημοκρατίας, αποτελούν «μητρικά δικαιώματα», θεμελιώδεις αρχές, οι οποίες προσδιορίζουν νομικά το status του πολίτη^{17 18}.

Από τον 13^ο αι. μέχρι και σήμερα η ιστορία των ατομικών ελευθεριών δεν είναι παρά η ίδια η ιστορία του αγώνα της ανθρωπότητας για ελευθερία και δικαιοσύνη. Το 1215 οι ατομικές ελευθερίες βρίσκουν την πρώτη νομική τους διαμόρφωση στη Magna Charta, στην οποία διακηρύχθηκαν ως δικαιώματα των άγγλων πολιτών, στρεφόμενα κατά των άγγλων ηγεμόνων. Ακολουθούν το 1629, η Petition of Rights, το 1679 η Habeas Corpus Act και η Bill of Rights το 1689. Ο αγώνας των αποίκων της Αμερικής για ελευθερία και ανεξαρτησία από τη μητρόπολη, είχε ως αποτέλεσμα τις διακηρύξεις της πολιτείας της Βιργινίας το 1776, την οποία ακολούθησαν και άλλες πολιτείες και που τελικά οδήγησε στη συνταγματοποίηση των ατομικών ελευθεριών, στο Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών του έτους 1787.

Στην ηπειρωτική Ευρώπη σταθμό στην ιστορία των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτέλεσε το 1789 η «Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη». Η γαλλική αυτή διακήρυξη, στην οποία οι συντάκτες της επηρεασμένοι από το φυσικό δίκαιο, πρόσδωσαν οικουμενικό χαρακτήρα, αποτελεί το κείμενο που άσκησε τη μεγαλύτερη επιρροή, όχι μόνο στα μεταγενέστερα Συντάγματα, αλλά και στις διεθνείς συμφωνίες για τα ατομικά δικαιώματα. Η γαλλική διακήρυξη του 1789 και το γαλλικό Σύνταγμα του 1791 είναι τα δύο κείμενα που δημιούργησαν τον αποκαλούμενο «κλασικό κατάλογο των ατομικών δικαιωμάτων¹⁹».

Στη σύγχρονη εποχή τα θεμελιώδη δικαιώματα κατοχυρώνονται από όλα τα Συντάγματα και ο κλασικός κατάλογος έχει κατά πολύ μεταβληθεί αριθμητικά και ποιοτικά²⁰.

¹⁷ Τα «θεμελιώδη δικαιώματα των αρχαίων ελλήνων» δεν έχουν την έντονη αντικρατική κατεύθυνση, όπως τα «ατομικά δικαιώματα» του μεταγενέστερου δυτικού συνταγματισμού. Αλλά η «έλλειψη» αυτή συνιστά πλεονέκτημα και δεν τους αποστερεί τον τίτλο του θεμελιώδους δικαιώματος.

¹⁸ Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα..., σελ.4.

¹⁹ Στον οποίο περιλαμβάνονται η ισότητα, η προσωπική ασφάλεια και η ελευθερία, το άσυλο της κατοικίας, η ελευθερία του τύπου και έκφρασης των στοχασμών, το απόρρητο των επιστολών, η θρησκευτική ελευθερία, η ελευθερία εκπαίδευσης, η ελευθερία του συνέρχεσθαι, το δικαίωμα του αναφέρεσθαι προς τις αρχές, η οικονομική ελευθερία, το απαραβίαστο της ιδιοκτησίας. Στον κλασικό αυτό κατάλογο προστέθηκε αργότερα το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι.

²⁰ Βλ. ειδικότερα Δημητρόπουλο Α., Συνταγματικά Δικαιώματα..., σελ. 4επ..

➤ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στην Ελλάδα όλα τα Συντάγματα που ίσχυσαν κατά καιρούς, από το 1822 έως σήμερα, περιέχουν διατάξεις προστατευτικές των ατομικών δικαιωμάτων.

1. *Το Σύνταγμα της Επιδαύρου* (1822) κατοχυρώνει τα «γενικά δικαιώματα των κατοίκων της Ελλάδος». Κατά το τοπικό αυτό Σύνταγμα, επιφυλάσσεται ιδιαίτερη θέση στην αρχή της ισότητας, ενώ παρέχεται προστασία στην ιδιοκτησία, την τιμή και την ασφάλεια των Ελλήνων.

2. *Το Σύνταγμα του Άστρους* (1823) επανέλαβε τις διατάξεις του Συντάγματος της Επιδαύρου για τα ατομικά δικαιώματα και περιέλαβε και πολλές άλλες διατάξεις, όπως η ελευθερία σκέψης και έκφρασης των πεποιθήσεων και η ελευθερία του τύπου. Αξιοπρόσεκτη είναι και η ρητή αναφορά του στην ελευθερία όλων των ανθρώπων, η οποία έχει την έννοια να μην υπάρχει δουλεία. Οι νέες διατάξεις του παραπάνω Συντάγματος αναφέρονται κυρίως στα «*Πολιτικά Δικαιώματα των Ελλήνων*»²¹.

3. *Το Σύνταγμα της Τροιζήνας* (1827), το οποίο θεωρείται το τελειότερο, περιέλαβε σχετικές διατάξεις για τις ατομικές ελευθερίες στο Τμήμα του με τίτλο «*Δημόσιο Δίκαιο των Ελλήνων*». Το Σύνταγμα αυτό, εκτός από την κατοχύρωση της ισότητας, της ζωής, τιμής και ιδιοκτησίας, κατοχύρωσε ρητά και την προσωπική ελευθερία. Χαρακτηριστική είναι η διάταξη του άρθρου 17 του Συντάγματος της Τροιζήνας, η οποία ορίζει ότι: «*Ο νόμος ασφαλίζει την προσωπικήν εκάστου ελευθερίαν, κανείς δεν μπορεί να εναχθή ή φυλακισθή ειμή κατά τους νομικούς τύπους*». Περιέλαβε επίσης διατάξεις για το θεσμό της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, για δημόσια ωφέλεια, αλλά μετά από προηγούμενη αποζημίωση, την αρχή της μη αναδρομικότητας όλων των νόμων και καθιέρωσε την ελευθερία του επαγγέλματος και της εκπαίδευσεως²².

Ας σημειωθεί ότι ο πιο πάνω τίτλος διατηρείται μέχρι το Σύνταγμα του 1975 με την ονομασία «*Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*»²³.

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια και την εσωτερική αναταραχή που ακολούθησε, η 5^η Εθνική Συνέλευση του Άστρους ψήφισε το «*Ηγεμονικό Σύνταγμα της Ελλάδος*» (1832), το οποίο όμως δεν εφαρμόστηκε.

4. *Το Σύνταγμα του 1844* περιέχει διατάξεις σχετικές με την προστασία των ατομικών ελευθεριών που έχουν καθιερώσει τα επαναστατικά Συντάγματα (αρθρ.1, 3-14, 89, 92-93 Σύντ.1844). Στο Σύνταγμα αυτό και στο κεφάλαιο «*Περί του Δημοσίου Δικαίου των Ελλήνων*» προτάσσεται η αρχή της ισότητας, η προσωπική ελευθερία, η συνταγματική ρύθμιση της σύλληψης, το αυτόφωρο του εγκλήματος, η αρχή ουδεμίας ποινής άνευ νόμου, το δικαίωμα του αναφέρεσθαι, το άσυλο της κατοικίας, η δωρεάν παιδεία, η απαγόρευση των βασανιστηρίων και της γενικής δήμευσης, το απόρρητο των επιστολών κα.

5. *Το Σύνταγμα του 1864* περιέχει διατάξεις για τα ατομικά δικαιώματα που αναφέρονταν περισσότερο στις διατάξεις του Συντάγματος του 1844. Οι διατάξεις αυτές περιελήφθησαν στο κεφάλαιο με τίτλο «*Περί του Δημοσίου Δικαίου*

²¹ Βλ., εκτός των άλλων και **Αλιβιζάτου Κ. Νίκου**, Εισαγωγή στην ελληνική συνταγματική ιστορία, Τεύχος Α', 1821-1941, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1981, σελ. 32επ.

²² Βλ. ειδικότερα **Πούλη Π.**, όπ.παρ., σελ.166 και **Ράικο Α.**, όπ.παρ., σελ.53επ..

²³ Βλ. **Δαγτόγλου Π. Δ.**, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Α', 2η αναθεωρημένη έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005, σελ.20επ. και **Χρυσόγону Χ. Κώστα**, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2η έκδοση αναθεωρημένη και συμπληρωμένη, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, σελ.8επ..

των Ελλήνων». Σημειώνεται ότι το εν λόγω Σύνταγμα του 1864 θέσπιζε για πρώτη φορά την «αρχή της λαϊκής κυριαρχίας». Αξιοσημείωτο είναι ότι το Σύνταγμα του 1864 κατοχύρωσε την αρχή του νόμιμου ή φυσικού δικαστή, το δικαίωμα του συνέρχεσθαι, του συνεταιρίζεσθαι κα.

6. Το Σύνταγμα του 1911 ενίσχυσε περισσότερο τα ατομικά δικαιώματα και θέσπισε νέες διατάξεις σχετικές με την προσωπική ελευθερία, το άσυλο της κατοικίας, την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, το δικαίωμα της αναφοράς κα.

7. Το Σύνταγμα του 1927 καθιέρωσε έναν ευρύ κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως η κατοχύρωση της αρχής της ισότητας, η ζωή, η τιμή και η ελευθερία, η αρχή ουδεμίας ποινής άνευ νόμου, η αρχή του νόμιμου δικαστή, η προσωπική ελευθερία, τα πολιτικά εγκλήματα, το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι, το άσυλο της κατοικίας, η ελευθερία του τύπου, η απαγόρευση των βασανιστηρίων, η γενική δήμευση, το απόρρητο των επιστολών, η προστασία της τέχνης, της επιστήμης και της διδασκαλίας, η εκπαίδευση κα.

8. Το Σύνταγμα του 1952 περιείχε διατάξεις για τα θεμελιώδη δικαιώματα στο 2^ο μέρος με τίτλο «Δημόσιο Δίκαιο των Ελλήνων». Με τις διατάξεις αυτές κατοχυρώνεται η αρχή της ισότητας, η προσωπική ελευθερία, η αρχή ουδεμίας ποινής άνευ νόμου, η αρχή του φυσικού δικαστή, το δικαίωμα του αναφέρεσθαι, του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, το άσυλο της κατοικίας, η προστασία της ζωής και της ελευθερίας, η ελευθερία της έκφρασης και η ελευθερία του τύπου, η ρύθμιση του όρκου, η κατοχύρωση της δωρεάν παιδείας κα. Η παραπάνω διατάξεις τροποποιήθηκαν ή συμπληρώθηκαν το 1974 με Συντακτικές Πράξεις²⁴.

9. Το ισχύον Σύνταγμα (1975/1986/2001) προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα στο «Μέρος Δεύτερο» με τον τίτλο «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα». Το ισχύον Σύνταγμα επανέλαβε διατάξεις για τα θεμελιώδη δικαιώματα που καθιέρωνε το Σύνταγμα του 1952. Περιελήφθησαν επίσης και νέες διατάξεις. Αξιόλογη καινοτομία υπήρξε η θέσπιση δύο γενικών αρχών που διέπουν τα θεμελιώδη δικαιώματα. Πρόκειται για το αρθρ.2 § 1, το οποίο ορίζει ότι «Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας», καθώς και το αρθρ.5 § 1, το οποίο ορίζει ότι «Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων...». Οι γενικές αυτές αρχές διέπουν όλο το σύστημα της συνταγματικής προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και διακρίνονται για την καθολικότητα της σημασίας τους.

Το περιεχόμενο των θεμελιωδών δικαιωμάτων διασφαλίζουν τα ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα, με έμφαση στο «Μέρος Δεύτερο» του Συντάγματος (αρθρ.4-25) και στα αρθρ.7 § 1 και 106 § 2²⁵.

Αξιοπρόσεκτη στο Σύνταγμα του 1975 είναι και η αναγνώριση κοινωνικών δικαιωμάτων μετά την πρώτη συνταγματική τους καθιέρωση, το 1927²⁶. Τα

²⁴ Πούλη Π., όπ.παρ., σελ.166επ.

²⁵ Θα πρέπει επίσης να υπογραμμισθεί και η νέα διάταξη του άρθρου 25 § 1 που ορίζει ότι «Τα δικαιώματα του ανθρώπου, ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιση και αποτελεσματική άσκησή τους. Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν. Οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας».

κοινωνικά δικαιώματα έχουν ως αντικείμενο παροχές εκ μέρους του κράτους. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι τα κοινωνικά δικαιώματα βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση με τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα.

➤ Όσον αφορά τις νέες αναθεωρηθείσες διατάξεις περί ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εξής: αρθρ. 5 § 5 (προστασία της υγείας και της γενετικής ταυτότητας), αρθρ. 5Α (δικαίωμα στην πληροφόρηση και συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας), αρθρ. 7 § 3 (απαγόρευση θανατικής ποινής), αρθρ. 9Α (προστασία προσωπικών δεδομένων), αρθρ. 14 §§ 5, 7, 9 (δικαίωμα απάντησης από ανακριβές δημοσίευμα...), αρθρ. 24 §§ 1 & 2 (προστασία φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος), αρθρ. 17 §§ 2 & 4, αρθρ. 21 §§ 5 & 6, αρθρ. 19 § 2 κα.

Ενότητα 1.05 ΦΟΡΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Φορέας των θεμελιωδών δικαιωμάτων μπορεί να είναι καταρχήν ο καθένας, ανεξάρτητα από την εθνικότητά του. Εντούτοις το ισχύον δίκαιο διακρίνει εν προκειμένω μεταξύ των πολιτών ενός Κράτους (ημεδαπών) και των πολιτών άλλων Κρατών ή απάτριδων (αλλοδαπών ή ξένων)²⁷. Φορέας λοιπόν του δικαιώματος είναι το πρόσωπο, το οποίο αναγνωρίζεται από το δίκαιο ως ικανό να φέρει (όχι αναγκαία και να ασκήσει) την από το δικαίωμα απορρέουσα εξουσία. Η ικανότητα κτήσης λοιπόν διαφέρει και δεν πρέπει να συγχέεται με την ικανότητα άσκησης. Όπως το δικαίωμα είναι έννοια νομική, έτσι και η ικανότητα άσκησης είναι νομικό μέγεθος. Πραγματική και νομική ικανότητα κτήσης δεν συμπίπτουν αναγκαία²⁸.

1. *Φυσικά πρόσωπα*: Κάθε άνθρωπος έχει τη γενική ικανότητα να είναι φορέας συνταγματικών δικαιωμάτων. Υποκειμένα, φορείς των συνταγματικών δικαιωμάτων, είναι καταρχήν τα φυσικά πρόσωπα. Η ικανότητα αυτή συνυφαίνεται προς την ανθρώπινη φύση και προκύπτει αμέσως από το Σύνταγμα. Ικανότητα να είναι υποκειμένα θεμελιωδών δικαιωμάτων έχουν όλα τα φυσικά πρόσωπα, ημεδαποί και αλλοδαποί, ενήλικοι και ανήλικοι. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι κάθε άνθρωπος είναι φορέας όλων των συνταγματικών δικαιωμάτων. Ιδιαίτερη σημασία έχει στο σημείο αυτό η διάκριση σε ημεδαπούς και αλλοδαπούς, σε συνδυασμό με την διάκριση των δικαιωμάτων σε πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά. Το Σύνταγμά μας λοιπόν κατοχυρώνει τα ατομικά δικαιώματα υπέρ όλων των ανθρώπων. Κατ' εξαίρεση η αρχή της ισότητας (αρθρ. 4 §§ 1, 2) και τα δικαιώματα συναθροίσεως (αρθρ. 11) και συνεταιρισμού (αρθρ. 12) κατοχυρώνονται ρητά μόνο υπέρ των Ελλήνων πολιτών²⁹. Ο νόμος μπορεί ωστόσο να επιτρέπει την άσκηση αυτών και

²⁶ «Από τα προηγούμενα ελληνικά Συντάγματα, μόνο εκείνο του 1927 είχε επηρεασθεί, αλλά σε πολύ μικρή έκταση, από τις επικρατούσες, κατά την εποχή της κατάρτισής του αντιλήψεις σχετικά ,με τις κοινωνικού περιεχομένου διατάξεις. Δεν είχε διατάξεις που να θεμελιώνουν κοινωνικά δικαιώματα και καθήκοντα, αλλά μόνο τρεις κατευθυντήριες, με τις οποίες η τέχνη και η επιστήμη, η εργασία και ο γάμος ήταν υπό την προστασία του Κράτους...» **Γεωργόπουλος Κ.**, Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο, ΔΣΑ, 3^η Έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991, σελ.574.

²⁷ **Ράικος Α.**, όπ.παρ., σελ.125.

²⁸ **Δημητρόπουλος Α.**, Συνταγματικά Δικαιώματα..., σελ.125.

²⁹ Υπέρ των ημεδαπών κατοχυρώνονται τα τρία αυτά ατομικά δικαιώματα και από τα Συντάγματα άλλων Κρατών, πχ. του Βελγίου (αρθρ. 6 § 2, 19 και 20) και της Ιταλίας (αρθρ. 3, 17 και 18). Ο Θεμελιώδης Νόμος της Γερμανίας κατοχυρώνει τη μεν αρχή της ισότητας υπέρ όλων των ανθρώπων (αρθρ. 3), τα δε άλλα δύο δικαιώματα μόνο υπέρ των Γερμανών (αρθρ. 8-9).

στους ξένους. Η νομοθετική όμως αυτή καθιέρωση των δικαιωμάτων υπέρ των αλλοδαπών μπορεί να καταργείται ελεύθερα από τον κοινό νομοθέτη³⁰.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί πως όλα τα *πολιτικά δικαιώματα* κατοχυρώνονται από το ελληνικό Σύνταγμα **μόνο** υπέρ των Ελλήνων πολιτών. Έτσι ρητά υπέρ των πολιτών κατοχυρώνονται τα πολιτικά δικαιώματα της καταλήψεως δημοσίων αξιωμάτων (αρθρ. 4 § 4), της ιδρύσεως πολιτικών κομμάτων (αρθρ. 29 § 1), της εκλογής (αρθρ. 51 §1 εδ. α'), και της εκλογιμότητας (αρθρ. 55 § 1) ως Βουλευτών και του διορισμού τους Υπουργών ή Υφυπουργών (αρθρ. 81 § 2). Αμφίβολο είναι αν οι αλλοδαποί είναι φορείς εκείνων των πολιτικών δικαιωμάτων, τα οποία το Σύνταγμα δεν κατοχυρώνει ρητά υπέρ των πολιτών (πχ. το γενικό πολιτικό δικαίωμα, το δικαίωμα συμμετοχής σε δημοψήφισμα κα). Κατά τον Ράικο, σελ. 127, αποκλειστικά υποκείμενα και των δικαιωμάτων αυτών είναι οι πολίτες³¹. Μάλιστα είναι ανεπίτρεπτη η παροχή πολιτικών δικαιωμάτων στους ξένους με νόμο.

Ως δικαιώματα του πολίτη καθιερώνονται συνταγματικά καταρχήν και τα νεότερα θεμελιώδη δικαιώματα, δηλαδή τα κοινωνικά. Ο περιορισμός της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων στους ημεδαπούς δεν οφείλεται προφανώς στη φύση τους, η οποία περιβάλλει αναμφίβολα την επέκταση αυτών και στους αλλοδαπούς, αλλά στην αδυναμία των κρατών να τα πραγματοποιήσουν αποτελεσματικά για όλους τους κατοίκους τους. Σε αυτό το σημείο πρέπει, ιδίως όσον αφορά το δικαίωμα εργασίας, να τονισθεί ότι ο συνταγματικός νομοθέτης θέλησε να το κατοχυρώσει υπέρ των Ελλήνων πολιτών μόνο. Αυτό προκύπτει από τη σαφή διατύπωση της διατάξεως («...που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών...»). Τα άλλα κοινωνικά δικαιώματα, τους φορείς των οποίων δεν καθορίζουν οι διατάξεις, πρέπει μάλλον να θεωρηθούν ως κατοχυρούμενα και υπέρ των αλλοδαπών, οι οποίοι έχουν άδεια διαμονής και εργασίας στην Ελλάδα.

2. *Νομικά πρόσωπα*: Πρέπει πρώτα να διασαφηνισθεί ότι το ζήτημα, αν το Σύνταγμα κατοχυρώνει τα θεμελιώδη δικαιώματα και υπέρ των νομικών προσώπων, τίθεται κυρίως προκειμένου για τα ατομικά δικαιώματα. Γιατί φορείς των πολιτικών και των περισσότερων κοινωνικών δικαιωμάτων μπορούν να είναι λόγω της φύσεως των δικαιωμάτων αυτών μόνο τα φυσικά πρόσωπα. Κατά τον Ράικο (σ. 131επ.), φορείς των ατομικών δικαιωμάτων σύμφωνα με την καταγωγή και τη φύση τους είναι καταρχήν μόνο τα φυσικά πρόσωπα. Συνεπώς, η επέκταση των δικαιωμάτων αυτών και στις ενώσεις προσώπων με ή χωρίς νομική προσωπικότητα πρέπει να γίνει μάλλον με ρητή συνταγματική διάταξη και όχι με την ερμηνεία. Το ισχύον Σύνταγμα δεν περιέχει γενική διάταξη επεκτείνουσα την ισχύ των διατάξεων περί ατομικών δικαιωμάτων στα νομικά πρόσωπα. Μια τέτοια επέκταση δεν προκύπτει ούτε από την διατύπωση των επιμέρους διατάξεων, οι οποίες κατοχυρώνουν σαφώς ατομικά δικαιώματα μόνο υπέρ των φυσικών προσώπων. Μόνο το άρθρο 23 § 2 εδ. α' καθιερώνει ρητά το δικαίωμα της απεργίας ως συλλογικό και όχι ως ατομικό υπό τη στενή έννοια, επιτρέποντας την άσκησή του από τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις. Ωστόσο στην θεωρία έχει

³⁰ Βλ. και Χρυσόγονο Κ., *όπ.παρ.*, σελ.53.

³¹ Το αρθρ.16 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ορίζει ότι καμιά από τις διατάξεις των αρθρ. 10, 11 και 14 αυτής, που κατοχυρώνουν τα ατομικά δικαιώματα της ελευθερίας έκφρασης της γνώμης, συναθροίσεως και συνεταιρισμού ως ανθρώπινα, δεν μπορεί να ερμηνευθεί «ως απαγορεύουσα εις τα υψηλά συμβαλλόμενα μέρη να επιβάλλωσιν περιορισμούς εις την πολιτικήν δραστηριότητα των ξένων». Τον περιορισμό των πολιτικών δικαιωμάτων στους πολίτες καθιερώνει ρητά και το αρθρ. 25 του Διεθνούς Συμφώνου περί των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων του 1966.

επικρατήσει η αντίθετη άποψη, η οποία θεωρεί αυτονόητη την ικανότητα των νομικών προσώπων να είναι υποκείμενα των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προσιδιάζουν στην φύση τους³². Το ίδιο ισχύει και για τις ενώσεις προσώπων που δεν έχουν αποκτήσει νομική προσωπικότητα και φυσικά για τα ΝΠΙΔ.

Η κρατούσα γνώμη δέχεται ως υποκείμενα των συνταγματικών δικαιωμάτων μόνο τα ΝΠΙΔ. Αντίθετα τα ΝΠΔΔ και πολύ περισσότερο το κράτος δεν μπορούν να είναι φορείς. Αναγνώριση επομένως συνταγματικών δικαιωμάτων του ίδιου του κράτους ή των ΝΠΔΔ «κατά του εαυτού τους» δεν είναι δυνατή και περιέχει αντίφαση. Κράτος και ΝΠΔΔ είναι αποδέκτες και όχι φορείς. Ωστόσο στο πλαίσιο αυτό, έχουν υποστηριχθεί και εξαιρέσεις. Η εισαγωγή εξαιρέσεων και η αποδοχή «μερικής» έστω ικανότητας των ΝΠΔΔ να είναι φορείς των συνταγματικών δικαιωμάτων, αποδεικνύει ότι δεν υπάρχει στην ουσία κανένα εμπόδιο για την αναγνώριση αυτής της ιδιότητας και στα ΝΠΔΔ. *Αυτό επιβάλλεται να γίνει δεκτό και από την υπέρβαση της διάκρισης δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου. Στην σύγχρονη εποχή άλλωστε τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν είναι απλά και μόνο «υποκειμενικά δίκαια», αλλά αντικειμενικά αξιώματα. Δεν υπάρχει ανάγκη προστασίας μόνο από το κράτος, αλλά και από άλλες δυνάμεις που βρίσκονται μέσα στο κράτος³³.*

3. *Ικανότητα άσκησης:* Η ικανότητα προς δικαιοπραξία αποτελεί ειδικότερη μορφή ανθρώπινης δράσης, ειδικότερη μορφή άσκησης συνταγματικών δικαιωμάτων. Ανάμεσα στις δύο αυτές έννοιες δεν υπάρχει ταυτότητα λόγου και επομένως δεν είναι δυνατή η ταύτισή τους. Η γενική ικανότητα προς δικαιοπραξία με τη συνταγματική έννοια του όρου ταυτίζεται με την ικανότητα άσκησης, ως ικανότητα διενέργειας πράξεων σύμφωνων με το δίκαιο. Η αστικολογική έννοια της δικαιοπραξίας εμπεριέχεται στη συνταγματική έννοια της δικαιοπρακτικής³⁴.

Ενότητα 1.06 ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Αποδέκτες των δικαιωμάτων, έναντι των οποίων αυτά ασκούνται από τους πολίτες, είναι το κράτος σε όλες του τις πολιτειακές λειτουργίες, τα ΝΠΔΔ και γενικά κάθε φορέας δημόσιας εξουσίας, από αυτούς που συναπαρτίζουν το «δημόσιο τομέα», δηλ. το άθροισμα της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, ανεξάρτητα από την οργανική μορφή των μονάδων που υπάγονται σε αυτή, λχ. Υπουργεία ή Δημόσιες Επιχειρήσεις. Οι ίδιοι αυτοί αποδέκτες επιφορτίζονται με την αποστολή ελέγχου της εκπλήρωσης των συνταγματικών καθηκόντων των πολιτών.

Το ερώτημα που προκύπτει είναι αν τα θεμελιώδη δικαιώματα δύνανται να ασκηθούν και έναντι των ιδιωτών, ιδίως όταν αυτοί συγκεντρώνουν οποιασδήποτε μορφής εξουσία. Απάντηση στο ζήτημα επιχείρησε να δώσει η θεωρία της «τριτενέργειας», σύμφωνα με την οποία τα θεμελιώδη δικαιώματα ισχύουν όχι μόνο έναντι του κράτους, αλλά και έναντι των τρίτων προσώπων, δηλ. ιδιωτών. Υποστηρίχθηκε εξάλλου, ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα ισχύουν αδιακρίτως προς όλες τις κατευθύνσεις και άρα ενεργούν και έναντι τρίτων, έτσι ώστε κατά κυριολεξία

³² Βλ. ειδικότερα **Δημητρόπουλο Α.**, Συνταγματικά Δικαιώματα..., σελ.128, **Χρυσόγονο Κ.**, σελ. 54, όπου σημειώνει ότι αυτό ισχύει κατεξοχήν για την οικονομική ελευθερία, την προστασία της ιδιοκτησίας, το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας κα., **Μάνεση Α.**, σελ.45 επ., **Λαγτόγλου Π. Α.**, σελ.75 επ., **Κοϊμτζόγλου Ι.**, σελ.83 και άλλους.

³³ Βλ. ειδικότερα **Δημητρόπουλο Α.**, Συνταγματικά Δικαιώματα..., σελ.129επ..

³⁴ **Δημητρόπουλος Α.**, Συνταγματικά Δικαιώματα..., σελ.163. Επίσης βλ. **Κοϊμτζόγλου Ι.**, όπ.παρ., σελ.85.

να μην πρόκειται για τριτενέργεια, αλλά απλώς για απόλυτη ισχύ. Ακόμη, στο πεδίο των ιδιωτικών σχέσεων, το ίδιο αποτέλεσμα επιτυγχάνεται έμμεσα, χωρίς να χρειάζεται άμεση αναφορά στο Σύνταγμα, με τις γενικές ρήτρες και αόριστες έννοιες του ιδιωτικού δικαίου, πχ την καλή πίστη, τα χρηστά ήθη, την κατάχρηση δικαιώματος. Ορθότερη, πάντως, φαίνεται η άποψη σύμφωνα με την οποία το ζήτημα του κύκλου των αποδεκτών κάθε συνταγματικού δικαιώματος εξαρτάται πρώτιστα από τη συνταγματική διάταξη, η οποία το καθιερώνει και τη φύση της ρυθμιζόμενης κοινωνικής ύλης³⁵.

Ήδη πάντως, το αναθεωρημένο (2001) Σύνταγμα, λαμβάνει θέση στο ζήτημα της τριτενέργειας των συνταγματικών δικαιωμάτων ορίζοντας ρητά (αρθρ. 25 § 1) ότι τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν³⁶.

Β' ΜΕΡΟΣ: Η ΣΥΡΡΟΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ

Ενότητα 1.07 ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Έννοια και έκταση της εφαρμογής των συνταγματικών δικαιωμάτων: Με τον όρο «εφαρμογή των συνταγματικών δικαιωμάτων» νοείται η υλοποίηση του κανονιστικού τους περιεχομένου στις σχέσεις κράτους-πολιτών, αλλά και στις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους. Τα συνταγματικά δικαιώματα αποτελούν ισχύον δίκαιο. Στην εφαρμογή των συνταγματικών δικαιωμάτων ανήκει η σύμφωνα με το κανονιστικό τους περιεχόμενο επίλυση διαφορών δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου. Αποτελούν με την έννοια αυτή «δικαστικό δίκαιο». Ως τυπικά ανώτεροι κανόνες υπερισχύουν των κανόνων του κοινού δικαίου. Υποκείμενα της εφαρμογής είναι τα άτομα και το κράτος (νομοθετική, δικαστική και εκτελεστική εξουσία). Η εφαρμογή των συνταγματικών δικαιωμάτων εκτείνεται σε όλο το μήκος και πλάτος της έννομης τάξης. Γενικότερα η ρύθμιση ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι ρύθμιση μέσω συνταγματικών δικαιωμάτων. Η εφαρμογή των συνταγματικών δικαιωμάτων καταλαμβάνει όλη σχεδόν τη νομική ρύθμιση. Οι διάφορες νομοθετικές ρυθμίσεις συμπλέκονται άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο με τα συνταγματικά δικαιώματα. Έτσι οι ποινικές ρυθμίσεις αποδοκιμάζουν συγκεκριμένες συμπεριφορές, οι οποίες όμως αποτελούν ειδικότερες εκφάνσεις της ρυθμιζόμενης με τα συνταγματικά δικαιώματα ανθρώπινης δράσης, πχ. η απαγορευόμενη εξύβριση συνδέεται με την ελευθερία του λόγου. Το ίδιο συμβαίνει και με τις ρυθμίσεις του ΑΚ και γενικότερα με το σύνολο σχεδόν της κοινής νομοθεσίας. Ελάχιστες είναι πράγματι εκείνες οι ρυθμίσεις, που θα μπορούσαν να αντιμετωπισθούν ανεξάρτητα και απομονωμένα από τα συνταγματικά δικαιώματα.

³⁵ Έτσι, λχ. η συνταγματική αρχή της προηγούμενης ακρόασης των διοικουμένων αφορά και την πειθαρχική διαδικασία στο πλαίσιο του ιδιωτικού υπαλληλικού δικαίου των δημοσίων επιχειρήσεων. Το ίδιο ισχύει και για την συνταγματική αρχή της αναλογικότητας, η οποία διατρέχοντας ολόκληρη την έννομη τάξη εφαρμόζεται και στις εργασιακές σχέσεις ιδιωτικού δικαίου.

³⁶ Κοϊμτζόγλου Ι., σελ. 85 επ. και Χρυσόγονος Κ., σελ. 59 επ..

Με την εφαρμογή των συνταγματικών δικαιωμάτων αίρονται οι αντιθέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στο κράτος και τους ιδιώτες, αλλά και μεταξύ των ιδιωτών. Για την άρση των αντιθέσεων έχουν βασικά διατυπωθεί δύο μέθοδοι, η μέθοδος της αναλογικότητας και η μέθοδος της θεσμικής εφαρμογής (προσαρμογής)³⁷.

Ενότητα 1.08 ΑΜΥΝΟΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΤΙΘΕΜΕΝΟΣ

Από τον απόλυτο *erga omnes* χαρακτήρα και κυρίως από την διαπροσωπική εφαρμογή του αμυντικού περιεχομένου όλων των θεμελιωδών δικαιωμάτων συνάγεται ότι το Σύνταγμα αφενός απαγορεύει την επίθεση, αφετέρου προστατεύει την άμυνα. Η λειτουργική εξήγηση της αμυντικής ενέργειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων προκύπτει μόνο με την τοποθέτησή της στο λειτουργικό πλαίσιο άμυνας - επίθεσης, αμυνόμενου - επιτιθέμενου. Η νομικοπολιτική πεμπουσία της απόλυτης αμυντικής ενέργειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι ακριβώς η προστασία του αμυνόμενου από τον επιτιθέμενο. Η εφαρμογή των αμυντικών δικαιωμάτων στις διαπροσωπικές σχέσεις, αποκαλύπτει τις πραγματικές συγκρούσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων και βασιζόμενη στη βάση ότι από νομική άποψη δεν υπάρχουν συγκρούσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων, προστατεύει τον αμυνόμενο από τον επιτιθέμενο.

Προκύπτει έτσι η διάκριση του αμυνόμενου από τον επιτιθέμενο. *Επιτιθέμενος* είναι εκείνος, ο οποίος παραβαίνοντας τις υποχρεώσεις του, προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων. Είναι δηλαδή εκείνος, ο οποίος περιορίζει τα δικαιώματα του άλλου, χωρίς ο περιορισμός αυτός να επιβάλλεται από την αντικειμενική αιτιώδη συνάφεια. Παράλληλα, *αμυνόμενος* είναι εκείνος, του οποίου προσβάλλονται τα θεμελιώδη δικαιώματα. Η εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτρέπει την επιθετική συμπεριφορά των ανθρώπων. Προστατεύεται πάντα ο αμυνόμενος και αποκρούεται ο επιτιθέμενος, ανεξάρτητα αν ο επιτιθέμενος λχ. είναι ο διαθέτης ή ο κληρονόμος. Βέβαια η προστασία αυτή τοποθετούμενη στην πραγματικότητα, είναι προστασία του αδυνάτου από τον ισχυρό, γιατί η προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων προϋποθέτει την πραγματική δυνατότητα της πραγματοποίησης της προσβολής, προϋποθέτει την πραγματική δύναμη, που υπάρχει κατά κανόνα σε ένα από τα δύο μέρη της σχέσης. Οι παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων πραγματοποιούνται συχνότερα στο πλαίσιο των εξουσιαστικών κυριαρχικών σχέσεων. Δεν προϋποθέτουν όμως την ύπαρξη των σχέσεων αυτών.

Επιτιθέμενος μπορεί να είναι κάποιος ιδιώτης και αμυνόμενος άλλος φορέας συνταγματικού δικαιώματος. Μπορεί επίσης επιτιθέμενος να είναι ο νομοθέτης, εφόσον θέτει αντισυνταγματική διάταξη. Μπορεί να είναι η διοίκηση ή και η δικαστική εξουσία. Σε κάθε περίπτωση ισχύουν οι ίδιοι κανόνες³⁸.

³⁷ Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα... σελ.227&228 και του ίδιου Η συνταγματική προστασία του ανθρώπου από την ιδιωτική εξουσία. Συμβολή στο «πρόβλημα της τριτενέργειας» 1981/82, σελ.158επ..

³⁸ Βλ. ειδικότερη ανάπτυξη Δημητρόπουλου Α., Συνταγματικά Δικαιώματα... σελ. 228 & 229.

Ενότητα 1.09 ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΣ ΣΥΡΡΟΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Η συγκεκριμένη ανθρώπινη δραστηριότητα -ατομική και συλλογική- δεν ανταποκρίνεται ούτε πάντα, αλλά ούτε κατά κανόνα στους τύπους της δραστηριότητας που προβλέπουν οι αφηρημένοι κανόνες του δικαίου. Αντίθετα, αναπτύσσει κάθε φορά τη δική της μοναδικότητα που προσδιορίζεται από την ποικιλία των συνθηκών της κοινωνικής και ιδιωτικής ζωής. Αυτό συμβαίνει και με την ατομική και συλλογική δραστηριότητα, με την οποία πραγματώνεται το περιεχόμενο των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Τις πιο πολλές φορές δηλαδή, η ίδια δραστηριότητα εμπίπτει, καθολικά ή μερικά, όχι σε ένα, αλλά σε περισσότερα θεμελιώδη δικαιώματα. Έτσι πχ. ένα άτομο κηρύσσει την ανάγκη της ίδρυσης ενός θρησκευτικού συλλόγου και οργανώνει την ίδρυσή του. Αυτή του η πράξη εμπίπτει καταρχήν σε τέσσερις συνταγματικές διατάξεις:

1. στο άρθρο 5 § 1 (ελευθέρη ανάπτυξη της προσωπικότητας και συμμετοχή στην κοινωνική ζωή).
2. στο άρθρο 12 § 1 (δικαίωμα σύστασης ενώσεων)
3. στο άρθρο 13 §§ 1 και 2 (ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης και ανεμπόδιστης λατρείας)
4. και στο άρθρο 14 § 1 (ελευθερία έκφρασης και διάδοσης των στοχασμών).

Το ερώτημα είναι, ποιο από τα άρθρα αυτά ισχύει και κρίνει αυτή τη σύνθετη δραστηριότητα. Εδώ γίνεται λόγος για *συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων* (βλ. παρακάτω).

Ένα παράλληλο πρόβλημα με αντίστροφο περιεχόμενο από το προηγούμενο προκύπτει, όταν η άσκηση ενός δικαιώματος από ένα ή περισσότερα μέλη της κοινωνίας έχει ως αναγκαία συνέπεια τη ματαίωση ή τον υπέρμετρο περιορισμό της άσκησης ενός θεμελιώδους δικαιώματος άλλου ή άλλων μελών της κοινωνίας. Αυτό μπορεί να συμβεί, αν πχ. έξω από ένα ναό έχουν τοποθετηθεί τόσο ισχυρά μεγάφωνα που να εμποδίζουν κατά τις ώρες της Θείας Λειτουργίας, ακόμη και τη λεκτική επικοινωνία μεταξύ των κατοίκων των σπιτιών που βρίσκονται κοντά στο ναό, παράδειγμα όχι άγνωστο στη νεοελληνική πραγματικότητα. Κι αυτοί μεν που μετέχουν στη Θεία Λειτουργία θα επικαλούνται το δικαίωμά τους που θεσπίζει το άρθρο 13 § 2 του Συντ., αλλά και οι κάτοικοι που πλήττονται από αυτή την ηχορύπανση θα επικαλούνται το άρθρο 5 § 1 του Συντ.. Εδώ γίνεται λόγος για σύγκρουση θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Το επίκεντρο του νομικού ενδιαφέροντος της συρροής και της σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι το ζήτημα ποιοι περιορισμοί τελικά ισχύουν; Έτσι πχ για την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης (άρθρο 13 § 1 του Συντ.) δεν προβλέπεται δυνατότητα περιοριστικής παρέμβασης του κοινού νομοθέτη. Αντίθετα, στην ελεύθερη διατύπωση και διάδοση των ιδεών (άρθρο 14 § 1 του Συντ.) ή στην ελευθερία της λατρείας (άρθρο 13 § 2 εδ. 2 του Συντ.) προβλέπεται τέτοια παρέμβαση. Γι' αυτό ακριβώς είναι σοβαρές οι πρακτικές συνέπειες της άποψης, ποια διάταξη τελικά θα ισχύσει (βλ. παρακάτω στην υπόθεση Ανδρουλάκη)³⁹.

Με βάση λοιπόν τις παραπάνω εισαγωγικές παρατηρήσεις μπορούμε να δώσουμε τον εξής ορισμό για την συρροή των δικαιωμάτων:

³⁹ Τσάτσος Δ., όπ.παρ., σελ. 289 & 290.

Για «συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων» γίνεται λόγος στις περιπτώσεις κατά τις οποίες μία και η αυτή ανθρώπινη ενέργεια εμπίπτει στο περιεχόμενο και επομένως προστατεύεται από περισσότερες διατάξεις θεμελιωδών δικαιωμάτων⁴⁰.

Στις περιπτώσεις συρροής πρόκειται για ένα και το αυτό «πραγματικό» (Sachverhalt), δηλαδή βασικά για μία και την ίδια πράξη, την ίδια ανθρώπινη ενέργεια, η οποία εμφανίζεται με περισσότερους «νομικούς χαρακτηρισμούς», είναι δηλαδή δυνατή η υπαγωγή της σε περισσότερες διατάξεις θεμελιωδών δικαιωμάτων⁴¹. Μία και η αυτή ανθρώπινη συμπεριφορά συνιστά ταυτόχρονη άσκηση περισσότερων ατομικών ελευθεριών. Στις περιπτώσεις αυτές συρρέουν, συναντώνται περισσότερα δικαιώματα και συντρέχει η ταυτόχρονη εφαρμογή των αντιστοίχων συνταγματικών διατάξεων στην ίδια περίπτωση. Το ίδιο πραγματικό περιστατικό ρυθμίζεται με περισσότερους κανόνες δικαίου, περισσότερα θεμελιώδη δικαιώματα. Πρόκειται για πολλαπλή συνταγματική προστασία του ίδιου φορέα δικαιώματος⁴².

Η ίδια λοιπόν πράξη πολλές φορές μπορεί να εμπίπτει στο προστατευόμενο πεδίο περισσότερων του ενός συνταγματικών δικαιωμάτων. Για τις περιπτώσεις αυτές η επιστήμη του Συνταγματικού Δικαίου δανείστηκε από την επιστήμη του Ποινικού Δικαίου τον όρο της («κατ' ιδέαν») συρροής. Η επίλυση θεμάτων συρροής προϋποθέτει σύνθετη ερμηνευτική εργασία. Όπως εύστοχα σημειώνει ο Γ. Παπαδημητρίου, «η διαλεκτική σχέση που συνέχει τα θεμελιώδη δικαιώματα εξηγεί πειστικά όχι μόνο την αλληλεξάρτησή τους, αλλά και τη διαφοροποίησή τους σχετικά με το βαθμό της συγγενείας τους»⁴³. Η υπαγωγή μιας πράξης σε περισσότερα του ενός θεμελιώδη δικαιώματα αποτελεί τότε και μόνο ερμηνευτικό πρόβλημα, όταν τα δύο ή περισσότερα θεμελιώδη δικαιώματα στα οποία υπάγεται η πράξη προβλέπουν διαφορετικής έκτασης περιορισμούς⁴⁴.

Συνοψίζοντας λοιπόν, συρροή συνταγματικών δικαιωμάτων (Grundrechtskonkurrenz) συντρέχει, όταν μία συμπεριφορά ενός προσώπου καλύπτεται από το περιεχόμενο περισσότερων θεμελιωδών δικαιωμάτων. Με άλλες λέξεις, συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων υπάρχει, όταν η ίδια ενέργεια του φορέα αυτών εμπίπτει στο πεδίο προστασίας περισσότερων θεμελιωδών δικαιωμάτων. Έτσι η συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων ομοιάζει με την κατ' ιδέα συρροή εγκλημάτων του ποινικού δικαίου (άρθρο 94 § 2 Π.Κ.), δηλαδή τη διάπραξη περισσότερων εγκλημάτων με μία πράξη ενός ατόμου. *Η συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων εμφανίζεται με δύο μορφές, και, συγκεκριμένα, με τη μορφή της μερικής καλύψεως της συμπεριφοράς του προσώπου από τα συρρέοντα θεμελιώδη δικαιώματα και με τη μορφή της πλήρους καλύψεως αυτής από τα συρρέοντα θεμελιώδη δικαιώματα*⁴⁵.

⁴⁰ Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα..., σελ.243.

⁴¹ Ο Δαγτόγλου, όπ.παρ., σελ.128, παρατηρεί ότι «Τα ατομικά δικαιώματα αφορούν διάφορες περιοχές της ανθρώπινης ζωής. Αναπόφευκτα, οι περιοχές αυτές εν μέρει αλληλοκαλύπτονται, ώστε το ίδιο περιστατικό («πραγματικό») να μπορεί να υπαχθεί σε κανόνες δικαίου που κατοχυρώνουν διάφορα ατομικά δικαιώματα».

⁴² Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα..., σελ.243.

⁴³ Βλ. Η ελευθερία της αποδημίας, 1976, σελ.45.

⁴⁴ Τσάτσος Δ., όπ.παρ., σελ. 290 & 291.

⁴⁵ Ορισμός Ράικου Α., όπ.παρ., σελ.228.

Ενότητα 1.10 ΑΛΗΘΗΣ ΚΑΙ ΦΑΙΝΟΜΕΝΙΚΗ ΣΥΡΡΟΗ

Όπως σημειώθηκε και πιο πάνω, συχνά μία συγκεκριμένη περίπτωση μπορεί να υπαχθεί στο πραγματικό περισσοτέρων συνταγματικών διατάξεων. Παρατηρείται μάλιστα στη νομολογία μία τάση *παρατακτικής αναφοράς* όλων των λιγότερο ή περισσότερο σχετικών διατάξεων στη μείζονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού, πράγμα, που κατά μία άποψη, δεν συμβάλλει βέβαια στην επίτευξη μεθοδολογικής καθαρότητας και συνέπειας. Θα μπορούσε να γίνει διάκριση των περιπτώσεων συρροής, ανάλογα με το αν ανάμεσα στις διατάξεις που συρρέουν υφίσταται σχέση γενικού προς ειδικό ή μη⁴⁶.

*Σχέση γενικού προς ειδικό υφίσταται, εφόσον το πραγματικό της μιας (ειδικής) διάταξης περιέχει όλα τα στοιχεία του πραγματικού της άλλης (γενικής) και επιπλέον ένα τουλάχιστον επιπρόσθετο στοιχείο, έτσι ώστε το πεδίο εφαρμογής της μιας να αποτελεί υποσύνολο του πεδίου εφαρμογής της άλλης. Στις περιπτώσεις αυτές ισχύει κατά βάση η αρχή *lex specialis derogat legi generali* (ο ειδικός νόμος υπερισχύει του γενικού). Ωστόσο υπάρχουν και αποκλίνουσες περιπτώσεις. Παρατηρείται έτσι ότι, εάν οι νομικές συνέπειες των κανόνων, οι οποίοι συρρέουν είναι συμβατές μεταξύ τους, είναι ζήτημα ερμηνείας κατά πόσο οι συνέπειες του ειδικού κανόνα συμπληρώνουν, τροποποιούν ή παραμερίζουν εκείνες του γενικού⁴⁷.*

Στις περιπτώσεις αυτές λοιπόν η συρροή δεν είναι αληθής, αλλά φαινομενική. Ο κανόνας *lex specialis derogat legi generali* έχει ιδιαίτερη σημασία και πρόσφορο πεδίο εφαρμογής στον χώρο των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Το Σύνταγμα κατοχυρώνει ορισμένα γενικά, «μητρικά», θεμελιώδη δικαιώματα, από τα οποία προέρχονται -ιστορικά, αλλά και λογικά- άλλα (νεότερα) θεμελιώδη δικαιώματα. Σε τελική ανάλυση όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα εξειδικεύουν την ανθρώπινη αξία. Επομένως, κάθε παραβίαση θεμελιώδους δικαιώματος αποτελεί και παραβίαση της ανθρώπινης αξίας. Από το μητρικό δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (αρθρ. 5 του Συντ.) προέρχονται όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα, που κατοχυρώνουν ελευθερίες, ενώ από τη γενική αρχή της ισότητας (αρθρ. 4 του Συντ.) προέρχονται τα επιμέρους δικαιώματα της ισότητας. Σε όλες δηλαδή αυτές τις περιπτώσεις θα έπρεπε η γενική διάταξη του άρθρου 5 του Συντ. να συντρέχει με κάθε ειδικότερη διάταξη ατομικών ελευθεριών⁴⁸ και η γενική αρχή της ισότητας θα έπρεπε να συντρέχει με κάθε μερικότερο δικαίωμα ισότητας. Η παράλληλη αυτή τοποθέτηση γενικής και ειδικής διάταξης είναι καταρχήν ορθή και απαραίτητη για την επιστημονική έρευνα⁴⁹. Η σχέση γενικού και ειδικού είναι αλληλοσυμπληρούμενη και όχι αλληλοαποκλειόμενη. Ό,τι δεν ρυθμίζει η ειδική διάταξη, ανάγεται στην προστασία που παρέχει η γενική. Ό,τι όμως αποτελεί ρυθμιστικό περιεχόμενο της ειδικής διάταξης, αποκλείεται από τη γενική ρύθμιση. Στις περιπτώσεις δηλαδή αυτές πρόκειται για φαινομενική συρροή και δεν συντρέχουν τα θεμελιώδη δικαιώματα⁵⁰.

Η δεύτερη κατηγορία περιπτώσεων συρροής συνταγματικών διατάξεων είναι εκείνη όπου μεταξύ των διατάξεων αυτών δεν υφίσταται σχέση γενικού προς ειδικό, αλλά σχέση μερικής επικάλυψης των πραγματικών τους, όταν δηλαδή ορισμένα

⁴⁶ Χρυσόγονος Κ., σελ.99.

⁴⁷ Ομοίως.

⁴⁸ Το θέμα αυτό θα εξετασθεί και πιο κάτω.

⁴⁹ Παρατηρούμε όμως, όπως σημειώθηκε και παραπάνω, πως ο Χρυσόγονος Κ., (σελ.99), τονίζει πως η παρατακτική αναφορά όλων των λιγότερο ή περισσότερο σχετικών διατάξεων στη μείζονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού δεν συμβάλλει στην επίτευξη μεθοδολογικής καθαρότητας και συνέπειας.

⁵⁰ Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα..., σελ.244.

περιστατικά υπάγονται αποκλειστικά στη μία ή την άλλη και άλλα και στις δύο μαζί (ή στις περισσότερες, αν συρρέουν).

Ενότητα 1.11 ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΣΥΡΡΟΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Με το θέμα των περιορισμών των θεμελιωδών δικαιωμάτων συνδέεται το πρόβλημα της συγκρούσεως θεμελιωδών δικαιωμάτων. Εν προκειμένω πρέπει να διακριθεί η σύγκρουση θεμελιωδών δικαιωμάτων του ίδιου προσώπου από τη σύγκρουση θεμελιωδών δικαιωμάτων διάφορων προσώπων. Η σύγκρουση θεμελιωδών δικαιωμάτων ενός προσώπου ονομάζεται συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων⁵¹.

Για την κατανόηση του ζητήματος της συρροής των συνταγματικών δικαιωμάτων κρίνεται χρήσιμη η σύντομη αναφορά σε ορισμένα στοιχεία σχετικά με τη σύγκρουση δικαιωμάτων (διάφορων προσώπων).

«Σύγκρουση» υπό νομική έννοια: Σύγκρουση δικαιωμάτων υπό νομική έννοια είναι η ταυτόχρονη αναγνώριση και νόμιμη άσκηση των δικαιωμάτων περισσότερων φορέων κατά τρόπο ώστε η νόμιμη άσκηση του δικαιώματος του ενός να περιορίζει την επίσης νόμιμη άσκηση του δικαιώματος του άλλου.

Η ιδιομορφία της σύγκρουσης, αλλά και η αντίθεσή της, βρίσκεται στο εξής: παρά το ότι η άσκηση όλων των δικαιωμάτων από όλους τους φορείς είναι νόμιμη, εντούτοις θίγεται κάποιο θεμελιώδες δικαίωμα. Γεννάται όμως το ερώτημα αν μπορεί να αναγνωρίζεται στη σύγχρονη έννομη τάξη «σύγκρουση δικαιωμάτων» με την παραπάνω νομική έννοια. Πρέπει λοιπόν να διακρίνουμε τη νομική από την πραγματική σύγκρουση.

Πραγματική σύγκρουση δικαιωμάτων είναι η αποδοκιμαζόμενη από το δίκαιο παραβίαση του δικαιώματος του άλλου. Κατά την πραγματική σύγκρουση ο ένας από τους φορείς, ο επιτιθέμενος, ενεργεί χωρίς δικαίωμα. Κάποιος φορέας δηλαδή παραβιάζει το συνταγματικό δικαίωμα άλλου.

Η διάκριση του αμυνόμενου από τον επιτιθέμενο, όπως επίσης και η διάκριση ανάμεσα στην πραγματική σύγκρουση και στην δικαιοκή άρση της συμβάλλουν στον παραμερισμό ενός «νομικοτεχνικού εμποδίου», που παρεμβάλλει η επίδραση της ατομικιστικής νομικής θεωρίας και παραδοσιακής νομικής σκέψης, δηλαδή της *πλαστής εικόνας* της λεγόμενης «νομικής σύγκρουσης των δικαιωμάτων»⁵². Το ζήτημα λοιπόν της σύγκρουσης των δικαιωμάτων, είναι ζήτημα που ανάγεται στην μεταβολή της έννομης τάξης. Το δημιουργεί η ατομικιστική έννομη τάξη, η οποία δεν θέτει πάντα σαφή όρια της άσκησης των δικαιωμάτων. Στη σύγχρονη έννομη τάξη η ανθρωπιστική αρχή και τα θεμελιώδη δικαιώματα που την εξειδικεύουν, αφενός οριοθετούν το δικαίωμα κάθε φορέα, αφετέρου οριοθετούν τα δικαιώματα των άλλων φορέων. Στη σύγχρονη έννομη τάξη λοιπόν δεν υπάρχει νομική σύγκρουση δικαιωμάτων, με την έννοια ότι δύο δικαιώματα συγκρούονται ασκούμενα κατά νόμιμο τρόπο. Στην πραγματικότητα ο ένας από τους δύο φορείς έχει θίξει τα δικαιώματα του

⁵¹ Ράικος Α., όπ.παρ., σελ.228.

⁵² Η παραδοσιακή νομική επιστήμη και μεθοδολογία εφαρμόζει τα θεμελιώδη δικαιώματα μόνο στις σχέσεις «δημοσίου δικαίου». Η εφαρμογή όμως των θεμελιωδών δικαιωμάτων στις διαπροσωπικές σχέσεις εμφανίζεται εξαιρετικά προβληματική. Το πρόβλημα της σύγκρουσης των δικαιωμάτων δεν είναι πρόβλημα τριτενέργειας. Δεν δημιουργεί η διαπροσωπική εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων το ζήτημα της σύγκρουσής τους, αλλά η δομή και η λειτουργία της ατομικιστικής έννομης τάξης.

άλλον. Δεν πρόκειται λοιπόν για σύγκρουση, αλλά για προσβολή δικαιώματος. Εξάλλου δεν είναι δυνατόν το δίκαιο να επιτρέπει και ταυτόχρονα να απαγορεύει την ίδια συμπεριφορά. Εφόσον λοιπόν υπάρχει πράγματι σύγκρουση κάποιος από τους φορείς υπερέβη τα όρια της άσκησης των δικαιωμάτων του, παρέβη τις υποχρεώσεις του, ενήργησε χωρίς δικαίωμα⁵³.

Ενότητα 1.12 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΣΥΡΡΟΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ – ΜΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΠΛΗΡΗΣ ΕΠΙΚΑΛΥΨΗ

Χρήσιμη σε αυτό το σημείο είναι η παράθεση ορισμένων παραδειγμάτων συρροής θεμελιωδών δικαιωμάτων, δεδομένου ότι είναι σπάνιες οι περιπτώσεις, στις οποίες είναι προφανές ότι μόνο ένα ατομικό δικαίωμα θίγεται και μία μόνο διάταξη εμφανίζεται ως εφαρμοστέα:

- i. Η αστυνομική έρευνα στην κατοικία του Α, στην οποία αυτός και διάφοροι συνιδεάτες του ασκούν θρησκευτική λατρεία, φαίνεται να θίγει το άσυλο της κατοικίας, το δικαίωμα συναθροίσεως, το δικαίωμα θρησκευτικής λατρείας και το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική ζωή της χώρας⁵⁴.
- ii. Η απαγόρευση εκδόσεως της εφημερίδας ενός κόμματος φαίνεται να θίγει την ελευθερία του τύπου, την ελευθερία της γνώμης, την ελευθερία λειτουργίας του κόμματος, την επαγγελματική ελευθερία των δημοσιογράφων, εργατών του τύπου κ.λ.π., το δικαίωμα της ιδιοκτησίας και την ελευθερία αναπτύξεως της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας⁵⁵.
- iii. Συγκέντρωση στην οποία εξαγγέλλεται η ίδρυση πολιτικού κόμματος εμπίπτει στο άρθρο 5 § 1 του Συντ., ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, συμμετοχή στην πολιτική ζωή, στο άρθρο 11 του Συντ. που προστατεύει τις συναθροίσεις, στο άρθρο 14 αρ. 1 του Συντ. ελευθερία έκφρασης και διάδοσης των στοχασμών και στο άρθρο 29 § 1 του Συντ., ελευθερία ίδρυσης πολιτικών κομμάτων.
- iv. Ένα άτομο με δημόσια δήλωσή του υποστηρίζει την ανάγκη ιδρύσεως ενός σωματείου και ζητεί τη σύμπραξη άλλων ατόμων για την πραγματοποίηση του σκοπού αυτού ή ως μέλος ενός σωματείου υποστηρίζει στη γενική συνέλευση των μελών αυτού τη γνώμη του σχετικά με ένα κοινωνικό ή πολιτικό θέμα. Οι δύο αυτές ενέργειες του ατόμου καλύπτονται τόσο από την ελευθερία εκδηλώσεως της γνώμης (αρθρ. 14 § 1 του Συντ.) όσο και από την ελευθερία συνεταιρισμού (12 § 1 του Συντ.).
- v. Ένας καθηγητής Ανώτατης Σχολής με τη διδασκαλία του προσβάλλει ξένα έννομα αγαθά. Η ενέργεια αυτή του καθηγητή καλύπτεται από τρία θεμελιώδη αγαθά, δηλαδή την επαγγελματική ελευθερία συναγόμενη από την ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας (αρθρ. 5 § 1 του Συντ.), την ελευθερία εκδηλώσεως της γνώμης (αρθρ. 14 § 1 του Συντ.) και την ελευθερία της διδασκαλίας (αρθρ. 16 § 1 εδ. 2 του Συντ.).

⁵³ Βλ. ειδικότερη ανάλυση **Δημητρόπουλου Α.**, Συνταγματικά Δικαιώματα ..., σελ. 238-243.

⁵⁴ Αρθρα 5 § 1, 9, 11 και 13 § 2 του Συντ.

⁵⁵ Αρθρα 5 § 1, 14, 17 § 1, 22 § 1 και 29 § 1 του Συντ.

- vi. Ένας ζωγράφος ζωγραφίζει πίνακες που εκφράζουν τις πολιτικές του πεποιθήσεις. Η ενέργεια αυτή καλύπτεται από την ελευθερία εκδηλώσεως της γνώμης (αρθρ. 14 § 1 του Συντ.) και την ελευθερία της τέχνης (αρθρ. 16 § 1 εδ 1 του Συντ.).
- vii. Ένας φοιτητής αποφασίζει να γίνει μέλος ενός φοιτητικού συλλόγου. Η ενέργεια του φοιτητή καλύπτεται από την ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας και την ελευθερία του συνεταιρισμού.
- viii. Σχέση γενικού προς ειδικό υπάρχει εκτός των άλλων και ανάμεσα στις εξής διατάξεις: την ισότητα γενικά⁵⁶ και την ισότητα των φύλων ιδιαίτερα⁵⁷, το δικαίωμα της αναφοράς προς τις αρχές γενικά⁵⁸ και τη Βουλή ιδιαίτερα⁵⁹, το δικαίωμα συναθροίσεως αφενός⁶⁰ και δημόσιας λατρείας αφετέρου⁶¹, την ελευθερία της γνώμης⁶² και τη θρησκευτική ελευθερία⁶³, το δικαίωμα ενώσεως γενικά⁶⁴ και της ιδρύσεως και συμμετοχής σε πολιτικό κόμμα ειδικότερα⁶⁵ κ.ο.κ.
- ix. Σχέση γενικού προς ειδικό υφίσταται επίσης και ανάμεσα στην αρχή της ισότητας γενικά και την ίση αμοιβή ανδρών και γυναικών⁶⁶. Θα πρέπει, όμως, εδώ να σημειωθεί πως αυτό δε σημαίνει ότι όσοι Έλληνες, σύμφωνα με τη νομολογιακή ερμηνεία του α.22 § 1 εδ. 2 του Συντ., δεν καλύπτονται από την προστασία του, επειδή απασχολούνται με σχέση δημοσίου δικαίου, στερούνται και της προστασίας του άρθρου 4 § 1 του Συντ. ως προς την κατοχύρωση της ισότητας των αμοιβών τους⁶⁷. Και τούτο διότι από πουθενά δεν προκύπτει ότι εάν θεωρηθεί πως το α. 22 § 1

⁵⁶ Άρθρο 4 § 1 του Συντ.

⁵⁷ Άρθρο 4 § 2 του Συντ.

⁵⁸ Άρθρο 10 του Συντ.

⁵⁹ Άρθρο 69 του Συντ.

⁶⁰ Άρθρο 11 του Συντ.

⁶¹ Άρθρο 13 § 2 του Συντ.

⁶² Άρθρο 14 § 1 του Συντ.

⁶³ Άρθρο 13 του Συντ.

⁶⁴ Άρθρο 12 του Συντ.

⁶⁵ Άρθρο 29 § 1 του Συντ.

⁶⁶ Άρθρο 22 § 1 εδ. 2 του Συντ.

⁶⁷ Βλ. **ΑΠ 423/1992, ΝοΒ 1993, 880**, όπου τονίζονται τα εξής: «...Κατά το άρθρο 4 παρ. 1 του Συντάγματος οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου. Με τη διάταξη αυτή καθιερώνεται όχι μόνο η ισότητα των Ελλήνων πολιτών έναντι του νόμου, ήτοι η χωρίς διακρίσεις εφαρμογή των κειμένων νόμων, αλλά και η ισότητα του νόμου έναντι αυτών, με την έννοια ότι ο νομοθέτης, κατά τη ρύθμιση ουσιαστών ομοίων σχέσεων ή καταστάσεων ή κατηγοριών προσώπων, δεν μπορεί να καθιερώνει αδικαιολόγητες διακρίσεις και να εισάγει αυθαίρετες εξαιρέσεις, εκτός αν συντρέχουν λόγοι γενικότερου κοινωνικού ή δημοσίου συμφέροντος. Η συνδρομή των όρων και των λόγων αυτών ελέγχεται δικαστικώς. Έτσι, αν από ορισμένη παροχή έχει εξαιρεθεί κατηγορία προσώπων, κατά τρόπο αντίθετο προς την ισόνομη ρύθμιση, που επιτάσσεται από την ως άνω διάταξη, χωρίς να συντρέχει λόγος γενικότερου κοινωνικού ή δημοσίου συμφέροντος, που να επιβάλλει την απόκλιση αυτή, το δικαστήριο οφείλει να αρνηθεί την αντισυνταγματική αυτή εξαίρεση και να επιδικάσει την παροχή αυτή και σε εκείνους που αυθαίρετως είχαν εξαιρεθεί. Εξάλλου η διάταξη του άρθρου 22 παρ. 1 εδάφ. β' του Συντάγματος, που ορίζει ότι "όλοι οι εργαζόμενοι... έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη ίσης αξίας εργασία" δεν έχει εφαρμογή παρά μόνο σε εργασιακές σχέσεις που διέπονται από το ιδιωτικό δίκαιο (ΑΕΔ 16/83). Κατά την κρατούσα όμως στο κοινοτικό δίκαιο, δύναμι του άρθρου 164 της ιδρυτικής Συνθήκης της ΕΟΚ, γενική δικαιοκή αρχή της ισόνομης ρύθμισης των ομοίων, η οποία αυτοδικαίως εκτείνεται και στην ελληνική έννομη τάξη και έχει αυξημένη ισχύ, κατά το άρθρο 28 του Συντάγματος και την ως άνω Συνθήκη, που κυρώθηκε με το ν. 945/79, ο κανόνας αυτός κρατεί και στις δημοσίου δικαίου σχέσεις. Έχει δε περιεχόμενο όμοιο προς εκείνο του άρθρου 4 παρ. 1 του Συντάγματος, γι' αυτό και δεν ανακύπτει περίπτωση παραπομπής, κατά το άρθρο 177 της Συνθήκης, στο ΔΕΚ».

εδ 2 του Συντ. προϋποθέτει παροχή εξηρημένης εργασίας με σχέση ιδιωτικού δικαίου, ο συντακτικός νομοθέτης θέλησε να καθιερώσει την ανισότητα αμοιβών στις υπόλοιπες έννομες σχέσεις⁶⁸.

Όπως τονίστηκε και παραπάνω, η συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων εμφανίζεται με δύο μορφές και, συγκεκριμένα, με τη μορφή της μερικής καλύψεως της συμπεριφοράς του προσώπου από τα συρρέοντα θεμελιώδη δικαιώματα και με τη μορφή της πλήρους καλύψεως αυτής από τα συρρέοντα θεμελιώδη δικαιώματα. Για την κατανόηση της διαφοράς σημειώνεται ότι τα συρρέοντα συνταγματικά δικαιώματα επικαλύπτονται μόνο μερικά (διασταύρωση θεμελιωδών δικαιωμάτων) στα παραδείγματα iv, v και vi, ενώ στο παράδειγμα vii, υπάρχει πλήρης επικάλυψη αυτών (σώρευση θεμελιωδών δικαιωμάτων).

Ενότητα 1.13 ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΩΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ

Το πρόβλημα της συρροής των θεμελιωδών δικαιωμάτων συμπίπτει με το ζήτημα του περιορισμού αυτών. Ειδικότερα, η άρση της «συγκρούσεως» αυτής των θεμελιωδών δικαιωμάτων έχει σημασία για τη λύση του ζητήματος των περιορισμών, στους οποίους υπόκειται η συμπεριφορά του φορέως αυτών, ή, το ίδιο πράγμα, η σχετική πράξη των αποδεκτών τους. Συνεπώς η συρροή είναι προβληματική μόνο στην περίπτωση «συγκρούσεως» δικαιωμάτων, που υπόκεινται σε *δ ι ά φ ο ρ ο υ ς* περιορισμούς ή αν ορισμένα από αυτά είναι *α π ε ρ ι ό ρ ι σ τ α* («*Schrankendivergenz*», «*schrankendivergente Grundrechte*»). Αντίθετα, η συρροή δεν δημιουργεί κανένα πρόβλημα στην περίπτωση, που όλα τα συρρέοντα δικαιώματα είναι *α π ε ρ ι ό ρ ι σ τ α* ή υπόκεινται στους *ί δ ι ο υ ς* περιορισμούς. Έτσι η συρροή είναι απροβλημάτιστη στο παράδειγμα iv, στο οποίο τα δύο συρρέοντα θεμελιώδη δικαιώματα (ελευθερία συνεταιρισμού και ελευθερία εκδηλώσεως της γνώμης), κατοχυρώνονται με τη γενική επιφύλαξη του νόμου. Δε συμβαίνει, όμως, το ίδιο και στα παραδείγματα v, vi και vii, στα οποία τα τρία ή τα δύο συρρέοντα θεμελιώδη δικαιώματα υπόκεινται σε διάφορους περιορισμούς, ενώ το ένα από αυτά του vii παραδείγματος (η ελευθερία της τέχνης) δεν περιορίζεται καθόλου⁶⁹.

Χρήσιμο είναι επίσης να εξεταστούν και οι εξής περιπτώσεις:

➤ Ο εγγράφως διαμαρτυρούμενος προς τις δημόσιες αρχές, διατυπώνοντας ταυτόχρονα και αυστηρές κρίσεις για σημαντικές παραλείψεις του κράτους ενεργεί, ως προς τη διατύπωση των αυστηρών κρίσεων, κατά τρόπο που εμπίπτει τόσο στο άρθρο 10 § 1 του Συντ. (δικαίωμα έγγραφης αναφοράς στις αρχές), όσο και στο άρθρο 14 § 1 του Συντ. (ελευθερία έκφρασης και διάδοσης των στοχασμών). Και τα δύο αυτά, όμως, θεμελιώδη δικαιώματα προβλέπουν επιφύλαξη του νόμου, δηλαδή δυνατότητα περιορισμών και μάλιστα της ίδιας μορφής. Στο παράδειγμα αυτό, από πλευράς περιορισμών, η συρροή δεν έχει πρακτικό ενδιαφέρον.

➤ Ένας μάρτυρας του Ιεχωβά αναλύει σε μία ήσυχη χωρίς όπλα συγκέντρωση ομοδόξων του σε κλειστό χώρο προβλήματα λατρείας της δοξασίας τους. Αυτή η δραστηριότητα του μάρτυρα του Ιεχωβά εμπίπτει στο προστατευόμενο πεδίο τριών τουλάχιστον συνταγματικών δικαιωμάτων: στο άρθρο 13 § 2 του Συντ. (ελευθερία θρησκευτικής λατρείας), στο άρθρο 14 § 1 του Συντ. (ελευθερία έκφρασης και διάδοσης των στοχασμών) και στο άρθρο 11 § 1 του Συντ. (ελευθερία ήσυχης και

⁶⁸ Βλ. Χρυσόγονο Κ., *όπ.παρ.*, σελ.100 & 101.

⁶⁹ Βλ. ειδικότερα Ράικο Α., *όπ.παρ.*, σελ. 229 & 230.

χωρίς όπλα συνάθροισης). Οι τρεις αυτές όμως διατάξεις διαφέρουν ριζικά ως προς το είδος και την έκταση των επιτρεπτών περιορισμών. Έτσι:

- Το άρθρο 13 § 2 του Συντ. περιέχει συνταγματικές μόνο επιφυλάξεις στο εδ. 2: «Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται».
- Το άρθρο 14 § 1 του Συντ. θεσπίζει επιφύλαξη του νόμου («τηρώντας τους νόμους του κράτους»).
- Το άρθρο 11 § 1 του Συντ. δεν περιέχει δυνατότητα περιορισμών.

Στην περίπτωση αυτή δημιουργείται από τη συρροή των τριών αυτών θεμελιωδών δικαιωμάτων ερμηνευτικό πρόβλημα που συνίσταται στο ερώτημα, αν η δραστηριότητα του μάρτυρα του Ιεχωβά υπόκειται σε περιορισμούς, και αν ναι, στους περιορισμούς τίνος θεμελιώδους δικαιώματος⁷⁰;

Ενότητα 1.14 ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΛΥΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΡΡΟΗΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ – Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

Το ζήτημα της συρροής των θεμελιωδών δικαιωμάτων συζητήθηκε πολύ στη Γερμανία, υπό τον ισχύοντα Θεμελιώδη Νόμο της Βόννης. Η επιστήμη λοιπόν, και ιδιαίτερα η γερμανική, έχει αναπτύξει μία λεπτομερή περιπτωσιολογία για να επιλύσει το πρόβλημα της συρροής. Η μεταφορά αυτής της περιπτωσιολογίας και η ανάλυση της προσαρμογής της στο ελληνικό δίκαιο ξεπερνά τις δυνατότητες αυτής της προσέγγισης. Έτσι θα περιοριστούμε σε ορισμένες γενικές παρατηρήσεις, ικανές για την κατανόηση των διαφόρων θέσεων που μέχρι τώρα έχουν αναπτυχθεί.

(a) ΑΚΡΙΒΗΣ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Καταρχήν έχει υποστηριχθεί ότι θα πρέπει να αποφεύγεται η δημιουργία συρροής θεμελιωδών δικαιωμάτων με την ερμηνεία και την ακριβή οριοθέτηση του περιεχομένου τους. Προτείνεται λοιπόν κατά τη γνώμη αυτή η αποφυγή της δημιουργίας του φαινόμενου της συρροής των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

(b) ΔΙΑΤΑΞΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΥΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥΣ

Κατά άλλη γνώμη πρέπει να δίνεται το προβάδισμα στο περισσότερο περιορισμένο δικαίωμα. Στην περίπτωση δηλαδή που συρρέουν περισσότερα δικαιώματα, για τα οποία προβλέπονται διαφορετικής εκτάσεως περιορισμοί, η αυστηρή αυτή άποψη προτείνει την εφαρμογή αυτού εκ των συρρεόντων, για το οποίο προβλέπονται οι περισσότεροι.

⁷⁰ Τσάτσος Α., όπ.παρ., σελ.291επ.

(c) ΔΙΑΤΑΞΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΛΙΓΟΤΕΡΟΥΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥΣ – Η ΑΡΧΗ IN DUBIO PRO LIBERTATE

Κατά τρίτη γνώμη πρέπει αντίθετα να δίνεται το προβάδισμα στο λιγότερο περιορισμένο δικαίωμα. Σύμφωνα με τη γνώμη αυτή, η αρχή *in dubio pro libertate*, που διαχέει την προστασία της προσωπικής ελευθερίας επιβάλλει να δεχτούμε πως, εφόσον μία και η αυτή πράξη εμπίπτει εξίσου στο πεδίο προστασίας περισσότερων θεμελιωδών δικαιωμάτων, εφαρμοστέα είναι η διάταξη με τους λιγότερους περιορισμούς. Η προηγούμενη αρχή όμως προϋποθέτει ίση νοηματική σχέση της πράξης προς δύο ή περισσότερα θεμελιώδη δικαιώματα. Έτσι ο παραπάνω κανόνας δεν καλύπτει τη δραστηριότητα εκείνη που εμπίπτει μεν σε δύο ή περισσότερα θεμελιώδη δικαιώματα, αλλά το ένα αποτελεί *lex specialis* έναντι του άλλου που είναι *lex generalis*. Κλασική περίπτωση τέτοιας σχέσης ειδικού προς γενικό κανόνα αποτελεί το άρθρο 29 § 1 του Συντ. για το δικαίωμα ίδρυσης πολιτικού κόμματος με το άρθρο 12 § 1 του Συντ. για το δικαίωμα ίδρυσης σωματείου ή άλλης ένωσης προσώπων. Έτσι οι πολίτες που ιδρύουν πολιτικό κόμμα ενεργούν κατά τρόπο που εμπίπτει μόνο στο άρθρο 29 § 1, καθώς το άρθρο αυτό ως *lex specialis* εκτοπίζει τη γενική διάταξη του άρθρου 12 § 1⁷¹.

(d) ΣΤΑΘΜΙΣΗ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ

Μία τέταρτη γνώμη εφαρμόζει εν προκειμένω παράλληλα με τους κανόνες της συρροής νόμων και μία «στάθμιση συμφερόντων»⁷². Η άποψη αυτή προβαίνει σε μία ιεράρχηση των συρρεόντων δικαιωμάτων.

(e) Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΚΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

Η νομολογία του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου αποφεύγει τη συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων με τον ακριβή καθορισμό του περιεχομένου τους ή δέχεται συρροή νόμων (διατάξεων του Θεμελιώδους Νόμου), εφαρμόζοντας την αρχή της επικρατήσεως της ειδικής διατάξεως (*lex specialis*) απέναντι στη γενική (*lex generalis*). Έτσι το Δικαστήριο αυτό θεώρησε ως ειδική τη διάταξη 21 περί πολιτικών κομμάτων απέναντι στη διάταξη του άρθρου 9 περί του δικαιώματος συνεταιρισμού. Επίσης τη διάταξη του άρθρου 6 § 1 περί προστασίας του γάμου και της οικογένειας απέναντι στη διάταξη του άρθρου 3 § 1 περί της αρχής της ισότητας. Τη διάταξη του άρθρου 12 § 1 περί της επαγγελματικής ελευθερίας ή του άρθρου 14 περί της ιδιοκτησίας απέναντι στη διάταξη του άρθρου 2 § 1 περί της ελευθερίας ανάπτυξης της προσωπικότητας. Τη διάταξη του άρθρου 9 § 3 περί της συνδικαλιστικής ελευθερίας απέναντι στη διάταξη του άρθρου 5 § 1 περί της ελευθερίας εκδήλωσης της γνώμης. Τη διάταξη του άρθρου 4 §§ 1 και 3 περί της ελευθερίας της θρησκευτικής συνειδήσεως και του δικαιώματος της αρνήσεως της στρατιωτικής

⁷¹ Ομοίως σελ. 292.

⁷² Βλ. ειδικότερα για τις διάφορες προτεινόμενες λύσεις **Τσάτσο Δ.**, *όπ.παρ.*, σελ.292επ. και **Ράικο Α.**, *όπ.παρ.*, σελ.230επ.

υπηρεσίας με όπλα για λόγους συνειδήσεως απέναντι στην ελευθερία αναπτύξεως της προσωπικότητας και της ελευθερίας εκδηλώσεως της γνώμης. Τη διάταξη του άρθρου 38 § 1 περί της ισότητας της ψήφου απέναντι στη γενική αρχή της ισότητας. Και τη διάταξη του άρθρου 5 § 3 περί της ελευθερίας της τέχνης απέναντι στην ελευθερία εκδηλώσεως της γνώμης. Ορισμένες αποφάσεις φαίνονται να είναι επηρεασμένες και από τη θεωρία περί της επικρατήσεως της διατάξεως, την οποία αφορά περισσότερο ο κρινόμενος νόμος (Meist-Betroffenheits-Theorie). Πάντως, το δικαστήριο δεν αίρει συρροές θεμελιωδών δικαιωμάτων με «σταθμίσεις συμφερόντων».

Ο Ράικος⁷³ θεωρεί ορθότερη την κρατήσασα στη νομολογία του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου γνώμη, κατά την οποία η συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι μία συρροή νόμων. Σημειώνει ότι εδώ πρόκειται για μία συρροή νόμων ανάλογη με τη φαινομενική κατ' ιδέαν συρροή εγκλημάτων του ποινικού δικαίου. Για το λόγο αυτό το πρόβλημα της συρροής θεμελιωδών δικαιωμάτων πρέπει να λύνεται με την εφαρμογή της γενικής ερμηνευτικής αρχής της επικρατήσεως της ειδικής ή ειδικότερης συνταγματικής διατάξεως απέναντι στην άλλη ή στις άλλες συρρέουσες συνταγματικές διατάξεις, που είναι γενικές, δηλαδή του ειδικού ή ειδικότερου θεμελιώδους δικαιώματος απέναντι στο άλλο ή στα άλλα θεμελιώδη δικαιώματα (γενικά). Έτσι στα προαναφερόμενα παραδείγματα, iv, v, vi και vii, θα πρέπει να επικρατήσει ως ειδική αντίστοιχα η ελευθερία συνεταιρισμού, η ελευθερία διδασκαλίας, η ελευθερία της τέχνης και η ελευθερία του συνεταιρισμού. Θεωρεί επίσης ορθή την κρατούσα στη γερμανική επιστήμη γνώμη, η οποία *δεν δέχεται εν προκειμένω οποιαδήποτε ιεράρχηση των συρρέοντων θεμελιωδών δικαιωμάτων.*

Ενότητα 1.15 ΤΟ ΑΡΘΡΟ 5 § 1 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥΝΤΑΙ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΣΥΡΡΟΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Ένα πρόβλημα μόνιμης περίπτωσης συρροής συντρέχει μεταξύ του άρθρου 5 § 1 Συντ. και των άλλων κυρίως των (κλασικών) αμυντικών δικαιωμάτων του status negativus. Κατά το άρθρο 5 § 1 του Συντ. «καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας». Στο νοηματικό πεδίο αυτής της διάταξης εμπίπτουν όλες οι δραστηριότητες που, ανάλογα με τα εξειδικευτικά τους κάθε φορά χαρακτηριστικά, εμπίπτουν και σε κάποιο ειδικό θεμελιώδες δικαίωμα. Μπορούμε να πούμε πως το άρθρο 5 § 1 του Συντ. εγγυάται την ελευθερία σε μία γενική μορφή, χωρίς εξειδικεύσεις, ενώ τα θεμελιώδη δικαιώματα που ακολουθούν αποτελούν εξειδίκευση αυτού του γενικού κανόνα. Σημασία έχει το γεγονός ότι το άρθρο 5 § 1 του Συντ. περιλαμβάνει έναν άμεσο συνταγματικό περιορισμό του γενικού δικαιώματος ανάπτυξης της προσωπικότητας, ορίζοντας ότι η προστασία ισχύει στο μέτρο που η χρήση της ελευθερίας «δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη». Η διάταξη αυτή, στο πλαίσιο του θέματος της συρροής, παρουσιάζει δύο ερμηνευτικά προβλήματα:

➤ Ποια επιρροή ασκεί η διάταξη αυτή στα απόλυτα ή -πιο σωστά- στα ανεπιφύλακτα θεμελιώδη δικαιώματα; Αν δεχτούμε πως και τα δικαιώματα αυτά αποτελούν εξειδίκευση του άρθρου 5 § 1 του Συντ., τίθεται το θέμα μήπως ισχύει και για αυτά ο άμεσος συνταγματικός περιορισμός υπέρ των δικαιωμάτων των τρίτων,

⁷³ Ράικος Α., όπ.παρ., σελ.231.

του Συντάγματος και των «χρηστών ηθών». Την άποψη αυτή, χωρίς να γίνεται μάλιστα πάντοτε αναφορά στο άρθρο 5 § 1 του Συντ. και με επίκληση του «κοινωνικού» ή του «γενικού» ή του «δημοσίου» συμφέροντος, υιοθετεί το Συμβούλιο της Επικρατείας⁷⁴. Εύλογη⁷⁵ είναι στο θέμα αυτό η αρνητική στάση της θεωρίας απέναντι σε αυτή τη νομολογία^{76 77}. Ο Χρυσόγονος σημειώνει ότι *ως προς τη σχέση μεταξύ του άρθρου 5 § 1 Συντ. και των ανεπιφύλακτων δικαιωμάτων, η σχέση ειδικότητας αποκλείει τη μεταφορά της τριάδας των περιορισμών του πρώτου στα τελευταία*⁷⁸.

➤ Ένα δεύτερο ερμηνευτικό πρόβλημα που θέτει το άρθρο 5 § 1 του Συντ. είναι και το εξής: Μπορεί πχ. ο αλλοδαπός που εμποδίζεται από την αστυνομία στην προσπάθειά του να οργανώνει σε κλειστό χώρο ήσυχες και χωρίς όπλα συναθροίσεις και που δεν καλύπτεται από το άρθρο 11 § 1 του Συντ., το οποίο περιορίζει την προστασία στους Έλληνες, να επικαλεστεί το άρθρο 5 § 1 του Συντ.; Νομίζουμε ότι η απάντηση πρέπει να είναι με κάποιες διαφοροποιήσεις αρνητική. Ο συντακτικός νομοθέτης με το άρθρο 11 § 1 έκανε μία συγκεκριμένη και ρητή επιλογή: επιφύλαξε σε συνταγματικό πεδίο το δικαίωμα ήσυχης και χωρίς όπλα συνάθροισης σε κλειστό χώρο στον Έλληνα πολίτη. Η συνάθροιση αποτελεί μορφή δραστηριοποίησης της κοινωνίας που εμπεριέχει έντονα στοιχεία πολιτικής δυναμικής. Αυτή η διάσταση της συνάθροισης εξηγεί, ίσως, τον περιορισμό της προστασίας που θεσπίζει το άρθρο 11 § 1 στους ημεδαπούς. Η διάταξη δηλαδή δεν έχει μόνο την έννοια ότι ο Έλληνας προστατεύεται, αλλά και ότι ο αλλοδαπός δεν εμπίπτει στο πεδίο προστασίας του άρθρου 11 § 1. Αυτό δεν σημαίνει πως ο κοινός νομοθέτης υποχρεούται να διαφοροποιεί, αλλά ότι δικαιούται να διαφοροποιεί σε βάρος του αλλοδαπού. Το ίδιο ισχύει και για άλλα δικαιώματα ως προς τα οποία η προστασία σε επίπεδο Συντάγματος, περιορίζεται στους Έλληνες πολίτες, όπως είναι η αρχή της ισότητας (άρθρο 4 του Συντ.), το δικαίωμα σύστασης ενώσεων (άρθρο 12 του Συντ.), το δικαίωμα ίδρυσης κομμάτων και συμμετοχής σε αυτά (άρθρο 29 του Συντ.). Αυτή την επιλογή του συντακτικού νομοθέτη αγνοεί όποιος επιχειρήσει να ερμηνεύσει το άρθρο 5 § 1 έτσι ώστε να καλύπτει όλα εκείνα τα ειδικότερα θεμελιώδη δικαιώματα που θεσπίστηκαν μόνο για τους Έλληνες πολίτες. Το Σύνταγμα θα εμφανιζόταν να εκφράζει δύο αντιφατικές και ασυμβίβαστες μεταξύ τους βουλήσεις, διαπίστωση που επισημαίνει την ελαττωματικότητα της ερμηνείας που θέλει να στηρίξει ένα τέτοιο συμπέρασμα⁷⁹. Εάν δηλαδή το επιμέρους δικαίωμα καθιστά φορείς του τους Έλληνες, μπορεί να υποστηριχθεί, όχι πάντως χωρίς αντίλογο, ότι αποκλείονται της συνταγματικής προστασίας οι αλλοδαποί (μπορεί όμως και αυτοί να είναι φορείς του ίδιου δικαιώματος, αν αυτό προβλέπεται από διεθνή σύμβαση)^{80 81}.

⁷⁴ Βλ. πχ. ΣτΕ 1503/1982 Ολ., ΤοΣ, Η' (1982) σελ.576 κε., ΣτΕ 4036/1979 Ολ., ΤοΣ, Στ' (1980), σελ.156 κε. και άλλες.

⁷⁵ Βλ. παραπάνω σελ. 19.

⁷⁶ Η ερμηνεία αυτή κατά την εύστοχη διατύπωση του Ράικου, θέτει την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων «σχεδόν στη διάκριση του κοινού νομοθέτη και τα αποδυναμώνει σημαντικά. Γιατί η έννοια του δημοσίου ή του γενικού συμφέροντος, και αν ακόμη θεωρηθεί ως νομική και όχι ως πολιτική, είναι τόσο αόριστη, ώστε αποβαίνει σχεδόν ανεπίδεκτη δικαστικής εκτιμήσεως»

⁷⁷ Τσάτσος Δ., σελ.292επ.

⁷⁸ Χρυσόγονος Κ., σελ.100.

⁷⁹ Τσάτσος Δ., σελ.293επ.

⁸⁰ Βλ. ειδικότερα Χρυσόγονο Κ., σελ.100.

⁸¹ Επίσης βλ. στη σελ. 27 & 28 της εργασίας την υπόθεση Ε.Σ.Ε.Σ.Β.Η. (Πολ.Πρωτ.Αθ. 3518/1993), όπου το δικαστήριο έκανε δεκτό ότι φορείς του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι είναι και αλλοδαποί με βάση τον συνδυασμό των άρθρων 12 § 1, 25 § 1 και 5 § 2 του Συντάγματος.

Ενότητα 1.16 ΣΥΝΘΕΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ - ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΣΕ ΕΝΙΑΙΑ ΡΥΘΜΙΣΗ

Στις περιπτώσεις συρροής, όπως αναπτύχθηκε και παραπάνω υπό Β' Μέρος VII, τίθεται συχνά το ερώτημα της «προτίμησης», επομένως και της εφαρμογής μιας από τις περισσότερες διατάξεις. Το ζήτημα τίθεται διαζευκτικά, πχ. στην περίπτωση της θρησκευτικής λειτουργίας τίθεται το ερώτημα της εφαρμογής ή του άρθρου 11 ή του άρθρου 13 του Συντάγματος. Η εφαρμογή της μιας ή της άλλης διάταξης δυνατόν να συνεπάγεται διαφοροποιήσεις ως προς την συνταγματική προστασία. *Πάντως η διαζευκτική αυτή τοποθέτηση δεν είναι πάντοτε ορθή. Κυρίως σε περιπτώσεις «μικτών δικαιωμάτων», πχ. αθλητικό συνέρχεσθαι, θρησκευτικό συνεταιρίζεσθαι, θρησκευτικός τύπος κλπ., το ζήτημα εμφανίζεται με την μορφή, όχι της επιλογής, αλλά της σύνθεσης των περισσότερων συνταγματικών διατάξεων σε ενιαία ρύθμιση. Βασικό κανόνα της συνθετικής αυτής ερμηνείας αποτελεί η παροχή όσο το δυνατόν μεγαλύτερης συνταγματικής προστασίας*⁸².

Κατά μία άποψη⁸³ εφόσον πρόκειται για συρροή συνταγματικών δικαιωμάτων, πρέπει καταρχήν να δεχθούμε ότι αυτή είναι *σωρευτική*, δηλαδή οι έννομες συνέπειες (προστατευτική λειτουργία) των δικαιωμάτων που συρρέουν δεν αλληλοαποκλείονται, αλλά αντιθέτως αλληλοσυμπληρώνονται. Αυτό σημαίνει ότι το θεμιτό ή μη της συμπεριφοράς των κρατικών οργάνων θα κριθεί αυτοτελώς ως προς κάθε δικαίωμα και ότι αρκεί να παραβιάζεται έστω και ένα από αυτά για να θεωρηθεί η συμπεριφορά αυτή αντισυνταγματική. Έτσι πχ. η επιλεκτική πρόβλεψη από το νομοθέτη της δυνατότητας αναθεώρησης ή λύσης συμβάσεων, οι οποίες συνάφθηκαν σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο μεταξύ ορισμένης κατηγορίας ΝΠΔΔ και ιδιωτών, μετά την πάροδο μακρού χρονικού διαστήματος από τη σύνασή τους, πάσχει από διπλή αντισυνταγματικότητα. Αφενός η προστασία της οικονομικής ελευθερίας (άρθρα 5 και 106 § 2 Συντ.) επιβάλλει η τυχόν επέμβαση της διοικήσεως σε συνεστημένες έννομες σχέσεις να ολοκληρώνεται μέσα σε εύλογο χρόνο, ώστε να είναι προβλεπτή η εξέλιξη των σχέσεων αυτών για λόγους ασφάλειας των συναλλαγών. Και αφετέρου η επιλεκτικότητα της ρύθμισης (για ορισμένα μόνο ΝΠΔΔ) προσβάλλει την αρχή της ισότητας (άρθρο 4 § 1 Συντ.)⁸⁴. Εάν παρά ταύτα κρινόταν ότι τα ωφελούμενα ΝΠΔΔ παρουσιάζουν ιδιομορφίες τέτοιες, ώστε να δικαιολογείται η δυσμενής μεταχείριση των αντισυμβαλλομένων τους ιδιωτών έναντι των αντισυμβαλλομένων άλλων νομικών προσώπων και άρα ότι δεν παραβιάζεται η αρχή της ισότητας, η ρύθμιση δεν θα έπανε να αντίκειται στην οικονομική ελευθερία.

Δεν τίθεται επομένως θέμα επιλογής ενός από τα περισσότερα συρρέοντα συνταγματικά δικαιώματα, πχ. αυτού με τους λιγότερους περιορισμούς, αλλά ισχύει η προστασία όλων, μαζί με τους αντίστοιχους περιορισμούς για το καθένα ξεχωριστά και χωρίς να επηρεάζονται τα υπόλοιπα, εκτός αν από τη συνδυασμένη ερμηνεία τους προκύπτει ότι δεν πρόκειται για περιορισμό απλώς του δικαιώματος, αλλά της σχετικής δραστηριότητας καθεαυτής. Έτσι πχ. οι κατά το άρθρο 13 § 2 Συντ. περιορισμοί της θρησκευτικής ελευθερίας ισχύουν είτε πρόκειται για ατομική άσκησή της, είτε για λατρευτικές εκδηλώσεις στα πλαίσια θρησκευτικού σωματείου, χωρίς η συρροή της ελευθερίας της συνένωσης (άρθρο 12 § 1 Συντ.) να επιφέρει διαφοροποίηση.

⁸² Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα..., σελ.244.

⁸³ Χρυσόγονος Κ., όπ.παρ., σελ.100 & 101.

⁸⁴ ΣτΕ 3046/1992, Ολ., ΤοΣ 1992, σελ.571επ.

Γ' ΜΕΡΟΣ: ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΡΡΟΗΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Ενότητα 1.17 ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΣΗΣ ΤΩΝ ΣΤΟΧΑΣΜΩΝ, ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ, ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

(a) ΥΠΟΘΕΣΗ Μ. ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗ - «ΜΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΑΝΤΙΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ⁸⁵»

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει στην απόφαση αυτή η εξέταση των εξής διατάξεων: του άρθρου 5 για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, του άρθρου 13 για την ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως, του άρθρου 14 για την ελευθερία της έκφρασης της γνώμης και διαδόσεως των στοχασμών μέσω του τύπου και του άρθρου 16 για την ελευθερία της τέχνης. Θα ασχοληθούμε λοιπόν με τα ειδικότερα θέματα συρροής που έθιξε η απόφαση αυτή.

Σύμφωνα με το άρθρο 14 § 1 του Συντάγματος, «καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και διά του τύπου τους στοχασμούς του, τηρώντας τους νόμους του Κράτους». Το άρθρο 14 του Συντάγματος θεμελιώνει και προασπίζει το αναφαίρετο δικαίωμα κάθε πολίτη να εκφράζει ελεύθερα τη γνώμη του και τους στοχασμούς του. Στην απόφαση αυτή τονίζεται ότι η κατοχύρωση του δικαιώματος αυτού αποτελεί εξειδίκευση του θεμελιώδους δικαιώματος του άρθρου 5 § 1 του Συντάγματος περί ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας. Στην § 2 του άρθρου 14 η ελευθερία του τύπου κατοχυρώνεται και ως θεσμική εγγύηση.

Παρατηρούμε ότι πέραν του γενικού περιορισμού από το νόμο, στο άρθρο 14 § 1, το ισχύον Σύνταγμα περιέχει και ένα μακρύ κατάλογο ειδικών περιορισμών που αφορούν αποκλειστικά τον τύπο. Ειδικοί περιορισμοί της ελευθερίας του τύπου είναι εκείνοι που προχωρούν πέρα από τους περιορισμούς των γενικών νόμων και αφορούν ειδικά τον τύπο. Τέτοιοι ειδικοί περιορισμοί δεν μπορούν να θεσπιστούν από τον κοινό νομοθέτη ούτε να εφαρμοστούν από το δικαστή παρά μόνο στις περιπτώσεις και στο μέτρο που επιτρέπονται από το Σύνταγμα. Η σπουδαιότερη ομάδα ειδικών περιορισμών της ελευθερίας του τύπου αναφέρεται στην «κατ' εξαίρεση» επιτρεπόμενη, σύμφωνα με το άρθρο 14 § 3 του Συντάγματος, κατάσχεση «παραγγελία του εισαγγελέως μετά την κυκλοφορία». Η διατύπωση του ισχύοντος Συντάγματος («εφημερίδων και άλλων εντύπων») δεν αφήνει καμία αμφιβολία ότι περιλαμβάνει όλα τα έντυπα και δεν επιτρέπει καμία διαφοροποίηση. Η κατάσχεση, σύμφωνα με την § 3 του άρθρου 14, επιτρέπεται μεταξύ των άλλων για προσβολή της χριστιανικής και κάθε άλλης γνωστής θρησκείας, αλλά και για άσεμνα δημοσιεύματα που προσβάλλουν ολοφάνερα τη δημόσια αιδώ, στις περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος⁸⁶. Πρέπει να τονισθεί, εδώ, ότι η εξαίρεση των έργων τέχνης και επιστήμης

⁸⁵ Μ.Πρ.Αθ. 5208/2000, ΝΟΜΟΣ (2000), ΤοΣ/2000, 572.

⁸⁶ Την έννοια του «άσεμνου» ορίζει το άρθρο 30 του νόμου 5060/1931, σύμφωνα με το οποίο «άσεμνα ... είναι τα χειρόγραφα, έντυπα, εικόνες και λοιπά αντικείμενα, οσάκις, συμφώνως προς το κοινό αίσθημα προσβάλλωσι την αιδώ». Ο ίδιος ο νόμος ορίζει ότι «δεν θεωρείται άσεμνον το έργον τέχνης

επιβάλλεται απευθείας από το ίδιο το Σύνταγμα (άρθρο 16 § 1, σύμφωνα με το οποίο, «η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες»).

Σύμφωνα με την απόφαση αυτή *οι πιο πάνω ειδικοί περιορισμοί δεν ισχύουν για τα έντυπα που είναι συγχρόνως και έργα τέχνης, ή επιστήμης, γιατί η προστασία της τέχνης και της επιστήμης από το άρθρο 16 § 1 του Συντάγματος δεν υπόκειται σε ειδικούς περιορισμούς.*

Οι αιτούντες επικαλέστηκαν ότι «ο καθού Δ-Μ Α. ως συγγραφέας συνέγραψε βιβλίο, αισχρού και άσεμνου περιεχομένου, με τον τίτλο "Μη Γυναικείο αντιμυθιστόρημα", το οποίο εξέδωσε και έθεσε σε κυκλοφορία σε όλη την επικράτεια και με τις παρατιθέμενες στις αιτήσεις περικοπές του οποίου, πορνογραφικού περιεχομένου, καθυβρίζεται δημόσια και κακόβουλα η Χριστιανική θρησκεία στο πρόσωπο του Θεού, του Ιησού Χριστού, των Αποστόλων και των Αγίων που μνημονεύονται στο βιβλίο αυτό και προσβάλλεται το θρησκευτικό συναίσθημα και η πίστη των αιτούντων και επομένως η προσωπικότητά τους». Ζήτησαν λοιπόν να απαγορευτεί προσωρινά στους καθών η κυκλοφορία και διάθεση του βιβλίου, να υποχρεωθούν προσωρινά αυτοί ν' αποσύρουν από την κυκλοφορία το εν λόγω βιβλίο και ν' απειληθεί κατά των καθών χρηματική ποινή καθώς και προσωπική κράτηση.

Σύμφωνα με το άρθρο 16 § 1 εδ. 1 του Συντάγματος "η τέχνη ...είναι ελεύθερη, η δε ανάπτυξη και προαγωγή αυτής αποτελεί υποχρέωση του κράτους". Τέχνη κατά την έννοια της διατάξεως αυτής, είναι κάθε δημιουργική έκφραση της ανθρώπινης φαντασίας. Η ελευθερία της τέχνης περιλαμβάνει την ελευθερία δημιουργίας και κυκλοφορίας έργων τέχνης, καθώς και προσβάσεως του κοινού στα έργα τέχνης.

Το άρθρο 16 § 1 του Συντ. δεν υπάγει την ελευθερία της τέχνης σε κανενός είδους περιορισμούς. Επομένως ο καλλιτέχνης υπόκειται στο γενικώς ισχύον δίκαιο. Οι γενικοί περιορισμοί των νόμων ισχύουν και για τους δημιουργούς έργων τέχνης. Η ελευθερία της τέχνης περιορίζεται από τους γενικούς νόμους, τους νόμους δηλαδή εκείνους που προστατεύουν ένα έννομο αγαθό χωρίς να στρέφονται ούτε κατά ορισμένου προσώπου, ούτε κατά ορισμένης καλλιτεχνικής δημιουργίας ή τεχνοτροπίας, ούτε να καθιστούν αδύνατη ή να δυσχεραίνουν δυσανάλογα την άσκηση της τέχνης, της οποίας η ανάπτυξη και προαγωγή αποτελεί κατά το Σύνταγμα υποχρέωση του κράτους. Η κατοχύρωση της ελευθερίας της τέχνης από το Σύνταγμα δεν υπόκειται, όπως αναφέρθηκε σε ειδικούς περιορισμούς, σε αντίθεση προς την ελευθερία του τύπου.

Και το δικαστήριο καταλήγει στο ότι *η αυξημένη αυτή προστασία της τέχνης υπερισχύει ως ειδική ρύθμιση, άλλων διατάξεων του Συντάγματος με αντικείμενα που μπορούν απλώς, στη συγκεκριμένη περίπτωση να αποτελούν μέσα εκφράσεως της τέχνης, όπως π.χ. ο τύπος. Από τη διαπίστωση αυτή προκύπτει ότι τα έντυπα που περιέχουν κατά κύριο λόγο έργα τέχνης εξαιρούνται, όχι μόνο από την προ της κυκλοφορίας, αλλά και από την μετά την κυκλοφορία κατάσχεση, στην οποία υπόκεινται κατ' εξαίρεση τα έντυπα εν γένει κατά το άρθρο 14 § 3 του Συντάγματος, στις περιοριστικά αναφερόμενες σε αυτό περιπτώσεις, μεταξύ των οποίων η προσβολή της χριστιανικής και κάθε άλλης γνωστής θρησκείας και τα άσεμνα δημοσιεύματα που προσβάλλουν καταφανώς την δημόσια αιδώ. Στην τελευταία αυτή περίπτωση η εξαίρεση των έργων τέχνης από την έννοια του άσεμνου εντύπου κατά το άρθρο 30 εδ. 1 του νόμου 5060/1931 "περί τύπου" (και επομένως τη δυνατότητα κατασχέσεως)*

ή επιστήμης, πλην καθ' ην περίπτωσην προσφέρεται προς πώλησιν, πωλείται ή παρέχεται ειδικώς εις πρόσωπα ηλικίας κάτω των 18 ετών και προς σκοπούς άλλους εκτός της σπουδής».

προκύπτει απευθείας από την αυξημένη προστασία της ελευθερίας της τέχνης κατά το άρθρο 16 § 1 του Συντ..

Το επίμαχο βιβλίο κρίθηκε από το δικαστήριο ότι είναι καθαρά λογοτεχνικό και επίσης κρίθηκε ότι κίνητρο του συγγραφέα υπήρξε η καλλιτεχνική δημιουργία. «Ο χαρακτήρας δε και η ταυτότητα του λογοτεχνήματος αυτού που κινείται στο χώρο του παράδοξου, της αλληγορίας και της ονειροφαντασίας, το κατατάσσει στην αντιμυθιστορία και τη μεταλογοτεχνία, ώστε το εν λόγω έργο ως περιέχον δημιουργική έκφραση της ανθρώπινης φαντασίας να θεωρείται έργο τέχνης κατά την έννοια της διάταξης του άρθρου 16 του Συντάγματος». Όπως, όμως προαναφέρθηκε, τα έντυπα που περιέχουν κατά κύριο λόγο έργα τέχνης εξαιρούνται από την κατάσχεση, με την οποία εξομοιώνεται και κάθε άλλος τρόπος παρεμπόδισης της κυκλοφορίας εντύπου και στην οποία υπόκεινται κατ' εξαίρεση τα έντυπα εν γένει κατά το άρθρο 14 § 3 του Συντάγματος.

Επίσης, κρίθηκε ότι το επίμαχο βιβλίο ως έργο τέχνης εξαιρείται από την έννοια του άσεμνου εντύπου κατά την έννοια του άρθρου 30 του Ν. 5060/1931 "περί τύπου" και επομένως από τη δυνατότητα κατασχέσεως, πράγμα το οποίο προκύπτει, όχι μόνο από τον πιο πάνω νόμο αλλά και απευθείας από την αυξημένη προστασία της ελευθερίας της τέχνης κατά το άρθρο 16 § 1 του Συντάγματος.

Κατά συνέπεια, το επίμαχο βιβλίο, ως έργο τέχνης, εξαιρείται από τη δυνατότητα κατασχέσεως.

Επίσης το δικαστήριο απεφάνθη ότι δεν προκύπτει κακόβουλη ενέργεια του συγγραφέα, η οποία να αποσκοπεί ευθέως στην καθύβριση της Ορθοδόξου Εκκλησίας ή άλλης ανεκτής θρησκείας και μάλιστα με τη χρήση χυδαίων ή καταφρονητικών εκδηλώσεων αναφερομένων στα δόγματα της Ορθοδόξου Χριστιανικής Εκκλησίας⁸⁷.

Για όλους τους παραπάνω λόγους το δικαστήριο απέρριψε τις αιτήσεις. Το σημαντικό δε σημείο που μας ενδιαφέρει εν προκειμένω, όσον αφορά τη συρροή, είναι, όπως φαίνεται και από την προηγούμενη ανάπτυξη, το ότι το δικαστήριο εφάρμοσε την διάταξη του άρθρου 16 για την ελευθερία της τέχνης και όχι αυτή του άρθρου 14 για την ελευθερία του τύπου. Το βιβλίο του συγγραφέα θεωρήθηκε λογοτέχνημα και επομένως δεν εφαρμόζονται σε αυτό οι ειδικοί περιορισμοί που προβλέπονται στο άρθρο 14 και οι οποίοι επιτρέπουν την κατάσχεση, αλλά αντιθέτως εφαρμόζεται το άρθρο 16, το οποίο δεν περιέχει κάποιο περιορισμό.

(b) ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΑΙΝΙΑΣ «Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ»⁸⁸

Σε αντίθεση με την προηγούμενη απόφαση, το Μ.Πρ.Αθ. εδώ έκανε δεκτό το αίτημα των αιτούντων και διέταξε να απαγορευτεί η εισαγωγή και διάθεση της

⁸⁷ Μάλιστα στην προκειμένη περίπτωση, το δικαστήριο έκρινε ότι το επικαλούμενο με τις κρινόμενες αιτήσεις δικαίωμα προσωπικότητας των αιτούντων, συγκρούεται με το δικαίωμα του καθού συγγραφέα στην ελεύθερη καλλιτεχνική και πνευματική δημιουργία και στην ελεύθερη έκφραση των στοχασμών του, οι οποίες προστατεύονται από τις διατάξεις των άρθρων 16 παρ. 1 και 14 παρ. 1, 2 και 3 του Συντάγματος. Επίσης τόνισε ότι φορείς της ελευθερίας της τέχνης, είναι όχι μόνον οι καλλιτεχνικοί δημιουργοί, αλλά και τα πρόσωπα που απολαμβάνουν (ή εμποδίζονται να απολαύσουν) ένα έργο τέχνης, δηλαδή το κοινό τους (ακροατές, θεατές, αναγνώστες, αγοραστές κ.ο.κ.) και συνεπώς το επικαλούμενο δικαίωμα προσωπικότητας των αιτούντων συγκρούεται και μ' αυτό των λοιπών πολιτών στην ελεύθερη ανάγνωση του επίμαχου βιβλίου.

⁸⁸ Μ.Πρ.Αθ. 17115/1988, ΝοΒ 1989, σελ. 270.

κινηματογραφικής ταινίας «Ο Τελευταίος Πειρασμός» του Μάρτιν Σκορσέζε⁸⁹ και η προβολή της από τους κινηματογράφους. Επίσης διέταξε την κατάσχεση της ταινίας. Τα άρθρα, τα οποία εξετάστηκαν και τα οποία μας ενδιαφέρουν από πλευράς συρροής είναι τα εξής: το άρθρο 5 για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, το άρθρο 13 για την ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως, τα άρθρα 14 και 15 για την πνευματική ελευθερία και την ελευθερία του στοχασμού, αλλά και το άρθρο 106 § 2 που ορίζει ότι «η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται εις βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας...». Με τις διατάξεις αυτές προσδιορίζεται η έκταση και το βάθος της προσωπικότητας και οι κύριες εκφάνσεις της, με βάθος την ανθρώπινη αξία και το απαραβίαστο αυτής. *Η απόφαση τονίζει ότι έκφραση της προσωπικότητας που πρέπει να προστατεύεται από κάθε προσβολή είναι και το θρησκευτικό συναίσθημα.*

Το δικαστήριο κατέληξε στο ότι έστω και αν, στη συγκεκριμένη περίπτωση, κίνητρο του δημιουργού υπήρξε η καλλιτεχνική δημιουργία, αυτή και μεν προστατεύεται συνταγματικά, όχι όμως πέρα από το όριο προσβολής άλλου εννόμου αγαθού, όπως το θρησκευτικό συναίσθημα των άλλων που, ως επί μέρους εκδήλωση της θρησκευτικής ελευθερίας εξίσου προστατεύεται. *Έτσι λοιπόν έκρινε ότι η διάθεση και προβολή της ταινίας αυτής βρίσκονται έξω από τα πλαίσια προστασίας των συρρεόντων δικαιωμάτων της πνευματικής ελευθερίας, της οικονομικής ελευθερίας αλλά και της θρησκευτικής ελευθερίας.*

Ενότητα 1.18 ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΧΕΣΘΑΙ ΚΑΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΖΕΣΘΑΙ - ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ, ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

(a) ΥΠΟΘΕΣΗ «Ε.Σ.Ε.Σ.Β.Η.⁹⁰»

Στην υπόθεση αυτή οι αιτούντες ζητούσαν από το Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών να αναγνωριστεί και να εγγραφεί στο δημόσιο βιβλίο σωματείων, που τηρείται στο δικαστήριο αυτό, το υπό σύσταση σωματείο με έδρα την Αθήνα και επωνυμία «Εκπολιτιστικός Σύλλογος Ελλήνων Σπουδαστών εκ Βορείου Ηπείρου» και με διακριτικά «Ε.Σ.Ε.Σ.Β.Η.». Κατά το άρθρο 5 του καταστατικού, μέλος του σωματείου μπορεί να εγγραφεί κάθε σπουδαστής προερχόμενος εκ της Βορείου Ηπείρου, υποχρεωτικά αποδεδειγμένης ελληνικής καταγωγής, ο οποίος σπουδάζει στην Ελλάδα. Συνεπώς τα μέλη του Δ.Σ. του σωματείου, μπορούσαν κατά το καταστατικό, να είναι Αλβανοί υπήκοοι. Το ζήτημα λοιπόν, το οποίο μεταξύ άλλων εξέτασε το δικαστήριο, ήταν το αν μπορούν να συμμετέχουν στη διοίκηση του σωματείου, στο οποίο είναι μέλη, Αλβανοί υπήκοοι, ενόψει και του άρθρου 12 του Συντάγματος. Τα άρθρα που μας ενδιαφέρουν σε αυτή την υπόθεση και από πλευράς

⁸⁹ Η ταινία αυτή προκάλεσε, στο εξωτερικό και στην Ελλάδα, επιδοκμασίες, ανοχή αλλά και αποδοκμασίες, με ήπιες και έντονες διαμαρτυρίες και διαδηλώσεις. Με αυτήν επιχειρείται η αναπαράσταση της ζωής του Ιησού Χριστού, κατά το διάστημα, πριν από τη βάπτισή μέχρι και τη σταύρωση του. Ο Ιησούς Χριστός εμφανίζεται συμβιβασμένος με τους ρωμαίους κατακτητές της πατρίδας του, ξυλουργός, που μόνο αυτός κατασκευάζει σταυρούς, με τους οποίους σταυρώνονται οι συμπατριώτες του, αντιμετωπίζοντας έτσι την καταφρόνηση του Ιούδα...

⁹⁰ **Πολ.Πρωτ.Αθ. 3518/1993 ΝοΒ/1994 σελ. 231.** Επίσης σύμφωνες με την απόφαση αυτή είναι και οι εξής δύο αποφάσεις: Πολ.Πρωτ.Αθ. 1834/1986 και Πολ.Πρωτ.Αθ. 2449/1986, ενώ αντίθετη η Πολ.Πρωτ.Αθ. 4311/1984.

συρροής και τα οποία θα εξετάσουμε, είναι το άρθρο 12 Συντ. (δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι), το άρθρο 5 § 1 Συντ. (ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας) και τα άρθρα 11, 14 και 16 της Σύμβασης της Ρώμης της 4.11.50 «για την προάσπιση των δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών».

Ξεκινώντας, το άρθρο 12 του Σ κατοχυρώνει για τους Έλληνες το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι («Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνιστούν ενώσεις και μη κερδοσκοπικά σωματεία, τηρώντας τους νόμους...»). Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξής συλλογιστική του Μονομελούς Πρωτοδικείου: Κατά τη διάταξη του άρθρου 25 του Συντ. «τα δικαιώματα του ανθρώπου, ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου... τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους». Αυτή η «εγγύηση», κατά το δικαστήριο, παρέχεται στην έκταση του άρθρου 5 § 2 του Συντ., δηλαδή «... χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας, και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων». Το δικαστήριο με αυτό τον τρόπο καταλήγει στο ότι, «ενώ καταρχήν φαίνεται ότι η συνταγματική προστασία του άρθρου 12 παρέχεται μόνο στους Έλληνες, το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, σε όλες τις μορφές, συνεπώς και το δικαίωμα συμμετοχής στη διοίκηση ενός σωματείου, κατοχυρώνεται και για τους αλλοδαπούς, υπό τους όρους του άρθρου 12 του Σ («... τηρώντας τους νόμους ..»)^{91 92}». Παρατηρούμε σε αυτό το σημείο την διαφορετική άποψη μέρους της θεωρίας, η οποία αναπτύχθηκε εκτενώς παραπάνω υπό Β' Μέρος, ΙΧ.

Συνεχίζοντας τη σκέψη του, το Πρωτοδικείο εξέτασε την Σύμβαση της Ρώμης της 4.11.50 «δια την προάσπισιν των δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών», η οποία επικυρώθηκε με το ν.δ. 53/74 και αποτελεί, κατά τη διάταξη του άρθρου 28 § 1 του Συντ., αναπόσπαστο μέρος του Ελληνικού Δικαίου και υπερισχύει κάθε αντίθετης διάταξης. Σύμφωνα λοιπόν με το δικαστήριο «από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 11, 14 και 16 της πιο πάνω Συμβάσεως, προκύπτει ότι με αυτές καθιερώνεται ρητά η ισότητα στην απόλαυση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι, χωρίς καμία διάκριση, ούτε λόγω εθνικής προελεύσεως. Οι μόνοι περιορισμοί που μπορούν να επιβληθούν, μπορούν να αναφέρονται στην πολιτική δραστηριότητα των ξένων (άρθρο 16) ή να αποτελούν αναγκαία μέτρα για την εθνική και δημόσια ασφάλεια, την προάσπιση της υγείας και της ηθικής ή την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων». Συνεπώς, μόνο μέσα σ' αυτά τα πλαίσια θα μπορούσε να περιοριστεί η άσκηση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι επί των αλλοδαπών βάσει του άρθρου 107 ΕισΝΑΚ, που, όπως αναφέρθηκε είναι διάταξη μικρότερης τυπικής ισχύος από τις αντίστοιχες της Συμβάσεως της Ρώμης και υποχωρεί έναντι αυτών⁹³.

Καταλήγουμε λοιπόν, σύμφωνα με την παραπάνω συλλογιστική πορεία, στο ότι είναι επιτρεπτή η συμμετοχή αλλοδαπών στη διοίκηση σωματείου, του οποίου

⁹¹ Το άρθρο 107 του ΕισΝΑΚ ορίζει ότι: «Όσοι διοικούν σωματεία πρέπει να είναι Έλληνες πολίτες. Προκειμένου για σωματείο, στο οποίο, εξ αιτίας του σκοπού του μετέχουν αναγκαστικά και αλλοδαποί, μπορεί να επιτραπεί, με διάταγμα που υπόκειται σε ανάκληση η συμμετοχή στο διοικητικό συμβούλιο και αλλοδαπών, σε ίσο αριθμό με τους Έλληνες». Η διάταξη αυτή λοιπόν, δεν επιτρέπει καταρχήν στους αλλοδαπούς τη συμμετοχή στη διοίκηση σωματείων, των οποίων είναι μέλη, παρά μόνο υπό προϋποθέσεις.

⁹² Για το θέμα αυτό και τα ερμηνευτικά προβλήματα που δημιουργούνται σχετικά με το άρθρο 5 του Συντ. βλ. παραπάνω Β' Μέρος ΙΧ.

⁹³ Σύμφωνα με το δικαστήριο, ο όρος της αμοιβαιότητας, που τάσσεται από το άρθρο 28 § 1 του Συντ., δεν έχει θέση στην παρούσα περίπτωση, σε διεθνείς δηλαδή συνθήκες που έχουν άμεσο αντικείμενο την αναγνώριση θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, στις οποίες είτε έχει υποκατασταθεί η αρχή της αλληλεγγύης και της ισότητας, είτε υπάρχει σύστημα συλλογικής καταχωρήσεως ή εγγυήσεως των ανειλημμένων υποχρεώσεων από όλα τα συμβαλλόμενα κράτη, όπως συμβαίνει στη Σύμβαση της Ρώμης.

είναι μέλη, εφόσον ο σκοπός του δεν είναι πολιτικός (άρθρ. 16 Σύμβασης της Ρώμης) και υπό τους προαναφερθέντες περιορισμούς που τάσσει η Σύμβαση της Ρώμης, ακόμα και αν η Αλβανία δεν έχει προσχωρήσει στη σύμβαση αυτή. Δεν υπάρχει λόγος έρευνας του εσωτερικού Αλβανικού δικαίου, για έλεγχο της αμοιβαιότητας, αφού η τελευταία δεν έχει θέση στην παρούσα περίπτωση.

Το δικαστήριο έκρινε ότι τηρήθηκαν όλες οι προϋποθέσεις, που τάσσει ο νόμος για την αναγνώριση του σωματίου και ότι ο σκοπός του δεν είναι κερδοσκοπικός, ούτε αντίθετος στους νόμους που ισχύουν, την ηθική και τη δημόσια τάξη και κυρίως ότι ο σκοπός αυτός δεν είναι πολιτικός, πράγμα που θα μπορούσε να δημιουργήσει κώλυμα συμμετοχής αλλοδαπών στη διοίκηση του σωματίου και ότι κατά συνέπεια πρέπει να γίνει δεκτή η αίτηση ως βάσιμη και κατ' ουσία να διαταχθούν όσα ορίζονται στο άρθρο 81 § 1 του ΑΚ.

(b) ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΝΙΑΙΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΘΑΛΨΕΩΣ⁹⁴

Διαβάζοντας την απόφαση αυτή δημιουργείται το εξής βασικό ερώτημα: αν παρακωλύει την αρνητική συνδικαλιστική ελευθερία ο αποκλεισμός από την υποχρεωτική ή προαιρετική υπαγωγή στην ασφάλιση επικουρικού ασφαλιστικού ταμείου, κατηγοριών του δημοσιογραφικού κλάδου που δεν έχουν ενταχθεί σε δημοσιογραφικές οργανώσεις.

Σύμφωνα με τον α.ν. 248/1967 «Περί συστάσεως Ενιαίου Δημοσιογραφικού Οργανισμού Επικουρικής Ασφαλίσεως και Περιθάλψεως», ο Ε.Δ.Ο.Ε.Α.Π. ενεργεί κατά νόμο ως οργανισμός υποχρεωτικής κοινωνικής ασφαλίσεως και όλοι οι εργαζόμενοι, οι οποίοι αναφέρονται στο νόμο αυτό, (δημοσιογράφοι, υπάλληλοι εφημερίδων κλπ.) υπάγονται υποχρεωτικώς στην ασφάλιση αυτού, όπως δεσμευτικά έκρινε για τον παραπάνω Οργανισμό Επικουρικής Ασφαλίσεως το ΑΕΔ με την υπ' αρ. 5/2002 απόφασή του.

Το άρθρο 12 § 1 του Συντ. ορίζει ότι «οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνιστούν ενώσεις και μη κερδοσκοπικά σωματεία, τηρώντας τους νόμους, που ποτέ όμως δεν μπορούν να εξαρτήσουν την άσκηση του δικαιώματος αυτού από προηγούμενη άδεια». Στο δε άρθρο 22 § 5 του Συντ. ορίζονται τα εξής: «το Κράτος μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων, όπως νόμος ορίζει». Με τις συνταγματικές αυτές διατάξεις καθιερώνονται:

i. Η συνδικαλιστική ελευθερία των εργαζομένων τόσο με τη θετική της μορφή, δηλαδή με το δικαίωμα να συστήσουν και να συμμετέχουν σε εργατικά σωματεία, όσο και με την αρνητική της μορφή, δηλαδή με το δικαίωμα να μη συστήσουν ή να μη συμμετέχουν σε υφιστάμενα εργατικά σωματεία.

ii. Η γενική αρχή κατά την οποία όλοι οι ασφαλιστικοί οργανισμοί, που παρέχουν κοινωνική ασφάλιση, έχουν την υποχρέωση να ασφαλίζουν όλους τους ασκούντες το επάγγελμα, το οποίο καλύπτει ασφαλιστικά ο οργανισμός.

Δεν επιτρέπεται λοιπόν νόμος να εξαρτά την υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση του εργαζομένου από τη συμμετοχή του ή μη σε συνδικαλιστική οργάνωση διότι έτσι έρχεται σε ευθεία αντίθεση με τις ανωτέρω διατάξεις του Συντάγματος(α.12§1 και α.22§5). Στην προκείμενη περίπτωση η παράγραφος 1 εδ. α' του άρθρου 3 του ανωτέρω α.ν. 248/1267, κατά την οποία εξαρτάται η, από τον αναιρεσίβλητο Ασφαλιστικό Οργανισμό, κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων

⁹⁴ ΑΠ 65/2003, ΕΕργΔ 2003/469.

δημοσιογράφων από τη συμμετοχή τους ή μη στις αντίστοιχες Ενώσεις Συντακτών ημερησίων εφημερίδων έχει καταργηθεί με το άρθρο 31 § 1 του Ν. 1264/1982 «Για τον εκδημοκρατισμό του Συνδικαλιστικού Κινήματος και την κατοχύρωση των Συνδικαλιστικών Ελευθεριών». Επομένως από τη δημοσίευση του νέου αυτού νόμου δεν αποτελεί προϋπόθεση, για να ασφαλισθεί ένας δημοσιογράφος στον Ε.Δ.Ο.Ε.Α.Π., να είναι μέλος ή, προκειμένου για συνταξιούχο, να υπήρξε μέλος της αντίστοιχης Ένωσης Συντακτών ούτε τίθεται θέμα αντισυνταγματικότητας του α.ν. 248/1967.

Ο ΑΠ έκανε έτσι δεκτή την αίτηση αναιρέσεως, κρίνοντας ότι ο αποκλεισμός από την υπαγωγή στην ασφάλιση επικουρικού ασφαλιστικού ταμείου, κατηγοριών του δημοσιογραφικού τομέα που δεν έχουν ενταχθεί σε δημοσιογραφικές οργανώσεις αντίκειται, *όχι μόνο στο άρθρο 12 § 1, αλλά και στο άρθρο 22 § 5 του Συντ.. Οι δύο αυτές συνταγματικές διατάξεις συρρέουν.*

Ενότητα 1.19 ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ - ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΑΡΟΧΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ, ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

(a) ΥΠΟΘΕΣΗ ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΕΙΟΥ⁹⁵

Με απόφαση του Γ' Τμήματος του ΣτΕ, παραπέμφθηκε προς επίλυση στην Ολομέλεια το γενικότερης σημασίας ζήτημα που ανέκυψε ως προς την τυχόν αντίθεση προς το Σύνταγμα (άρθρα 4 και 20) του άρθρου 22 § 4 του ν. 1868/1989 και του άρθρου 4 § 1α του ν. 2479/1997, με τα οποία εισάγεται υπέρ του Δημοσίου ευνοϊκή μεταχείριση έναντι των ιδιωτών διαδίκων όσον αφορά στην διάρκεια της αναστολής των εις βάρος τους προθεσμιών κατά την διάρκεια των δικαστικών διακοπών. Συγκεκριμένα ο Κώδικας περί δικών του Δημοσίου, προβλέπει ότι σε όλες τις δίκες του Δημοσίου δεν τρέχει καμία προθεσμία εις βάρος αυτού κατά τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών, οι οποίες, κατά το άρθρο 11 § 2 του Ν. 1756/1988, αρχίζουν την 1η Ιουλίου και λήγουν την 15η Σεπτεμβρίου. Με το άρθρο 22 § 4 του Ν. 1868/1989 ορίστηκε ότι η ανωτέρω διάταξη του άρθρου 11, η οποία ίσχυε αρχικά μόνο για τις πολιτικές δίκες, και όχι για τα ενώπιον του ΣτΕ ασκούμενα ένδικα μέσα και βοηθήματα, εφαρμόζεται και στις υποθέσεις δικαιοδοσίας του ΣτΕ. Τέλος, με το άρθρο 4 § 1α του Ν. 2479/1997 ορίζεται ότι «Οι προθεσμίες για την άσκηση των ενδίκων βοηθημάτων και μέσων ενώπιον του ΣτΕ αναστέλλονται για το χρονικό διάστημα από της 1ης έως 31ης Αυγούστου...».

Το σκεπτικό του δικαστηρίου ήταν το εξής: στο άρθρο 4 § 1 του Συντ. προβλέπεται ότι: «Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου», ενώ στο άρθρο 20 § 1 του Συντ. ότι: «Καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντά του όπως νόμος ορίζει». Η Ολ. ΣτΕ τόνισε στην απόφασή της ότι κατά την έννοια των παραπάνω διατάξεων, *η αρχή της ισότητας των διαδίκων, συνιστά ειδική εκδήλωση της αρχής της ισότητας⁹⁶ και επιβάλλει την ίση μεταχείριση των διαδίκων από τους δικονομικούς νόμους που προσδιορίζουν τους όρους ασκήσεως του*

⁹⁵ ΣτΕ 2807/2002 Ολ., ΝοΒ 2003/766.

⁹⁶ Βλ. παραπάνω υπό Β' Μέρος IV, την διάκριση της αληθούς από τη φαινομενική συρροή, όπου και σημειώνεται ότι από τη γενική αρχή της ισότητας (αρθρ. 4 Σ.) προέρχονται τα επιμέρους δικαιώματα της ισότητας.

δικαιώματος παροχής δικαστικής προστασίας. Επομένως, διατάξεις δικονομικών νόμων με τις οποίες αναγνωρίζεται υπέρ ενός διαδίκου ευνοϊκή μεταχείριση, με αποτέλεσμα να τίθεται αυτός σε θέση πλεονεκτικότερη εκείνης του άλλου διαδίκου, είναι ανίσχυρες ως αντικείμενες στην αρχή της δικονομικής ισότητας των διαδίκων, όπως αυτή συνάγεται από τις παρατεθείσες διατάξεις του Συντάγματος, οι οποίες και συρρέουν φαινομενικά.

(b) ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ – ΥΠΟΘΕΣΗ ΣΥΝΤΑΞΙΟΔΟΤΗΣΗΣ ΧΗΡΟΥ ΑΠΟΒΙΩΣΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ⁹⁷

Στην υπόθεση αυτή ο εκκαλών, χήρος αποβιώσας στην υπηρεσία γυμνασιάρχου, ζητούσε την ακύρωση, ως εσφαλμένης, της πράξεως της 9^{ης} Διεύθυνσης του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους με την οποία απορρίφθηκε η αίτησή του για κανονισμό σε αυτόν συντάξεως κατά μεταβίβαση. Η απόρριψη στηριζόταν στο ότι ο αιτών δεν ήταν άπορος κατά το χρόνο θανάτου της συζύγου του. Το δικαστήριο απέρριψε την έφεση ως ουσία αβάσιμη, δεδομένου ότι δέχθηκε πως το άρθρο 5 § 3 του π.δ. 1041/1979, το οποίο θέτει πρόσθετους όρους και προϋποθέσεις (το δικαίωμα του άνδρα στη σύνταξη κατά μεταβίβαση, εξαρτάται από τη συνδρομή στο πρόσωπο του των προϋποθέσεων της απορίας και της ανικανότητας προς άσκηση βιοποριστικού επαγγέλματος κατά ποσοστό άνω του 65%) για την συνταξιοδότηση του άνδρα, σε περίπτωση θανάτου της συζύγου του, εν σχέσει προς τους όρους που τίθενται για τη γυναίκα, δεν αντίκειται ούτε στο άρθρο 4 § 2 του Συντ., δηλαδή στην αρχή της ισότητας, ούτε στην 79/7/19-12-1989 Οδηγία του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

Το ΕΣ καταλήγει σε αυτή του την απόφαση εξετάζοντας τα εξής άρθρα του Συντάγματος: άρθρα 4 §§ 1&2, 21 § 1 και 116 § 2⁹⁸. Από πλευράς συρροής μας ενδιαφέρουν οι εξής σκέψεις του δικαστηρίου: Καταρχήν με το άρθρο 4 § 1 του Συντ. κατοχυρώνεται η αρχή της ισότητας των Ελλήνων ενώπιον του νόμου, υπό την έννοια ότι τα συντεταγμένα όργανα της πολιτείας και ειδικότερα ο νομοθέτης, κατά την ενάσκηση της λειτουργίας, που από το Σύνταγμα του έχει ανατεθεί, υποχρεούται να μεταχειρίζεται ομοιόμορφα τα πρόσωπα που τελούν υπό τις αυτές συνθήκες και δεν μπορεί όταν νομοθετεί να μεταχειρίζεται αυτά διαφορετικά, δεν μπορεί δηλαδή να εισάγει εξαιρέσεις και να κάνει διακρίσεις. Σε περιπτώσεις, όμως, που η διαφορετική μεταχείριση επιβάλλεται από λόγους κοινωνικούς, επαγγελματικούς, βιολογικούς, προστασία της μητρότητας και της οικογένειας γενικά ή άλλες συνθήκες, ο νομοθέτης μπορεί, κατά την ενάσκηση του νομοθετικού του έργου, να κάνει διακρίσεις, πάντοτε όμως, με αντικειμενικά κριτήρια και μέσα στα όρια της ανωτέρω αρχής που να αποκλείεται η έκδηλη και ανεπίδεκτη κάθε δικαιολόγησης, άνιση μεταχείριση. Με την § 2 του άρθρου 4 του Συντ. («Ελληνες και Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις»), που αποτελεί ειδικότερη εκδήλωση της αρχής της ισότητας, στον τομέα της κοινωνικής θέσης και της νομικής αντιμετώπισης των σχέσεων των δύο φύλων (ισότητα των δύο φύλων), απαγορεύεται η δημιουργία άνισων καταστάσεων και η διαφοροποίηση του περιεχομένου των επί μέρους δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των

⁹⁷ ΕΣ, Απόφαση Π^ΟΥ Τμήματος 1338/ 1992, Σαρμά Ι., Η συνταγματική νομολογία, ΕΣ, σελ. 415.

⁹⁸ Το άρθρο 116 § 2 χρησιμοποιείται υπό την διατύπωσή του στο Σύνταγμα 1975 με την αναθεώρηση του 1986, δηλ. «Αποκλίσεις από τους ορισμούς της παραγράφου 2 του άρθρου 4 επιτρέπονται μόνο για σοβαρούς λόγους, στις περιπτώσεις που ορίζει ειδικά ο νόμος».

πολιτών, τόσο μεταξύ τους, όσο και έναντι της πολιτείας, με βάση τη διαφορά των φύλων. Η αρχή όμως αυτή δεν μπορεί να αποστερήσει το νομοθέτη από την ευχέρεια που του παρέχεται από το άρθρο 116 § 2 του Συντ., σε συνδυασμό με το άρθρο 21 του Συντ., να προβαίνει κατά την ενάσκηση του νομοθετικού του έργου, ανάλογα κάθε φορά με τις ειδικές συνθήκες, στη θέσπιση διακρίσεων μεταξύ των δύο φύλων, πάντοτε όμως υπό την προϋπόθεση ότι συντρέχουν αποχρώντες λόγοι. Τέτοιοι λόγοι συντρέχουν στο πρόσωπο της γυναίκας, ενόψει και του ρόλου που καλείται να διαδραματίσει με κύριο μοχλό τη μητρότητα, ένεκα της οποίας η γυναίκα τοποθετείται κατά κανόνα πλησιέστερα από ότι ο άνδρας στο θεσμό της οικογένειας. Επίσης η γυναίκα ανευρίσκει δυσχερέστερα εργασία από ότι ο άνδρας. Συνεπεία όλων αυτών ο νομοθέτης έχει, κατά το Σύνταγμα (άρθρα 21 § 1 και 116 § 2), την ευχέρεια κατά τη ρύθμιση των συνταξιοδοτικών θεμάτων να κάνει διακρίσεις μεταξύ άνδρα και γυναίκας και να θεσπίζει την αναγνώριση, των υπό την αιτία αυτή δικαιωμάτων, υπό διαφορετικούς για τον καθένα (άνδρα και γυναίκα) όρους και προϋποθέσεις.

Παρατηρούμε λοιπόν πως τονίζεται ότι οι διατάξεις της § 1 και §2 του άρθρου 4 του Συντ. βρίσκονται μεταξύ τους σε σχέση ειδικότητας, ενώ καταλήγουμε στην εφαρμογή του άρθρου 116 § 2 (σε συνδυασμό με το άρθρο 21 § 1 του Συντ.), το οποίο αποτελεί ειδικότερη ρύθμιση σε σχέση με το άρθρο 4 § 2.

Ενότητα 1.20 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΡΡΟΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Με βάση τις παραπάνω ενδεικτικές αποφάσεις της ελληνικής νομολογίας μπορούμε να συμπεράνουμε ότι, τα ελληνικά δικαστήρια πολύ συχνά στηρίζουν τις αποφάσεις τους σε περισσότερες της μιας συνταγματικές διατάξεις, σε περισσότερα του ενός συνταγματικά δικαιώματα, τα οποία άλλοτε συρρέουν φαινομενικά, άλλοτε αληθώς. Εξάλλου το γεγονός αυτό είναι φυσικό, αν αναλογιστούμε πως σπάνια μία ανθρώπινη δραστηριότητα εμπίπτει σε ένα μόνο συνταγματικό δικαίωμα. Στην περίπτωση της φαινομενικής συρροής των συνταγματικών δικαιωμάτων, τα δικαστήρια σημειώνουν ότι οι διατάξεις βρίσκονται σε σχέση ειδικότητας, ωστόσο στις περισσότερες περιπτώσεις η νομολογία παραθέτει όλα τα σχετικά δικαιώματα για να στηρίξει την απόφασή της σε αυτά. Στην περίπτωση που οι διάφορες συνταγματικές διατάξεις περιέχουν διαφορετικούς περιορισμούς για τα συνταγματικά δικαιώματα που συρρέουν, όπως είδαμε και στην υπόθεση Μ. Ανδρουλάκη, συνήθως, και ορθά, το δικαστήριο εφαρμόζει τη διάταξη με τους λιγότερους περιορισμούς. Τέλος, σημαντική είναι και η υπόθεση Ε.Σ.Ε.Σ.Β.Η. για την πλήρη και ολοκληρωμένη θεώρηση, από πλευράς θεωρίας και νομολογίας, των σχετικών με το άρθρο 5 § 1 του Συντάγματος, ερμηνευτικών ζητημάτων που δημιουργούνται σχετικά με τη συρροή.

ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην καθημερινή ζωή ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις, για τις οποίες μπορεί να γίνει επίκληση μιας μόνο ατομικής ελευθερίας. Έτσι λοιπόν η ίδια ανθρώπινη συμπεριφορά πολλές φορές εμπίπτει στο προστατευτικό πεδίο περισσότερων διατάξεων θεμελιωδών δικαιωμάτων, εμφανίζεται δηλαδή το φαινόμενο της συρροής των συνταγματικών δικαιωμάτων. Ιδίως στην περίπτωση που για τα συρρέοντα δικαιώματα προβλέπονται διαφορετικής εκτάσεως περιορισμοί, τίθεται το ερώτημα της προτίμησης μίας εκ των συρρεουσών συνταγματικών διατάξεων. Χωρίς να παραβλέπονται οι διάφορες διατυπωθείσες επί του θέματος απόψεις, με βάση την αρχή *in dubio pro libertate* προτείνεται η εφαρμογή της διατάξεως με τους λιγότερους περιορισμούς. Ενόψει του ότι η εφαρμογή της μιας ή της άλλης διατάξεως είναι δυνατόν να συνεπάγεται διαφοροποιήσεις ως προς τη συνταγματική προστασία, η διαζευκτική τοποθέτηση δεν είναι πάντα ορθή. Η συνθετική ερμηνεία, εμφανίζεται σε αυτήν την περίπτωση ως η πλέον κατάλληλη για την παροχή όσο το δυνατόν μεγαλύτερης συνταγματικής προστασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Συρροή Συνταγματικών Δικαιωμάτων

Σπάνια μία ανθρώπινη ενέργεια εμπίπτει στο περιεχόμενο ενός μόνο συνταγματικού δικαιώματος. Εμφανίζεται έτσι το ζήτημα της συρροής των συνταγματικών δικαιωμάτων, όπου ένα και το αυτό «πραγματικό» ρυθμίζεται με περισσότερα δικαιώματα. Βάσει της αρχής της ειδικότητας διακρίνουμε μεταξύ αληθούς και φαινομενικής συρροής. Το δυσκολότερο ζήτημα που εμφανίζεται εν προκειμένω αναφέρεται στους εφαρμοστέους περιορισμούς. Τι γίνεται όταν τα συρρέοντα συνταγματικά δικαιώματα υπόκεινται σε περιορισμούς όχι ίδιας, αλλά διαφορετικής εκτάσεως; Οι διατυπωθείσες επί του θέματος απόψεις είναι πολλές. Σημαντικά είναι επίσης και τα ερμηνευτικά ζητήματα που θέτει το άρθρ.5 § 1 του Συντάγματος. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η αντιμετώπιση του ζητήματος από τη νομολογία. Μεγαλύτερη πάντως προστασία επιτυγχάνεται με μία συνθετική ερμηνεία, με την σύνθεση των περισσότερων διατάξεων σε ενιαία ρύθμιση.

SUMMARY

Confluence of Constitutional Rights

In very few cases a human action could be considered as an expression of one and only constitutional right. The issue of confluent constitutional rights therefore emerges when a human action can be regulated by more than one constitutional rights. By relying on the principle of speciality (“*lex specialis derogat legi generali*”) we can distinguish between real and ostensible confluence. In specific, the most complexed matter of all is correlated with the implemented restrictions. What happens when confluent constitutional rights are subject to various restrictions, which are not of the

same extent? Many theories have been formulated concerning this issue. Of great interest seem to be the interpretive problems which are related to the article 5, paragraph 1 of the Greek Constitution. It is also intriguing how this matter has been handled by the legal practice. The best feasible protection can be achieved by a compound interpretation, meaning the combination of different articles in one unified regulation.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΛΗΜΜΑΤΩΝ

Αληθής συρροή	Real confluence
Άρειος Πάγος	Supreme Court of Appeal
Αρχή «in dubio pro libertate»	Principle “in dubio pro libertate”
Αρχή της ειδικότητας	Principle of speciality
Δικαίωμα	Right
Εφαρμογή δικαιωμάτων	Implementation of rights
Θεμελιώδη δικαιώματα	Fundamental rights
Περιορισμός	Restriction
Συνθετική ερμηνεία	Compound interpretation
Σύνταγμα	Constitute
Συνταγματικά δικαιώματα	Constitutional rights
Συνταγματική προστασία	Constitutional protection
Συρροή δικαιωμάτων	Confluence of rights
Φαινομενική συρροή	Ostensible confluence

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ❖ Αλιβιζάτου Κ. Νίκου, Εισαγωγή στην ελληνική συνταγματική ιστορία, Τεύχος Α', 1821-1941, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1981
- ❖ Γεωργόπουλου Κ., Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο, ΔΣΑ, 3^η Έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991
- ❖ Δαγτόγλου Π. Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Α', 2η αναθεωρημένη έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005
- ❖ Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005
- ❖ Δημητρόπουλου Ανδρέα, Η συνταγματική προστασία του ανθρώπου από την ιδιωτική εξουσία. Συμβολή στο «πρόβλημα της τριτενέργειας» 1981/82
- ❖ Κοϊμτζόγλου Ελ. Ι., Στοιχεία Δημοσίου Δικαίου, Γ' Έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2003
- ❖ Κόρσου Α., ΜΕΛΕΤΕΣ, ΔΣΑ, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1992
- ❖ Μάνεση Ι. Αριστόβουλου, Συνταγματικά Δικαιώματα, α' Ατομικές Ελευθερίες, πανεπιστημιακές παραδόσεις, δ' έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1982
- ❖ Μπαλή, Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου, Έκδοση 8^η, 1961
- ❖ Πούλη Παν., Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου και Θεσμών, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2001
- ❖ Ράικου Γ. Αθανάσιου, Συνταγματικό Δίκαιο-Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2^{ος} Τόμος, 2^η Έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002
- ❖ Σαρμά Ι., Η συνταγματικά νομολογία, ΕΣ.
- ❖ Τσάτσου Θ. Δημήτρη, Συνταγματικό Δίκαιο-Θεμελιώδη Δικαιώματα, Τόμος Γ', Ι Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1988
- ❖ Χρυσόγονου Χ. Κώστα, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2η έκδοση αναθεωρημένη και συμπληρωμένη, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- ❖ [http:// lawdb.intrasoftnet.com](http://lawdb.intrasoftnet.com)
- ❖ www.dsanet.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

- ✚ ΥΠΟΘΕΣΗ Μ. ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗ - «ΜΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΑΝΤΙΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ» - Μ.Πρ.Αθ. 5208/2000
- ✚ ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΑΙΝΙΑΣ «Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ - Μ.Πρ.Αθ. 17115/1988
- ✚ ΥΠΟΘΕΣΗ «Ε.Σ.Ε.Σ.Β.Η. - Πολ.Πρωτ.Αθ. 3518/1993
- ✚ ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΝΙΑΙΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΘΑΛΨΕΩΣ - ΑΠ 65/2003
- ✚ ΥΠΟΘΕΣΗ ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΕΙΟΥ - ΣτΕ 2807/2002
- ✚ ΥΠΟΘΕΣΗ ΣΥΝΤΑΞΙΟΔΟΤΗΣΗΣ ΧΗΡΟΥ ΑΠΟΒΙΩΣΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ - ΕΣ 1338/ 1992
- ✚ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΙΣΗΣ ΑΜΟΙΒΗΣ – ΑΠ 423/1992
- ✚ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΖΕΣΘΑΙ – Πολ.Πρωτ.Αθ. 1834/1986
- ✚ ΥΠΟΘΕΣΗ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΖΕΣΘΑΙ – Πολ.Πρωτ.Αθ. 2449/1986

Σχετικές αποφάσεις: Πολ.Πρωτ.Αθ. 4311/1984, Ολ. ΣτΕ 3046/1992, Ολ. ΣτΕ 1503/1982 και Ολ. ΣτΕ 4036/1979 Πηγή: www.dsanet.gr.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

ΥΠΟΘΕΣΗ Μ. ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗ

Στην υπόθεση αυτή ασφαλιστικών μέτρων οι αιτούντες επικαλέστηκαν ότι ο συγγραφέας Μ. Ανδρουλάκης συνέγραψε βιβλίο, αισχρού και άσεμνου περιεχομένου, με τον τίτλο «Μη Γυναικείο Αντιμυθιστόρημα», το οποίο εξέδωσε και έθεσε σε κυκλοφορία σε όλη την επικράτεια. Με τις παρατιθέμενες στις αιτήσεις περικοπές πορνογραφικού περιεχομένου του βιβλίου, υποστήριξαν ότι καθυβρίζεται δημόσια και κακόβουλα η χριστιανική θρησκεία και προσβάλλεται το θρησκευτικό συναίσθημα και η πίστη τους και επομένως η προσωπικότητά τους. Οι αιτούντες ζήτησαν να απαγορευτεί προσωρινά στους καθών η κυκλοφορία και διάθεση του βιβλίου, να υποχρεωθούν προσωρινά αυτοί να αποσύρουν από την κυκλοφορία το εν λόγω βιβλίο και να απειληθεί κατά των καθών χρηματική ποινή καθώς και προσωπική κράτηση. Το δικαστήριο εξέτασε τα άρθρα: 5 για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, 13 για την ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως, 14 για την ελευθερία της έκφρασης της γνώμης και διαδόσεως των στοχασμών μέσω του τύπου και 16 για την ελευθερία της τέχνης. Εξέτασε τα ειδικότερα θέματα συρροής που εμφανίζονται σχετικά και απέρριψε τις αιτήσεις με το εξής σκεπτικό: κρίθηκε ότι το

επίμαχο βιβλίο είναι καθαρά λογοτεχνικό και ότι κίνητρο του συγγραφέα υπήρξε η καλλιτεχνική δημιουργία. Δεν εφαρμόζονται στη συγκεκριμένη περίπτωση οι ειδικοί περιορισμοί που προβλέπονται στο άρθρο 14 και οι οποίοι επιτρέπουν την κατάσχεση, αλλά αντιθέτως εφαρμόζεται το άρθρο 16, το οποίο δεν περιέχει κάποιο περιορισμό, δεδομένου ότι κρίθηκε πως οι ειδικοί περιορισμοί του άρθρου 14 δεν ισχύουν για τα έντυπα που είναι συγχρόνως και έργα τέχνης, ή επιστήμης, γιατί το άρθρο 16 § 1 του Συντ. δεν υπάγει την ελευθερία της τέχνης σε κανενός είδους περιορισμούς. Το δικαστήριο κατέληξε στο ότι η αυξημένη προστασία της τέχνης υπερισχύει ως ειδική ρύθμιση, άλλων διατάξεων του Συντάγματος με αντικείμενα που μπορούν απλώς, στη συγκεκριμένη περίπτωση να αποτελούν μέσα εκφράσεως της τέχνης, όπως π.χ. ο τύπος. Από τη διαπίστωση αυτή προκύπτει ότι τα έντυπα που περιέχουν κατά κύριο λόγο έργα τέχνης εξαιρούνται, όχι μόνο από την προ της κυκλοφορίας, αλλά και από την μετά την κυκλοφορία κατάσχεση, στην οποία υπόκεινται κατ' εξαίρεση τα έντυπα εν γένει κατά το άρθρο 14 § 3 του Συντάγματος, στις περιοριστικά αναφερόμενες σε αυτό περιπτώσεις, μεταξύ των οποίων η προσβολή της χριστιανικής και κάθε άλλης γνωστής θρησκείας και τα άσεμνα δημοσιεύματα που προσβάλλουν καταφανώς την δημόσια αιδώ.

ΥΠΟΘΕΣΗ Ε.Σ.Ε.Σ.Β.Η.

Στην υπόθεση αυτή οι αιτούντες ζητούσαν από το Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών να αναγνωρισθεί και να εγγραφεί στο δημόσιο βιβλίο σωματείων, το υπό σύσταση σωματείο με έδρα την Αθήνα και επωνυμία «Εκπολιτιστικός Σύλλογος Ελλήνων Σπουδαστών εκ Βορείου Ηπείρου» και με διακριτικά «Ε.Σ.Ε.Σ.Β.Η.». Κατά το άρθρο 5 του καταστατικού, μέλος του σωματείου μπορεί να εγγραφεί κάθε σπουδαστής προερχόμενος εκ της Βορείου Ηπείρου, υποχρεωτικά αποδεδειγμένης ελληνικής καταγωγής, ο οποίος σπουδάζει στην Ελλάδα. Συνεπώς τα μέλη του Δ.Σ. του σωματείου, μπορούσαν κατά το καταστατικό, να είναι Αλβανοί υπήκοοι. Το ζήτημα λοιπόν, το οποίο εξέτασε το δικαστήριο, ήταν το αν μπορούν να συμμετέχουν στη διοίκηση του σωματείου, στο οποίο είναι μέλη, Αλβανοί υπήκοοι, ενόψει και του άρθρου 12 του Συντάγματος. Το δικαστήριο εξέτασε παράλληλα με το άρθρο 12 του Συντ. και το άρθρο 5 § 1 του Συντ. και κατέληξε, με τον τρόπο που αναλύθηκε παραπάνω στο σχολιασμό της αποφάσεως, στο ότι, ενώ καταρχήν φαίνεται ότι η συνταγματική προστασία του άρθρου 12 παρέχεται μόνο στους Έλληνες, το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, σε όλες τις μορφές, συνεπώς και το δικαίωμα συμμετοχής στη διοίκηση ενός σωματείου, κατοχυρώνεται και για τους αλλοδαπούς, υπό τους όρους του άρθρου 12 του Σ («... τηρώντας τους νόμους ...»).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

(a) Μ.Πρ.Αθ. 17115/1988

Πρόεδρος ο κ. Δ. ΛΟΒΕΡΔΟΣ

Δικηγόροι οι κ. κ. Παπουτσιδάκης, Κ. Σταματελάτος, Χ.

Μαγγίνας, Δ. Πουλέας, Φ. Κουβέλης, Δ. Λιαρομμάτης,

Ι. Πασχαλίδης, Δ. Σέργιος, Κ. Μεταξόπουλος, Α.

Μεταξόπουλος, Ν. Κωνσταντόπουλος, Ε. Ζαφειρίου, Ν.

Ρίγγας

Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 57 παρ. 1 εδ. α' ΑΚ, όποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητα του έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον. Κατά τις διατάξεις του άρθρου 59 ΑΚ, στην περίπτωση του παραπάνω άρθρου το δικαστήριο με την απόφασή του, ύστερα από αίτηση αυτού που έχει προσβληθεί και αφού λάβει υπόψη το είδος της προσβολής, μπορεί επί πλέον να καταδικάσει τον υπαίτιο, να ικανοποιήσει την ηθική βλάβη αυτού που έχει προσβληθεί. Η ικανοποίηση συνίσταται σε πληρωμή χρηματικού ποσού, σε δημοσίευμα ή σε οτιδήποτε επιβάλλεται από τις περιστάσεις. Από τις διατάξεις αυτές αλλά και από άλλες διατάξεις του ιδιωτικού και του δημοσίου δικαίου προκύπτει, ότι το δίκαιο ανάγει τον άνθρωπο σε αυτοτελές αντικείμενο προστασίας και επιβάλλει το σεβασμό της προσωπικότητάς του από τους τρίτους. Η προσωπικότητα εμφανίζεται εξωτερικά με διάφορες εκφάνσεις, ενώ με τη γενική ρήτρα περί της παρανόμου προσβολής της επιτυγχάνεται ο εντοπισμός, αλλά και η διεύρυνση των εκφάνσεων της προσωπικότητας, εκείνων δηλ. που κατά την επιστήμη και τις κοινωνικές και τις συναλλακτικές αντιλήψεις, θεωρούνται προστατεύσιμες. Το δικαίωμα επί της ίδιας προσωπικότητας αποτελεί ιδιαίτερη κατηγορία δικαιώματος, που δεν υπάγεται στα γνωστά, από τη θεωρία του ρωμαϊκού δικαίου, είδη δικαιωμάτων και ως εκ τούτου έχει δική του φυσιογνωμία στο σύγχρονο ιδιωτικό δίκαιο. Είναι δικαίωμα που ενδιαφέρει τη δημόσια τάξη, μη περιουσιακό, απόλυτο, δηλ. ο φορέας του μπορεί να στραφεί κατά παντός τρίτου που το διαταράσσει, αυτοτελές για κάθε πρόσωπο και επομένως δεν μπορεί να ανήκει σε πλείονες από κοινού, ενιαίο υπό την έννοια, ότι δεν υπάρχουν περισσότερα επί μέρους δικαιώματα αλλά ένα δικαίωμα επί της ίδιας προσωπικότητας, οι ειδικότερες εκδηλώσεις του οποίου εμφανίζονται υπό τύπον "εκφάνσεων" του ενιαίου αυτού δικαιώματος και γι' αυτό το λόγο αποκλείεται στο πρόσωπο του αυτού φορέα δημιουργία σχέσεως και συνεπώς, "συγκρούσεως" δικαιωμάτων επί της ίδιας προσωπικότητας (βλ. Γ. Πλαγιαννάκος, Το δικαίωμα επί της ίδιας προσωπικότητας ΕλλΔνη 7. 101 επ., Σούρλας, εν ΕρμΑΚ Εισαγ. αρθρ. 57-60, αριθ. 14, 17, 22, 40-42, Α. Τούσης, Γεν. Αρχ. 1962 παρ. 34 σ. 229, Αν. Γαζής, Η σύγκρουσις των δικαιωμάτων 1959. 58, ΟΛΑΠ 812/1980 ΝοΒ. 29. 79 επ., ΕφΑΘ 1013/1987) Προσβολή της προσωπικότητας υπάρχει σε κάθε πράξη τρίτου προσώπου με την οποία διαταράσσεται, κατά τη στιγμή της προσβολής, η υπάρχουσα κατάσταση ως προς τις διάφορες εκφάνσεις της προσωπικότητας. Δεν αρκεί όμως απλή προσβολή αλλά επί πλέον απαιτείται να είναι και παράνομη. Το παράνομο είναι ευχερές να διακριβωθεί, όταν υπάρχει διάταξη που απαγορεύει συγκεκριμένη πράξη και προσβάλλει κάποια "έκφανση" της προσωπικότητας, ανεξάρτητα σε ποιο τμήμα του δικαίου, όπως, αντίθετα, το παράνομο δεν υπάρχει

στις περιπτώσεις που το δίκαιο δίνει ρητώς δικαίωμα προσβολής ορισμένων εκφάνσεων της προσωπικότητας του άλλου (αριθ. 284, 282 ΑΚ, 22 ΠΚ). Όταν δεν συμβαίνει αυτό και ενόψει του ότι το επί τις ιδίας προσωπικότητας δικαίωμα του ενός διασταυρώνεται με το αντίστοιχο δικαίωμα των άλλων, τότε ανακύπτει το πρόβλημα της αξιολογήσεως και της σταθμίσεως "αξιών" εκατέρωθεν δικαιωμάτων, ποιο δικαίωμα, ποιο συμφέρον, ποιο έννομο αγαθό είναι στη συγκεκριμένη περίπτωση σπουδαιότερο από το άλλο και μέχρι ποιου σημείου φθάνει η νομική σημασία καθ' ενός απ' αυτά, στην περιοχή του δικαιώματος επί της ιδίας προσωπικότητας, επί τη βάσει γενικών αρχών, που συνάγονται είτε από το συνολικό πνεύμα της νομοθεσίας και τις επί μέρους διατάξεις από το πνεύμα των οποίων μπορεί να αρυσθεί κανείς τις κατά προτίμηση γενικότερες τάσεις και κατευθύνσεις της νομοθεσίας, είτε από το πολιτιστικό ιδεώδες του οποίου φέρει τη σφραγίδα η έννομη τάξη και του επί του ιδεώδους τούτου θεμελιουμένου "πίνακος αξιών" (βλ. Γ. Πλαγιαννάκος ο.π. σ. 170 και εκεί παρ. Γερμ. Ακυρ. ΝοΒ 10.942). Με βάση την αξιολόγηση αυτή θα υπερισχύσει το σπουδαιότερο δικαίωμα και μόνο, αν το δικαίωμα αυτό είναι το δικαίωμα εκείνου που προσβάλλει την προσωπικότητα του άλλου, η προσβολή δεν θα είναι παράνομη, εκτός εάν η ενάσκηση του επικρατέστερου δικαιώματος είναι ανεπίτρεπτη, κατά το άρθρο 281 ΑΚ, γιατί, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες, αντίκειται προφανώς στην καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή υπερβαίνει προφανώς τα όρια που διαγράφει ο κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός του κατά προτίμηση προστατευομένου αυτού δικαιώματος. Από την πλευρά εκείνου που προσβάλλει την προσωπικότητα του άλλου δεν απαιτείται πταίσμα - δόλος ή αμέλεια - εκτός εάν ζητείται αποζημίωση, κατά τις περί αδικοπραξιών διατάξεις ή κοινοποίηση της ηθικής βλάβης. Εξάλλου, η προσωπικότητα του ανθρώπου που προστατεύεται και από σειρά διατάξεων του ισχύοντος Συντάγματος, ως προς τα ατομικά δικαιώματα και τις ατομικές ελευθερίες. Οι διατάξεις αυτές και οι αντίστοιχες διατάξεις του ιδιωτικού δικαίου τελούν μεταξύ τους σε εσωτερική λογική και νομική ενότητα, οπότε, βάσει της θεωρίας των "ανταλλακτικών επενεργειών" στην περιοχή του ιδιωτικού δικαίου, των ατομικών δικαιωμάτων και ατομικών ελευθεριών που θεσπίζονται από το Σύνταγμα, η νομική σημασία των συνταγματικών αυτών δικαιωμάτων και ελευθεριών δεν εξαντλείται στις μεταξύ του κράτους, ως πολιτειακής εξουσίας, και των πολιτών σχέσεις αλλά επεκτείνεται και στις μεταξύ των πολιτών, ως υποκειμένων ιδιωτικού δικαίου, έννομες σχέσεις, (Γ. Πλαγιαννάκος, ο.π. σ. και εκεί παρ.): Έτσι, με το άρθρο 2 του Συντάγματος διακηρύσσεται, ότι ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας, υπό την έννοια ότι η πολιτεία οφείλει να σέβεται την αξία του ανθρώπου, ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου αλλά και να την προστατεύει, δηλ. να μεριμνά για την αποτροπή της προσβολής της, εκ μέρους των φορέων της εξουσίας αλλά και εκ μέρους ιδιωτών (βλ. Α. Μάνεση, Ατομικές ελευθερίες, εκδ. 1982 σ. 110). Με βάση την κεντρική αυτή αντίληψη για την αξία του ανθρώπου, έχουν περιληφθεί στο δεύτερο μέρος του Συντάγματος, υπό τον τίτλο Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, μεταξύ των άλλων, οι διατάξεις του άρθρου 5 για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, του άρθρου 13, για την ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως, των άρθρων 14, 15 για την πνευματική ελευθερία, ελευθερία του στοχασμού, ενώ με το άρθρο 106 παρ. 2 ορίζεται, ότι η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται εις βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Με τις διατάξεις αυτές προσδιορίζεται η έκταση και το βάθος της προσωπικότητας και οι κύριες εκφάνσεις της, με βάση την ανθρώπινη αξία και το απαραβίαστο αυτής και καθιερώνεται η

αξία της προσωπικότητας και σε τομείς που δεν καλύπτει το ιδιωτικό δίκαιο. Με βάση τον προσδιορισμό της προσωπικότητας, κατά τα συνταγματικά αξιολογικά κριτήρια και την ευρύτερη αντίληψη που απορρέει απ' αυτά, περί της ελευθερίας της θρησκευτικής συνειδήσεως και του απολύτου σεβασμού της ανθρώπινης αξίας και του εσωτερικού κόσμου του ανθρώπου, από τον οποίο εκπηγάζουν οι κοσμοθεωριακές του πεποιθήσεις, που προσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό και την ελεύθερη πορεία του και τη θέση του απέναντι στο μυστήριο της ζωής, προκύπτει, ότι έκφανση της προσωπικότητας που πρέπει να προστατεύεται από κάθε προσβολή είναι και το θρησκευτικό συναίσθημα, που έμμεσα προστατεύεται και με τις διατάξεις των άρθρων 198-200 ΠΚ, και η πίστη που απορρέει σ' αυτό. Η πίστη που κατά τον κλασικό ορισμό είναι, "ελπιζομένων υπόσταση πραγμάτων έλεγχος ου βλεπομένων" (Παύλος προς Εβραίους κεφ. ΙΑ.Ι.) εισδύει στο μυστήριο των μεταφυσικών αληθειών και παρέχει γνώσεις για την υπεραίσθητή, υπερεμπειρική και υπερβατική πραγματικότητα, οι οποίες ικανοποιούν τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου, αποτελεί δε γεγονός ελεύθερης επιλογής και ηθικής ευθύνης της συνειδήσεως του, είναι πράξη υψηλής ποιότητας, στην οποία χωρεί με ελευθερία η προσωπικότητα του ανθρώπου και συνιστά ένα από τα κεντρικότερα και ευτυχέστερα βιώματα του ανθρώπου (βλ. Α. Δεληκωστόπουλου, Σύγχρονα προβλήματα απολογητικής σ. 61 επ., του ιδίου, Επιστημολογική θεώρηση της Θεολογίας σ. 29 επ.). Η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως, θρησκευτική ελευθερία, που καθιερώνεται από το άρθρο 13 του Συντάγματος δεν είναι απλώς ελευθερία της γνώμης αλλά ευρύτερο δικαίωμα που απαρτίζεται από μερικότερα δικαιώματα που είναι α) το δικαίωμα καθ' ενός να πρεσβεύει οποιαδήποτε θρησκεία επιθυμεί και θεωρεί, ότι ικανοποιεί καλλίτερα από κάθε άλλη θρησκεία το θρησκευτικό του συναίσθημα. β) το δικαίωμα να μη πρεσβεύει καμιά θρησκεία, να μη πιστεύει στο Θεό, δηλ. να είναι άθρησκος, χωρίς θρησκευτικό συναίσθημα ή άθεος, αρνούμενος την ύπαρξη του Θεού, ή να μη πρεσβεύει ορισμένη μόνο θρησκεία ή ορισμένες μόνο αρχές της, καταρχήν, απ' αυτόν πρεσβευομένης θρησκείας, γ) το δικαίωμα να διατηρεί μυστικές τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, δ) το δικαίωμα να μεταβάλλει κατ' επανάληψη και κατά βούληση θρήσκευμα, υπό τον περιορισμό, ότι δεν μπορεί να εμφανίζεται ότι πρεσβεύει ορισμένο θρήσκευμα, το οποίο στην πραγματικότητα δεν πρεσβεύει και ε) το δικαίωμα να διακηρύσσει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις. Όμως η απόλαυση της θρησκευτικής ελευθερίας, όπως και όλων των άλλων ατομικών ελευθεριών, είναι δυνατή μονό κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις δηλ. ορισμένους περιορισμούς, που, πέραν των περί προσηλυτισμού διατάξεων, απαριθμούνται στο άρθρο 13 του Συντάγματος και είναι α) η δημόσια τάξη και τα εις την γενική έννοια αυτής περιλαμβανόμενα χρηστά ήθη υπό την έννοια του συνόλου των θεμελιωδών, πολιτειακών, κοινωνικών, οικονομικών και ηθικών αρχών και αντιλήψεων που κυριαρχούν στην Ελλάδα, ρυθμίζουν την ειρηνική και ήρεμη συνύπαρξη και συμβίωση ("ου γάρ τοις ψιφίσμασι αλλα τοις ήθεσι καλώς οικείσθαι τας πόλεις" Ισοκράτης), χαρακτηρίζουν την ελληνική κοινωνία και αντιπροσωπεύουν την περί του πρέποντος λαϊκή συνείδηση και το αίσθημα πάντων των συνετών, και δικαίως σκεπτομένων ανθρώπων και β) τα καθήκοντα απέναντι στο κράτος, υπό την έννοια υποχρεώσεων που αναφέρονται σε ζωτικά συμφέροντα της πολιτείας, οι νόμοι, υπό την έννοια των "γενικών" νόμων, που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το κοινωνικό σύνολο, όπως εκείνοι που αφορούν στην παιδεία, στην εθνική άμυνα, στη δημόσια υγεία, στη λειτουργία των δημοσίων υπηρεσιών κλπ. Εξάλλου, στά μέτρα της πολιτείας, για την προστασία των θρησκειών γενικά και όχι μόνο της "επικρατούσας" θρησκείας

της Ανατολικής Ορθοδόξου του Χριστού Εκκλησίας, που καθιερώνεται από το σύνταγμα για λόγους ιστορικούς και έχει ορισμένα προνόμια που όμως δεν επεκτείνονται και στους οπαδούς της, αφού αυτό θα συνιστούσε παραβίαση της αρχής της θρησκευτικής ισότητας των ατόμων, περιλαμβάνονται και οι ποινικές διατάξεις των άρθρων 198-200 ΠΚ το αντικείμενο προστασίας των οποίων εντοπίζεται στη θρησκευτική ειρήνη και έμμεσα στο θρησκευτικό συναίσθημα των πολιτών και ακόμη στην επικρατούσα και τις άλλες γνωστές θρησκείες δηλ. στο ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας (βλ. Σ. Τρωϊαννος, Παραδ. Εκκλησιαστικού Δικαίου σ. 89, 91, 92, 102 και εκεί παρ. Γ. Μαριδάκης, Ι.Δ.Δ. (1967) τομ. 1.336, Α. Μαρίνος, Η θρησκευτική ελευθερία σ. 102 επ. 109, 110 και εκεί σημ. Α. Μπουρόπουλος ΕρμΠΚ υπ' αριθ. 198 επ. σ. 184 επ., 186 επ., Η Γράφος, Επιβουλή της θρησκευτικής ειρήνης, ΠοινΧρ Η 513 επ., πρβλ. Α. Ψαρούδα - Μπενάκη, Πολιτική αγωγή στην δίκη, σ. 104, 105 και εκεί παρ. Γ. Κρίππας, Το έγκλημα της κακοβουλου βλασφημίας ΠοινΧρ ΚΕ 459 επ. και εκεί παρ. ΣτΕ 4079/1976 Τμ. Γ, ΑΠ 233/1978 ΝοΒ 26.547 επ.). Η προστασία αυτή των θρησκευτικών συναισθημάτων, της θρησκευτικής ελευθερίας γενικότερα, επιβάλλεται, γιατί αποτελούν ηθικοκοινωνικές αξίες, κοινωνικά και νομικά συμφέροντα, αξία προστασίας, προς όφελος του πολιτισμού και του κράτους. Η θρησκεία δεν είναι καθαρά ατομική υπόθεση, όλως εσωτερική σχέση της ψυχής προς τον Θεό, περί της οποίας το κράτος μπορεί να αδιαφορήσει, αλλά αποτελεί τη βάση του κράτους, παράγοντα πνευματικού πολιτισμού, που ασκεί επιρροή όχι μόνο στα αισθήματα και τις σκέψεις αλλά και στις πράξεις του ανθρώπου (βλ. Η. Γάφος, ο.π. ΠοινΧρ Η 513 επ. και εκεί σημ.). Εξάλλου, κατά το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος καθένας έχει το δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητα του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν προσβάλλει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη. Με τη διάταξη αυτή, που αποτελεί τη συνισταμένη των επί μέρους ατομικών ελευθεριών (βλ. ΑΠ 1562/1983 ΕΕΝ 51.627) τα χρηστά ήθη τίθενται κι εδώ, ως κριτήριο των ορίων προσβολής των δικαιωμάτων των άλλων, κατά την ενάσκηση της ελευθερίας για την ανάπτυξη της προσωπικότητας και τη συμμετοχή του πολίτη στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας και μάλιστα σε ίση μοίρα προς το Σύνταγμα. Αλλά η αντίθετη προς τα χρηστά ήθη ενέργεια και εφόσον συντρέχουν και επί πλέον συνθήκες που καθιστούν την αντίθεση αυτή έντονη, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως καταχρηστική, ιδίως όταν αφορά στην άσκηση της ατομικής οικονομικής δραστηριότητας, βάσει της διατάξεως του άρθρου 25 παρ. 2 του Συντάγματος (βλ. και άρθρο 106 παρ. 3 Σ) η οποία παρά τις, εξαιτίας του κινδύνου από την εφαρμογή της επιφυλάξεις, που φθάνουν μέχρι του χαρακτηρισμού της, ως *lex imperfecta*, δηλ. ατελούς διατάξεως που δεν συνεπάγεται κυρώσεις (βλ. Φ. Βεγλερής, Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, (1982) σ. 26, 27) θα πρέπει, κατ' αρχήν να θεωρηθεί, ότι έχει το νόημα που εκφράζει η λεκτική της διατύπωση, δηλ. ότι απαγορεύει την καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος, με συνέπεια, στη συγκεκριμένη περίπτωση, να αίρεται η συνταγματική προστασία του δικαιώματος και να απαγορεύεται η άσκηση του (ΑΠ 717/1985 ΝοΒ 34. Ολ. ΑΠ 17/1978 ΝοΒ 26.1223 και εκεί σημ. Κ.Ι.Π., Εφ.Αθ 1013/1987). Με την υπό κρίση αίτηση, όπως παραδεκτά συμπληρώθηκε, κατά την προφορική επ' ακροατηρίου συζήτηση, ισχυρίζονται οι αιτούντες, νομικά και φυσικά πρόσωπα, ότι η καθής, εταιρία εισαγωγής και εκμεταλλεύσεως κινηματογραφικών ταινιών, που τις διαθέτει, με σκοπό το κέρδος, σε διάφορους κινηματογράφους, όπου και προβάλλονται στο κοινό, πρόσφατα, κατά τις αρχές Οκτωβρίου 1988,

εισήγαγε στην Ελλάδα την κινηματογραφική ταινία υπό τον τίτλο "Ο τελευταίος πειρασμός", του παραγωγού και σκηνοθέτη, "Μάρτιν Σκορτσέζε και την διέθεσε σε κινηματογράφους των Αθηνών, μεταξύ των οποίων οι κινηματογράφοι Οπερα, Εμπασσυ, Αθήναιον, Αοβόρα, Τροπικάλ, Αθηνά, Νανά, όπου και προβάλλεται δημόσια στο κοινό. Με την ταινία αυτή, σκηνές της οποίας περιγράφονται, καθυβρίζεται δημόσια και κακόβουλα η Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία του Χριστού, προβάλλεται το θρησκευτικό συναίσθημα και η πίστη των αιτούντων και επομένως η προσωπικότητά τους, κατά την έννοια του άρθρου 57 ΑΚ, παραβιάζεται το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη, κατά κατάχρηση του δικαιώματος της καθής, η άσκηση του οποίου προφανώς υπερβαίνει τα όρια που επιβάλλουν τα χρηστά ήθη και ο κοινωνικός και οικονομικός σκοπός του, προσβάλλεται, κατα το κοινό αίσθημα, η δημόσια αιδώς, λόγω των αναφερομένων ασέμνων σκηνών της, ενώ παράλληλα, με την προβολή της, προκαλούνται έντονες διαμαρτυρίες, διαδηλώσεις και αποδοκιμασίες, που απειλούν την τάξη και την ησυχία των πολιτών.

Σύμφωνα μ' αυτά ζητείται, λόγω του κατεπείγοντος, να ρυθμιστεί προσωρινά, η κατάσταση που έχει δημιουργηθεί με ασφαλιστικά μέτρα και συγκεκριμένα Α) να απαγορευτεί α) η εισαγωγή και διάθεση της παραπάνω κινηματογραφικής ταινίας από την καθής, β) η προβολή της από τους παραπάνω κινηματογράφους ή οποιουδήποτε άλλους. Β) Να διαταχθεί η κατάσχεση της κινηματογραφικής ταινίας στα χέρια της καθής ή τρίτου. Γ) Να απειληθεί κατά της καθής και υπέρ της Στέγης κατακοίτων της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών χρηματική ποινή 500.000 δραχμών, για κάθε παράβαση της αποφάσεως και Δ) Να διαταχθεί η δημοσίευση της αποφάσεως που θα εκδοθεί σε δύο ημερήσιες εφημερίδες των Αθηνών με δαπάνες της καθής. Η αίτηση παραδεκτά ασκείται ενώπιον του δικαστηρίου τούτου, κατά τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων (άρθρ. 682 επ, 683 παρ. 1 686 επ., 731, 732 ΚπολΔ Π. Τζίφρας, Ασφαλ. Μέτρα, έκδ. 1973 σ. 301, Α. Τούσης, Γεν. Αρχ. παρ. 35, ΑΠ 259/1971 ΝοΒ 19.853) βασίζεται, ως προς τα εκ των αιτούντων, φυσικά πρόσωπα, στις παραπάνω διατάξεις και στις διατάξεις των άρθρων 29 παρ. 1, 30 ν. 5060/1931 που επαναφέρθηκε σε ισχύ με το άρθρο 2 του ν. 10/1975, όπως το άρθρο 30 ισχύει, μετά την προσθήκη που έγινε σ' αυτό με το άρθρο 3 του ν. 1291/1982 άρθρ. 731, 732 947 παρ. 1 ΚΠολΔ, (βλ. ως προς την εκχώρηση της αξιώσεως, Σταυρόπουλος, ΕρμΚΠολΔ (1968) σ. 1240, 6α Ι. Σταθάς, Εκτέλεση τ. Δ. 1712) και πρέπει να ερευνηθεί, αν είναι και ουσιαστικά βάσιμη. Ως προς τα, εκ των αιτούντων, νομικά πρόσωπα, ενόψει του ότι αυτά απολαμβάνουν μεν την προστασία της προσωπικότητας, όχι όμως, κατά το άρθρο 62 ΑΚ, και στις σχέσεις που προϋποθέτουν ιδιότητες φυσικού προσώπου, όπως στην προκειμένη περίπτωση (βλ. Γιαννόπουλος, Γεν. Αρχ. υπ' αριθ. 62, Σημαντήρας, Γεν. Αρχ. σ. 248, Γεωργιάδης - Σταθόπουλος, Γεν. Αρχ. υπ' αριθ. 62), οπότε τα αιτούντα, νομικά πρόσωπα, εσφαλμένα υπολαμβάνουν, ότι το επίδικο δικαίωμα ανήκει σ' αυτά, ενώ κατά νόμον αυτό παρέχεται, καταρχήν, στα μέλη του και, κατά κανόνα, το δίκαιο δεν αναγνωρίζει δικαίωμα του νομικού προσώπου για την άσκηση ατομικών αγωγών των μελών του (βλ. Α. Τούσης, Γεν. Αρχ. Εργ. Δικ. σ. 242 σημ. 25) η αίτηση είναι μη νόμιμη και πρέπει να απορριφθεί (βλ. Μπέης, ΠολΔ υπ' αριθ. 68 σ. 360). Σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 79, 80 ΚΠολΔ, με την κυρία παρέμβαση ο παρεμβαίνων εισάγει και ζητεί την αναγνώριση δικής του αξιώσεως έναντι πάντων των κυρίων διαδίκων, των οποίων καθίσταται αντίδικος, ενώ ο προσθέτως παρεμβαίνων συμμαχεί με τον ένα και καθίσταται αντίδικος του άλλου, ανακλύπει δε η νομική αναγκαιότητα δηλ. το έννομο συμφέρον του, για την άσκηση της αποφάσεως εις βάρος εκείνου υπέρ του οποίου παρεμβαίνει θα

παραβιάζει τις, κατά το ιδιωτικό ή δημόσιο δίκαιο, νομικές σχέσεις του παρεμβαίνοντα με έναν από τους διαδίκους ή με το αντικείμενο της δίκης, λόγω των αντανakλαστικών ασυνεπειών της. Το δικαίωμα που θέλει να προστατεύσει ο προσθέτως παρεμβαίνων ή η νομική υποχρέωση που θέλει να αποφύγει δεν είναι απαραίτητο να έχει περιουσιακό χαρακτήρα άλλα ενδέχεται να εντάσσεται και στα δικαιώματα επί της προσωπικότητας. Εξάλλου, δεν αναιρείται η συνδρομή του - εννόμου συμφέροντος από το ότι ο παρεμβαίνων θα μπορούσε να ασκήσει αυτοτελή αγωγή - αίτηση για την προστασία του δικαιώματος που στηρίζει την παρέμβασή του, κι' αυτό, γιατί η άσκηση της πρόσθετης παρέμβασης, αντί της αυτοτελούς αγωγής - αίτησης, εναρμονίζεται περισσότερο με την αρχή της οικονομίας της δίκης (βλ. Κ. Μπέης, ο.π. υπ' αριθρ. 79, 80 σ.432-439 και εκεί παρ. ΑΠ 1260/1983 Δ 15.507 ΕφΑθ 7286/1976 25.215). Έτσι οι παρεμβάσεις Α) υπέρ των αιτούντων των α) Ι.Α. ** β) Ι.Π. ** γ) Π.Γ. ** και δ) του νομικού προσώπου, υπό την επωνυμία "Πανελλήνιος Ομοσπονδία Ορθόδοξων Χριστιανικών Σωματείων "Ο Απόστολος Παύλος" και Β) υπέρ της καθής α) της ανώνυμης εταιρίας παραγωγής και εμπορίας βιντεοκασετών, κινηματογραφικών και τηλεοπτικών ταινιών, υπό τον διακριτικό τίτλο "Home Video Hellas, ΑΕ, β) του σωματείου Ελλήνων Ηθοποιών γ) της Εταιρείας Ελλήνων Σκηνοθετών, δ) της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Θεάματος - Ακροάματος, ε) του σωματείου "Ένωση Τεχνικών Ελληνικού Κινηματογράφου - Τηλεόρασης" και στ) των, Φ.Π. **, Δ.Α. **, Θ.Ρ. ** και Ν.Τ. **, επιχειρηματιών των αντιστοιχών κινηματογράφων Τριανόν, Κόρονετ, Ααβόρα, και Νανά, όπου προβάλλεται η επίδικη κινηματογραφική ταινία, με αίτημα την παραδοχή της αίτησης, από τους παρεμβαίνοντες υπέρ των αιτούντων - ως προς τα φυσικά πρόσωπα εκατέρωθεν - αφού άλλως προσβάλλεται, με την προβολή της επίδικης κινηματογραφικής ταινίας και η δική τους προσωπικότητα (αρθρ. 57 ΑΚ), και την απόρριψη της αίτησης από τους παρεμβαίνοντες υπέρ της καθής, αφού άλλως παραβιάζεται, από την απαγόρευση προβολής της ταινίας και το αντίστοιχο, μ' εκείνο της καθής, δικαίωμα τους, για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας τους και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας (άρθρ. 5 Σ) οπότε και δικαιολογείται το έννομο συμφέρον τους, για την έκβαση της δίκης, λόγω των αντανakλαστικών συνεπειών της, κατά την παραπάνω έννοια, παραδεκτά ασκούνται ενώπιον του δικαστηρίου τούτου, με προφορική δήλωση στο ακροατήριο (αρθρ. 686 παρ. 6 ΚΠολΔ), είναι νόμιμες, σύμφωνα με τις παραπάνω διατάξεις και πρέπει να συνεκδικαστούν με την κυρία αίτηση και να ερευνηθούν, αν είναι και ουσιαστικά βάσιμες. Αντίθετα, η πρόσθετη παρέμβαση υπέρ των αιτούντων- φυσικών και νομικών προσώπων - του νομικού προσώπου, υπό την επωνυμία "Πανελλήνιος Ομοσπονδία Ορθόδοξων Χριστιανικών Σωματείων ο Απόστολος Παύλος" και οι πρόσθετες παρεμβάσεις υπέρ της καθής, κατά το μέρος που στρέφονται κατά των αιτούντων νομικών προσώπων, πρέπει να απορριφθούν, μετά την απόρριψη της αίτησης, ως προς τους αιτούντες, νομικά πρόσωπα και για τους ίδιους παραπάνω λόγους, ενώ οι κύριες παρεμβάσεις των Ι.Π. ** και Π.Γ.**, που ήδη παρεμβαίνουν υπέρ των αιτούντων, πρέπει να απορριφθούν, γιατί, κι αν δεν έγιναν διάδικοι με την πρόσθετη παρέμβασή τους, οπότε δεν έπαυσαν να είναι τρίτοι και δικαιούνται να παρέμβουν (βλ. σχετ. Κ. Μπέης, ο.π. υπ' αριθρ. 80 σ. 435επ. αλλά και Γ. Ράμμος, Περί προσθέτου παρεμβάσεως, παρ. 18 σ. 100 και παρ. 38 σ. 190), σύμφωνα με όσα παραπάνω αναφέρονται, το χαρακτηριστικό της κυρίας παρέμβασης είναι, ότι ο τρίτος παρεμβαίνει στη μεταξύ άλλων εκκρεμή δίκη, αντιδικώντας και με τους δύο αρχικούς διαδίκους και επιδιώκοντας να βγει αυτός νικητής απέναντι και στους

δύο, δυνατότητα που δεν υπάρχει στη δίκη ασφαλιστικών μέτρων (βλ. Κ. Μπέης, οπ. υπ' αριθρ. 79 σ. 432, Α. Γεωργιάδης, υπό Μ.Πρ.Αθ 2752/1982 Δ14. 52, 53) όπως και στην προκειμένη περίπτωση, που οι κυρίως παρεμβαίνοντες δεν αντιδρούν και με τους δύο αρχικούς διαδίκους αλλά συμμαχούν με τον ένα απ' αυτούς υπέρ του οποίου και προσθέτως παρεμβαίνουν.

Από τις καταθέσεις των μαρτύρων Ε.Θ. **, Ι.Γ.**, Δ.Σ.** και Ν.Α.**, που εξετάστηκαν ενόρκως στο ακροατήριο, τα έγγραφα που επικαλούνται και προσκομίζουν οι αντίδικοι, την ένορκη βεβαίωση του μάρτυρα των αιτούντων Κ.Μ.**, υπ' αριθ. 2553/24.10.1988 ενώπιον της συμβολαιογράφου Αθηνών Ν.Χ.** και γενικά από την όλη αποδεικτική διαδικασία και την αυτοπρόσωπη, από το δικαστήριο θεώρηση, ως προς την επίδικη κινηματογραφική ταινία, με την παρακολούθηση της προβολής της, για την οποία προσκλήθηκαν και οι αντίδικοι, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ένορκες βεβαιώσεις των μαρτύρων των αιτούντων, υπ' αριθ. 402/2.11.1988 ενώπιον της συμβολαιογράφου Αθηνών Β. συζ. Θ.Π.**, υπ' αριθ. 964/1.11.1988 ενώπιον της συμβολαιογράφου Αθηνών Θ.Φ.**, υπ' αριθ. 404/2.11.1988 ενώπιον της συμβολαιογράφου Αθηνών Β.Π. **, υπ' αριθ. 963/1.11.1988 ενώπιον της συμβολαιογράφου Αθηνών Θ.Φ.**, υπ' αριθ. 22314/31.10.1988, ενώπιον του Ειρηνοδίκη Αθηνών, υπ' αριθ. 15356/31.10.1988, 15357/31.10.1988, ενώπιον της συμβολαιογράφου Αθηνών Σ.Μ.**, υπ' αριθ. 2561/1.11.1988 ενώπιον της συμβολαιογράφου Αθηνών Ν.Χ. **, και οι ένορκες βεβαιώσεις των μαρτύρων της καθής, υπ' αριθ. 399/1.11.1988 ενώπιον της συμβολαιογράφου Αχαρνών Π.Σ.**, υπ' αριθ. 2908/2.11.1988 ενώπιον της συμβολαιογράφου Αθηνών Ι.Ρ.Α.**, εφόσον έγιναν μετά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, πιθανολογούνται τα εξής πραγματικά περιστατικά: Η καθής εταιρία με την επωνυμία, United International Picture ΕΠΕ, εισάγει από το εξωτερικό και εκμεταλλεύεται, κατ' επάγγελμα, κινηματογραφικές ταινίες, τις οποίες διαθέτει σε διάφορους κινηματογράφους, που τις προβάλλουν στο κοινό. Κατά μήνα Οκτώβριο 1988, εισήγαγε στην Ελλάδα την κινηματογραφική ταινία, υπό τον τίτλο "Ο Τελευταίος Πειρασμός", παραγωγής και σκηνοθεσίας Μάρτιν Σκορτσέζε, την οποία διέθεσε σε διάφορους κινηματογράφους των Αθηνών, μεταξύ των οποίων είναι οι κινηματογράφοι Όπερα, Εμπασσυ, Αθήναιον, Ααβόρα, Τροπικάλ, Αθηνά, Νανά, όπου προβάλλεται. Με την ταινία αυτή, ακατάλληλη για ανηλίκους μέχρι 17ετών, που προκάλεσε, στο εξωτερικό και στην Ελλάδα, επιδοκιμασίες, ανοχή αλλά και αποδοκιμασίες, με ήπιες και έντονες διαμαρτυρίες και διαδηλώσεις, επιχειρείται η αναπαράσταση της ζωής του Ιησού Χριστού, κατά το διάστημα, πριν από τη βάπτισή μέχρι και τη σταύρωση του. Ο Ιησούς Χριστός εμφανίζεται συμβιβασμένος με τους ρωμαίους κατακτητές της πατρίδας του, ξυλουργός, που μόνο αυτός κατασκευάζει σταυρούς, με τους οποίους σταυρώνονται οι συμπατριώτες του, αντιμετωπίζοντας έτσι την καταφρόνηση του Ιούδα "... μας ντροπιάζεις, μόνο εσύ φτιάχνεις σταυρούς για τους ρωμαίους. Είσαι χειρότερος κι' από 'κείνους. Ένας Εβραίος που σκοτώνει Εβραίους. Άναντρε, πως θα πληρώσεις τις αμαρτίες σου...", μ' αγαπά ξέρω ότι μ' αγαπά... τον πολεμώ, φτιάχνω σταυρούς για να με μισήσει. Να βρει άλλον. Θέλω να σταυρωθούν όλοι οι Μεσσίες του...". Στην ερώτηση του Ιούδα "... είσαι βέβαιος ότι είναι ο Θεός ή ο διάβολος", απαντά "... για τίποτα πια δεν είμαι βέβαιος...". Όταν, πριν αναχωρήσει για την έρημο, τα βήματά του τον οδηγούν το πορνείο της Μαγδαληνής, για να της ζητήσει συγχώρεση, γιατί, όπως λέει "...έχω κάνει πολλά άσκημα πράγματα ... τα χειρότερα που 'χω κάνει τα έκανα σε σένα...", εκεί, θεατής των σαρκικών συνευρέσεων της Μαγδαληνής με τους πελάτες της, πίσω από διάφανη κουρτίνα, αντιμετωπίζει κι' απ' αυτή τους προπηλακισμούς της ... "είσαι ίδιος με τους

άλλους μόνο που δεν το παραδέχεσαι. Είσαι θλιβερός. Σε μισώ, να το κορμί μου (οδηγώντας το χέρι του με το δικό της γυμνό κορμί της) σώσε το, σώσε το...". Στην αποστροφή του, και πάλι δέχεται την περιφρόνησή της "...έτσι δείχνεις ότι είσαι άνδρας .. ποτέ δεν είχες το θάρρος να φανείς άνδρας. Πάντα κρεμόσουν από τη μητέρα σου ή από μένα. Τώρα απ' το Θεό. Κρύβεσαι στην έρημο επειδή φοβάσαι. Φύγε οπότε σε βλέπω η καρδιά μου καίγεται.. θυμάται τότε που ήμασταν παιδιά. Για κανέναν άλλο δεν έχω νοιώσει τόση τρυφερότητα. Το μόνο που ήθελα πάντα ήσουν εσύ...". Κι' εγώ εκείνος της απαντά "...εγώ τι νομίζεις ότι ήθελα;...", εκείνη τον παρακαλεί να μείνει μαζί της στο πορνείο "...δεν θα σ' αγγίζω, θα μείνεις παρθένος". Αλλού πάλι ομολογεί "... είμαι ψεύτης, υποκριτής, φοβάμαι τα πάντα. Δε λέω την αλήθεια. Δεν έχω το θάρρος. Μόλις δω μια γυναίκα, αποστρέφω το βλέμμα κοκκινίζοντας. Τη θέλω αλλά δεν την παίρνω. Η υπερηφάνεια μου καταστρέφει τη Μαγδαληνή. Δεν κλέβω δεν παλεύω, δεν σκοτώνω, όχι επειδή δε θέλω αλλά φοβάμαι, θέλω να επαναστατήσω ενάντια σε όλα ... ενάντια στο Θεό... αλλά φοβάμαι... Θέλεις να μάθεις ποιος είναι ο Θεός μου, ο φόβος. Μόνο αυτόν θα δεις μέσα μου... Λυπάμαι τους ανθρώπους ... νοιώθω οίκτο για το κάθε τι...". Αλλά πιο κάτω, διηγούμενος την παραβολή του σπορέως στους ακροατές του διακηρύσσει την αγάπη "... αγαπάτε ο ένας τον άλλο...", τη δικαιοσύνη "... όποιοι πεινάνε για δικαιοσύνη θα είναι ευλογημένοι". Σε διάλογο με τον Ιούδα, ο οποίος του λέει "... όταν εγώ αγαπώ κάποιον πεθαίνω γι' αυτόν και όταν μισώ κάποιον, τον σκοτώνω, θα σκότωνα κι' αυτόν που αγαπάω, αν έκανε κάτι στραβό... Είπες, αν σας χτυπήσουν γυρίστε το άλλο μάγουλο... Δε μ' άρεσε. ... Εγώ είμαι ελεύθερος άνθρωπος. Δε γυρίζω το μάγουλο...", ο Ιησούς ομιλεί για "...Ελευθερία για την ψυχή... Πρέπει να σπάσουμε την αλυσίδα του κακού με την αγάπη...", ενώ παρακάτω πάλι διερωτάται "...πως θα μπορούσα να 'μαι εγώ ο Μεσσίας; Ήθελα να σκοτώσω αυτούς που βασάνιζαν την Μαγδαληνή, είπα όμως τη λέξη αγάπη. Γιατί, δεν καταλαβαίνω...". Μετά τη βάπτισή του στον Ιορδάνη ποταμό, εν μέσω ορισμένων γυμνών γυναικών και αφού νίκησε τους πειρασμούς στην έρημο, μια μηλιά δε, ως δια μαγείας, ξεφύτρωσε εκεί που πέταξε τα υπολείμματα από ένα μήλο που έφαγε, συναντιέται με τους μαθητές του, που τους προσφέρει, κυριολεκτικά, την καρδιά του ξεριζώνοντας την από τα στήθη του, λέγοντας "... αυτή είναι η καρδιά μου, πάρτε την ... ο Θεός είναι μέσα μας, ο διάβολος είναι έξω... θα πάρουμε ένα τσεκούρι και θα του κόψουμε το λαιμό... Πίστευα στην αγάπη, τώρα πιστεύω σ' αυτό...", παρακάτω, στις διακηρύξεις του περί του Θεού, γίνεται περιγέλαστος από το πλήθος του ακροατηρίου του, που τον χαρακτηρίζει τρελό "... είναι τρελός...", ενώ στην αντίδρασή του "... τί περιγελάτε; και πάλι χλευάζεται..." "αυτά παθαίνει όποιος δεν παντρεύεται. Το σπέρμα τον θολώνει... πήγαινε σπίτι σου, είσαι δαιμονισμένος, αλλοπαρμένος...". Στο θαύμα της ανάστασης του Λαζάρου που ακολουθεί, με το άνοιγμα της ταφόπετρας, πιάνει τη μύτη του, και ενώ ο Λάζαρος βγαίνει απ' τον τάφο, μετά τη διπλή πρόσκλησή του από το Χριστό "Λάζαρε ... σε καλώ εδώ.." με διπλή έκταση των χειρών του στην πρόταση, υπό την επίκληση της βοήθειας του Θεού, προς στιγμινή κρατώντας απ' το χέρι το Λάζαρο, παρασύρεται απ' αυτόν μέσα στον τάφο. Κατά την εκδίωξή των εμπορευομένων μέσα στο ναό της Ιερουσαλήμ, στην αντίδρασή τους στα λόγια του "... όταν λέω "εγώ" εννοώ "ο Θεός", με την έκφραση "Αυτό είναι βλασφημία" απαντά "Μα δε σου είπαν; είμαι ο άγιος της βλασφημίας. Μη γελιέστε δεν ήρθα να φέρω την ειρήνη αλλά το ξίφος". Αποκαλείται μάγος "μάγε θεράπευσε με... κάνε μας πλούσιους... θεράπευσε με, θες να μπω σακάτης στον κόσμο του Θεού;". Ο Λάζαρος ερωτώμενος, μετά την ανάστασή του "πως ήταν εκεί; " απαντά "...Δεν υπήρχε μεγάλη διαφορά...." Στο διάλογο του Ιησού Χριστού με τον

Ιούδα, ο οποίος απορεί "... γιατί πρέπει να πεθάνεις;" και επισημαίνει τις αντιφατικές θέσεις του Ιησού "...κάθε μέρα κι άλλα, πότε αγάπη, πότε τσεκούρι, πότε θάνατος", ο Ιησούς του απαντά "ο Θεός μου λέει κι' από λίγο κάθε φορά", ενώ παρακάτω ο Ιούδας και πάλι εκφράζει τους δισταγμούς του για τις θέσεις του Ιησού, με τα λόγια "... ανησυχώ μήπως αλλάξει γνώμη πάλι". Στη συνέχεια, πάλι διακηρύσσει ο Ιησούς"... είμαι εδώ για να βάλω φωτιά στον κόσμο... θα σας βαφτίσω όλους με τη φωτιά...", επικαλείται τη βοήθεια του Ιούδα "Ιούδα βοήθησε με, μείνε κοντά μου, μη μ' αφήνεις...". Στη διάρκεια του Μυστικού Δείπνου, στην ανταπόκριση των μαθητών στην πρόσκλησή τους από τον Ιησού "...τώρα πιείτε αυτό το κρασί, πάρτε το ποτήρι. Αυτό το κρασί είναι το αίμα μου", αίμα πλημμυρίζει το στόμα του Πέτρου αμέσως μόλις ήπιε το κρασί απ' το ποτήρι. Στον "τελευταίο πειρασμό" επάνω στο σταυρό, που κυριαρχεί επί ημίωρο περίπου, έστω κι' αν είναι όνειρο του Ιησού Χριστού, ενύπνια έκφραση σκέψεων και επιθυμιών ή φαντασία του, υποκύπτει στον πειρασμό που τον υποβάλλει ο σατανάς, εμφανιζόμενος με τη μορφή αγγέλου, που τον συνοδεύει πλέον στις εγκόσμιες περιπλανήσεις του, συνδιαλέγεται μαζί του, λύνοντας τις απορίες του, για το νέο κόσμο που του παρουσιάζει "Δεν είμαι ο Μεσσίας; - Όχι δεν είσαι. Μην κοιτάς πίσω. Ο Θεός σου χάρισε τη ζωή. - Αυτός είναι ο κόσμος του Θεού; Αυτός που έλεγα; - Όχι, εδώ είναι η γη - Γιατί έχει αλλάξει τόσο πολύ; - Εσύ άλλαξες, τώρα μπορείς να δεις την αληθινή της ομορφιά. Εμείς οι άγγελοι ζηλεύουμε εσάς τους ανθρώπους. Πραγματικά σας φθονούμε". Παντρεύεται τη Μαρία τη Μαγδαληνή και έρχεται σε σαρκική μίξη μαζί της, οπότε εκείνη εμφανίζεται εγκυμονούσα, πεθαίνοντας η Μαρία, η Μαγδαληνή παντρεύεται τη Μαρία, αδελφή του Λαζάρου, με την προτροπή του "αγγέλου του" που του λέει "Υπάρχει μόνο μια γυναίκα στον κόσμο, μια γυναίκα με πολλά πρόσωπα. Αν το ένα πέσει ένα άλλο σηκώνεται. Η Μαρία η Μαγδαληνή πέθανε... αλλά η Μαρία η αδελφή του Λαζάρου, εκείνη ζει. Είναι η Μαγδαληνή με διαφορετικό πρόσωπο. Φέρνει μέσα της τη μεγαλύτερή σου χαρά, το γιό σου. Έλα μαζί μου. Έτσι έρχεται ο σωτήρας. Σιγά - σιγά, από αγκάλιασμα σ' αγκάλιασμα από υιό σε γιο...". Αναλογίζεται ο Χριστός, όπως φέρεται να λέει "όλα τα λάθη που έχω κάνει. Τι στραβό δρόμο είχα πάρει, για να βρω το Θεό.", απατά τη Μαρία με τη Μάρθα, πάλι με την προτροπή του "αγγέλου" του, που του λέει και πάλι "Μόνο μια γυναίκα υπάρχει στον κόσμο γερνά, αφού έχει χαρεί και έζησε τις ανθρώπινες απολαύσεις. Στο Παύλο, που διακηρύσσει στους ακροατές του, ότι "ο Ιησούς δεν ήταν γιος της Μαρίας, ήταν γιος του Θεού.. τιμωρήθηκε για τα δικά μας αμαρτήματα, βασανίστηκε και σταυρώθηκε και μετά τρεις μέρες αναστήθηκε κι' ανέβηκε στους ουρανούς... νίκησε το θάνατο κι' όλες μας οι αμαρτίες συγχωρέθηκαν..." εμφανίζεται ο Ιησούς, στα πλαίσια του "τελευταίου πειρασμού", και διακόπτοντας να συνδιαλέγεται μαζί του "Ιησούς: Είδες αυτόν τον Ιησού τον Ναζωραίο, όταν αναστήθηκε; με τα μάτια σου; - Όχι αλλά είδα μια αστραπή, κι' άκουσα τη φωνή του. Είσαι ψεύτης.. Δε σταυρώθηκε, δεν αναστήθηκε, είμαι ένας άνθρωπος.. ο Πιλάτος με καταδίκασε αλλά ο Θεός μ' έσωσε. - Όχι δε σ' έσωσε. - Δε θα μου πεις εσύ τι μου συνέβη, ξέρω εγώ, τώρα ζω σαν άνθρωπος, εργάζομαι, τρώω έχω παιδιά. Για πρώτη φορά χαίρομαι τη ζωή μου. Μη λες ψέματα για μένα., γιατί θα πω σε όλους την αλήθεια.- Μα τι έχεις πάθει; Κοίτα γύρω σου... κοίτα αυτούς τους ανθρώπους. Βλέπεις πόσο είναι δυστυχημένοι, πόσο υποφέρουν; Μόνη τους ελπίδα είναι ο αναστημένος Ιησούς. Αδιαφορώ, αν εσύ είσαι ο Ιησούς ή όχι. Ο αναστημένος Ιησούς θα μας σώσει, κι' αυτό έχει σημασία.- Ψέματα. Δεν μπορείς να σώσεις τον κόσμο με ψέματα.- Έπλασα την αλήθεια μ' αυτά που χρειάζονταν ο λαός. Αν πρέπει να σε σταυρώσω, για να σώσω τον κόσμο θα το κάνω. Κι' αν πρέπει να σε αναστήσω θα

το κάνω κι' αυτό.... Δεν ξέρεις πόσο χρειάζεται ο λαός το Θεό....Ο δικός μου Ιησούς είναι πιο σπουδαίος και πιο ισχυρός". Γερασμένος πλέον ο Χριστός στο κρεβάτι του, δέχεται την επίσκεψη του Πέτρου, του Ναθαναήλ, του Ιωάννη και τελευταία του Ιούδα, που θυμωμένος του λέει "... Προδότη. Η θέση σου ήταν στο σταυρό. Όταν όμως πλησίασε ο θάνατος τρόμαξες και το 'σκασες και κρύφτηκες στη ζωή κάποιου ανθρώπου ... είσαι δειλός.. ανάθεμα την ώρα που σε γνώρισα.... σ' αγαπούσα τόσο πολύ.... που σε πρόδωσα. Κι' εσύ, τι δουλειά έχεις εσύ με γυναίκες και παιδιά....." Ο τελευταίος πειρασμός" τελειώνει. Ο "άγγελος" του Ιησού αποκαλύπτεται ότι είναι ο σατανάς, που του λέει πλέον "... Σου είπα ότι θα συναντιόμασταν πάλι. Αν πεθάνεις έτσι, πεθαίνεις σαν άνθρωπος. Στράφηκες ενάντια στο Θεό, τον πατέρα του. Δεν υπάρχει θυσία, δεν υπάρχει σωτηρία. Τίποτα δεν μπορείς να κάνεις πια. Έζησες αυτή τη ζωή, τη δέχτηκες. Τώρα τελειώνει, θα πεθάνεις σαν άνθρωπος". Ο Χριστός σύρεται προς το σταυρό, επικαλείται τη βοήθεια του Θεού "...πατέρα θα μ' ακούσεις; Είσαι ακόμα εκεί; Θ' ακούσεις ένα εγωιστή, άπιστο γυιο; Σε πολέμησα όταν με κάλεσες, αντιστάθηκα. Δεν ήθελα να 'μαι γυιος σου. Συγχώρεσέ με. Δεν αγωνίστηκα με όλη μου τη δύναμη... Θέλω να φέρω τη σωτηρία πατέρα... Θέλω να πληρώσω το τίμημα, να σταυρωθώ και ν' αναστηθώ, θέλω να είμαι ο Μεσσίας". Επανεμφανίζεται ο Χριστός στο σταυρό, προφέροντας τις λέξεις "τετέλεσται - τετέλεσται", οπότε και η κινηματογραφική αναπαράσταση τελειώνει. Μ' αυτά, διανοητικά και ενισχυμένα με τη βοήθεια και τη δύναμη της κινηματογραφικής τέχνης, ως προς την κίνηση, την έκφραση και την γένει φωτογραφική αναπαράσταση και σκηνοθεσία, σε βαθμό που το κοινό να δέχεται την επίδικη κινηματογραφική ταινία σαν άλλη πραγματικότητα, χωρίς αυτή - πρέπει να σημειωθεί - να πιθανολογείται και ως άσεμνη, κατά την έννοια των διατάξεων των άρθρων 29 παρ. 1 και 30 ν. 5060/1931 (βλ. ΑΠ 1194/1987 ΝοΒ 35.1448 και εκεί παρ.), ο Ιησούς Χριστός, με την ύλη των Ευαγγελίων της χριστιανικής εκκλησίας εμφανίζεται, κατά τη θεϊκή αλλά και την ανθρώπινη φύση του, ως αδύναμος, τρομαγμένος, ψεύτης, υποκριτής, μάγος, αλλοπρόσαλλος, μιλώντας πότε για αγάπη, πότε για φόβο, πότε για τσεκούρι και για φωτιά, με αμφιβολίες για την αποστολή του και ερωτικές φαντασιώσεις, ανομολόγητες επιθυμίες και πόθους, διακωμωδείται, χλευάζεται και γελοιοποιείται δημοσίως, αφού ο κινηματογράφος είναι τόπος προσιτός στο κοινό, με σκοπό την εκδήλωση περιφρονησεως, οπότε και κακόβουλα βλασφημείται (πρβλ. ΑΠ 233/1978 ΝοΒ 26.547 επ.). Κι' αυτά, έστω κι' αν, στη συγκεκριμένη περίπτωση, κίνητρο του δημιουργού υπήρξε η καλλιτεχνική δημιουργία που προστατεύεται συνταγματικά, όχι όμως πέρα από το όριο προσβολής άλλου εννόμου αγαθού, όπως το θρησκευτικό συναίσθημα των άλλων που, ως επί μέρους εκδήλωση της θρησκευτικής ελευθερίας εξίσου προστατεύεται (βλ. Γ. Κρίππας, ΠοινΧρ. ΚΕ 459 επ. , 464), βρίσκονται έξω από τα πλαίσια προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων, της πνευματικής ελευθερίας, της οικονομικής ελευθερίας αλλά και της θρησκευτικής ελευθερίας, αφού δεν περιορίζονται σε επί μέρους δογματικές παρεκκλίσεις, εν σχέσει με τα δόγματα της χριστιανικής θρησκείας και ειδικά στην εμφάνιση ενός "ανθρωπινότερου" Χριστού, αφού και μ' αυτή την εκδοχή ο Χριστός διακωμωδείται και χλευάζεται, αντιστρατεύοντας προς τα χρηστά ήθη που εκπηγάζουν από τις θεμελιώσεις πολιτειακές, κοινωνικές, οικονομικές και ηθικές αρχές και αντιλήψεις που κυριαρχούν στην ελληνική πολιτεία και αντιπροσωπεύουν την περί του πρέποντος λαϊκή συνείδηση, και επί πλέον προφανώς αντίκεινται στον κοινωνικό και οικονομικό σκοπό του ασκούμενου από την καθής δικαίωματος, που κι' αυτό δεν επιτρέπεται, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 25 παρ. 3 Σ 281 ΑΚ. Έτσι, πιθανολογείται, ότι δεν υπάρχει προστατεύσιμο δικαίωμα της καθής,

που θα μπορούσε να τεθεί ως αντιμέτωπο του προσβαλλομένου δικαιώματος της προσωπικότητας των αιτούντων, έκφραση του οποίου αποτελεί το Θρησκευτικό τους συναίσθημα που προσβάλλεται. Επομένως, εν όψει του ότι πιθανολογείται και κατεπείγουσα περίπτωση, λόγω της φύσεως του προστατευτέου δικαιώματος, πέραν των εντόνων διαμαρτυριών και εκδηλώσεων κατά της προβολής της επίδικης κινηματογραφικής ταινίας, συντρέχει περίπτωση προσωρινής δικαστικής προστασίας των αιτούντων, φυσικών προσώπων, με τα ενδεδειγμένα κατά τα οριζόμενα στο διατακτικό ασφαλιστικά μέτρα. Κατ' ακολουθίαν, πρέπει να γίνει εν μέρει δεκτή η αίτηση και οι υπέρ των αιτούντων πρόσθετες παρεμβάσεις των φυσικών προσώπων, και να απορριφθούν οι υπέρ της καθής πρόσθετες παρεμβάσεις. Τα δικαστικά έξοδα πρέπει να συμψηφιστούν, γιατί υπήρχε εύλογη αμφιβολία ως προς την έκβαση της δίκης (άρθρ. 179 ΚΠολΔ).

(b) ΑΠ 423/1992

Αριθμός 423/1992 ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΑΡΕΙΟΥ ΠΑΓΟΥ Β' Πολ. Τμήμα ΣΥΓΚΡΟΤΗΘΗΚΕ από τους δικαστές: Μιχαήλ Παπαδάκη, Αντιπρόεδρο, Χρήστο Γιαννακούρο, Σωκράτη Σωκρατεΐδη, Ιωάννη Λασκαρίδη και Στέφανο Ματθία, Αρεοπαγίτες. ΣΥΝΗΛΘΕ σε δημόσια συνεδρίαση στο Κατάστημά του στις 28 Ιανουαρίου 1992, με την παρουσία του Αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου Αβραάμ Σταθόπουλου (ο Εισαγγελέας είχε κώλυμα να μετάσχει) και της γραμματέως Αντωνίας Παπασταματίου, για να δικάσει μεταξύ: Των αναιρεσειόντων : Α). 1) Π. Κ. του Ν., κατοίκου Ναυπάκτου, ΕΧ). 1) Κωνσταντίνου Αλειφτήρα του Ιωάννη, κατοίκου Λάρισας, 2) Σπύρου Αγγελάκη του Δημητρίου, κατοίκου Λάρισας, 3) Ανδρέα Ανδρικού του Αποστόλου, κατοίκου Αθηνών, 4) Τζαννέτου Αποστολάκου του Κυριάκου, κατοίκου Κορωπίου Αττικής, 5) Π. Βερβενιώτη του Αθανασίου, κατοίκου Αμαρουσίου, 6) Παντελή Βουλιστιώτη του Θωμά, κατοίκου Κορωπίου, 7) Λαζάρου Γιάννου του Χρήστου, κατοίκου Κορωπίου, 8) Βασιλείου Γιώτη του Στεφάνου, κατοίκου Περισσού, 9) Μάρκου Γεωργότα του Ιωάννη, κατοίκου Ζωγράφου Αττικής, 10) Κωνσταντίνου Γεωργίου του Θωμά, κατοίκου Λάρισας, 11) Δημητρίου Γουσοπούλου του Κωνσταντίνου, κατοίκου Λάρισας, 12) Περικλή Γκίνη του Στεφάνου, κατοίκου Παιανίας Αττικής, 13) Δημητρίου Γαρουφαλιά, του Φωτίου, κατοίκου Πλωμαρίου Λέσβου, 14) Γεωργίου Δούκαρη του Αλεξάνδρου, κατοίκου Παιανίας, 15) Ε. Δρακάκη του Αγαθοκλή, κατοίκου Αθηνών, 16) Βασίλη Δρεκόλια του Κωνσταντίνου, κατοίκου Κορωπίου Αττικής, 17) Βασιλείου Ευθυμίου του Αποστόλου, κατοίκου Λάρισας, 18) Παύλου Ζαρκάδα του Αδάμ, κατοίκου Βελημαχίου Αρκαδίας, 19) Λάμπρου Ιωάννου του Κωνσταντίνου, κατοίκου Γέρακα Αττικής, 20) Αντωνίου Κωστάρα, του Ευαγγέλου, κατοίκου Κορωπίου Αττικής, 21) Αντωνίου Κορώνη του Αποστόλου, κατοίκου Λάρισας, 22) Γεωργίου Κράβαρη του Πασχάλη, κατοίκου Λάρισας, 23) Σταύρου Κατράνα του Κωνσταντίνου, κατοίκου Λάρισας, 24) Αθηνά Κανιούρα του Αχιλλέα, κατοίκου Λάρισας, 25) Αποστόλου Κυρίτη του Βάϊου, κατοίκου Λάρισας, 26) Π. Καρακωνσταντή του Ιωάννη, κατοίκου Πλωμαρίου Λέσβου, 27) Ιωάννη Καφάτου του Ζαχαρία, κατοίκου Κορωπίου Αττικής, 28) Χρήστου Καλαπανίδη του Θωμά, κατοίκου Παιανίας Αττικής, 29) Ανδρέα Καρρά του Λάμπρου, κατοίκου Γέρακα Αττικής, 30) Π. Καγιάννη του Κωνσταντίνου, κατοίκου Κορωπίου Αττικής, 31) Αθανασίου Καραχρήστου του Ευαγγέλου, κατοίκου Κερατέας Αττικής, 32) Θωμά Μιχοπούλου του Γεωργίου, κατοίκου Λάρισας, 33) Ευαγγελή Μπαλιακούτα του Στεφάνου,

κατοίκου Λάρισας, 34) Αθανασίου Μπαλιάκα του Ιωάννη, κατοίκου Λάρισας, 35) Ηλία Μπίκα του Βασιλείου, κατοίκου Αθηνών, 36) Δημητρίου Μανωλιάδη του Αντωνίου, κατοίκου Πλωμαρίου Λέσβου, 37) Ιωάννη Μπίρμπα, του Σωτηρίου, κατοίκου Καλλιθέας Αττικής, 38) Γεωργίου Μακρή του Χρήστου, κατοίκου Κορωπίου, 39) Δημητρίου Νάκου του Κωνσταντίνου, κατοίκου Αμπελοκήπων Αθηνών, 40) Χαραλάμπου Νιάρου του Κωνσταντίνου, κατοίκου Κορωπίου Αττικής, 41) Αλεξάνδρου Ντακούλα του Χρήστου, κατοίκου Κορωπίου, 42) Ιωάννη Οικονόμου του Ευαγγέλου, κατοίκου Κορωπίου, 43) Ν. Πανταζοπούλου του Αγγελή, κατοίκου Θεσσαλονίκης, 44) Γεωργίου Πανταζοπούλου του Αγγελή, κατοίκου Αθηνών, 45) Πέτρου Πάπαρη του Ν., κατοίκου Λάρισας, 46) Γεωργίου Περδικέα του Ν., κατοίκου Ν.Ηρακλείου Αττικής, 47) Π. Παπαδοπούλου του Μιχαήλ, κατοίκου Πλωμαρίου Λέσβου, 48) Ιωάννη Στρατέα του Ανδρέα, κατοίκου Αθηνών, 49) Θεοδώρου Στρατηγού του Κωνσταντίνου, κατοίκου Λάρισας, 50) Ορέστη Σαρίκα του Ν., κατοίκου Κορωπίου Αττικής, 51) Αναστασίου Σαριάνογλου του Π., κατοίκου Τήλου Δωδεκανήσου, 52) Αποστόλη Σκέντερη του Ταξιάρχη, κατοίκου Χαλκίδας, 53) Ηλία Σταμούλη του Ν., κατοίκου Πλωμαρίου Λέσβου, 54) Κωνσταντίνου Τσιαπάρα του Ηλία, κατοίκου Λάρισας, 55) Βασιλείου Τρισκελίδη του Αποστόλη, κατοίκου Λάρισας, 56) Ν. Τσιμπούρα του Αθανασίου, κατοίκου Ιλισσίων Αθηνών, 57) Βασίλη Τζινεβράκη του Χαράλαμπου, κατοίκου Αθηνών, 58) Ιωάννη Τυρολόγου του Κωνσταντίνου, κατοίκου Αγίας Παρασκευής Αττικής, 59) Αριστεΐδη Υψηλάντη του Ιωάννη, κατοίκου Λάρισας, 60) Π. Φαρμάκη του Θεοδώρου, κατοίκου Ζωγράφου Αττικής, 61) Ηλία Φαρμάκη του Γεωργίου, κατοίκου Μάνδρας Αττικής, 62) Θωμά Χατζησταύρου του Ευαγγέλου, κατοίκου Πλωμαρίου Λέσβου, 63) Γρηγορίου Χαριλάου του Ν., κατοίκου Πλωμαρίου Λέσβου, ΑΠ) 1) Γεωργίου Θεοδωροπούλου του Θεοδώρου, κατοίκου Κερατσινίου Πειραιώς και 2) Αποστόλου Νίκα του Ιωάννη, κατοίκου Παιανίας Αττικής. Εκπροσωπήθηκαν από τον πληρεξούσιο δικηγόρο τους Γεώργιο Στρατέα. Του αναιρεσιβλήτου : Ελληνικού Δημοσίου, που έχει την έδρα του στην Αθήνα και εκπροσωπείται νόμιμα από τον Υπουργό των Οικονομικών. Εκπροσωπήθηκε από τον πληρεξούσιό του Ε. Λ. Πάρεδρο Ν.Σ.Κ. Η ένδικη διαφορά άρχισε με την από 13/12/1988 αγωγή που κατατέθηκε στο Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών. Εκδόθηκαν οι αποφάσεις: 4257/1989 του ίδιου Δικαστηρίου και 654/1990 του Εφετείου Αθηνών. Την αναίρεση της τελευταίας απόφασης ζητούν οι αναιρεσιδόντες με την από 16 Ιουλίου 1990 αίτησή τους. Κατά τη συζήτηση της αιτήσεως αυτής, που εκφωνήθηκε από το πινάκιο, οι διάδικοι παραστάθηκαν όπως σημειώνεται πιο πάνω, ο εισηγητής Αρεοπαγίτης Στέφανος Μαθίας ανέγνωσε την έκθεσή του, ο πληρεξούσιος των αναιρεσιδόντων ζήτησε την παραδοχή της αιτήσεως και ο πληρεξούσιος του αναιρεσιβλήτου την απόρριψή της και καθένας την καταδίκη του αντιδίκου στην δικαστική δαπάνη. Ο Εισαγγελέας πρότεινε την απόρριψη της αιτήσεως. ΣΚΕΦΘΗΚΕ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ Η διάταξη του άρθρου 21 παρ. 2 του π.δ. της 27ης Μαΐου/1ης Ιουνίου 1927 "περί διοικήσεως του εμπορικού ναυτικού", όπως ερμηνεύθηκε από το ν.5464/32, ορίζει ότι το λιμενικό σώμα είναι στρατιωτικώς συντεταγμένο και διέπεται, καταρχήν, από τις διατάξεις που αφορούν τους αξιωματικούς, υπαξιωματικούς και ναύτες του πολεμικού ναυτικού. Ότι προς αυτούς εξομοιώνονται οι υπηρετούντες στο λιμενικό σώμα όσον αφορά την ποινική διαδικασία, την πειθαρχία, το όριο ηλικίας... τις αποδοχές, τα οδοιπορικά έξοδα, τα έξοδα νοσηλείας και κηδείας, τις συντάξεις, τον αποστρατευτικό βαθμό... τη συμμετοχή στο μετοχικό ταμείο και στο ταμείο αλληλοβοηθείας του πολεμικού ναυτικού και στο ναυτικό απομαχικό ταμείο. Από τη διάταξη αυτή δεν ορίζεται ούτε συνάγεται πλήρης μισθολογική εξίσωση, διότι ο όρος "αποδοχές" αφορά μόνο τις βασικές, όχι δε και κάθε εν γένει ειδική προσαύξηση ή επίδομα που έχει χορηγηθεί

στους βαθμοφόρους του πολεμικού ναυτικού ή του λιμενικού σώματος, αντίστοιχα. 'Ότι αυτή είναι η έννοια του όρου "αποδοχές" επιβεβαιώνεται και από την ειδική μνεία των οδοιπορικών εξόδων κλπ., η οποία θα ήταν περιττή αν ο όρος "αποδοχές" ήταν δηλωτικός πλήρους μισθολογικής εξίσωσης εν γένει. Περαιτέρω, στα άρθρα 5, 6 και 8 του ν.δ. 3596/56 προβλέπεται η συμμετοχή του λιμενικού σώματος στη θαλάσσια άμυνα, στην οργάνωση της ασφάλειας λιμένων και στον έλεγχο των θαλάσσιων μεταφορών για πολεμικές ανάγκες. Ως προς τα θέματα δε αυτά οι λιμενικές αρχές λειτουργούν ως κλιμάκια των ναυτικών διοικήσεων και εκτελούν τα ανατιθέμενα σ'αυτές καθήκοντα. Σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης το λιμενικό σώμα υπάγεται απευθείας στον Υπουργό Εθνικής Άμυνας. Εξάλλου, από τις διατάξεις των παραγρ. 1 και 5 του άρθρου 11 του ν.530/70 προβλέπεται μισθολογική αντιστοιχία των λιμενοφυλάκων προς τους χωροφύλακες, το δε άρθρο 48 του ν.δ. 3365/55 καθιερώνει βαθμολογική αντιστοιχία των οργάνων της χωροφυλακής προς τα όργανα του στρατού ξηράς. Επίσης το άρθρο 3 παρ. 2 και 3 του ν.δ. 445/74 ορίζει βαθμολογική αντιστοιχία ανθυπασπιστών και υπαξιωματικών των τριών κλάδων των ενόπλων δυνάμεων, το δε άρθρο 2 παρ. 6 του ν. 754/78, όπως τροποποιήθηκε με τους ν. 1041/80 και 1160/81, μισθολογική αντιστοιχία χωροφυλάκων, λιμενοφυλάκων προς λοχία του στρατού ξηράς. Τέλος το άρθρο 36 παρ. 1 εδάφ. β' του ν. 1481/84 καθιέρωσε μισθολογική αντιστοιχία των αστυνομικών προς τους στρατιωτικούς του στρατού ξηράς (πρβλ. και άρθρα 1, 2, 3 και 105 του κωδ. ν. 2458/53 και β.δ. της 31/12/57- 20/1/58). Από τις διατάξεις αυτές, καθώς και από τα διατάγματα της 20/5-3/6-1833, 4/23-1-1834 και τους ν. 2461/20 και 1339/83, προκύπτει ότι το λιμενικό σώμα, και η ελληνική αστυνομία, που ιδρύθηκε με το ν. 1481/84, προέκυψε δε από τη συγχώνευση της αστυνομίας πόλεων και της χωροφυλακής, έχουν μεν στρατιωτική οργάνωση, αποστολή τους όμως είναι, κυρίως, του πρώτου η αστυνόμευση του θαλάσσιου χώρου, των θαλάσσιων μεταφορικών μέσων, των λιμένων και της χερσαίας ζώνης τους, και της δεύτερης η τήρηση της τάξης και ασφάλειας στο εσωτερικό της χώρας, δευτερευόντως δε η επικουρία των ενόπλων δυνάμεων στην εθνική άμυνα. Δεν υφίσταται διάταξη η οποία να καθιερώνει τη γενική και πλήρη μισθολογική εξομοίωση των βαθμοφόρων του λιμενικού σώματος και της ελληνικής αστυνομίας προς τους αξιωματικούς-υπαξιωματικούς των ενόπλων δυνάμεων. 'Όσες από τις προαναφερόμενες διατάξεις προβλέπουν τέτοια αντιστοιχία ή εξίσωση, αναφέρονται στις βασικές μόνο αποδοχές και όχι σε όλα γενικώς τα χορηγούμενα, βάσει ειδικών διατάξεων, ιδιαίτερα επιδόματα. Καμία άλλωστε από τις διατάξεις αυτές δεν έχει αυξημένη τυπική ισχύ. Επομένως με ειδική ή νεότερη νομοθετική ρύθμιση είναι δυνατόν να χορηγηθεί ορισμένο επίδομα μόνο στους βαθμοφόρους των ενόπλων δυνάμεων ή του λιμενικού σώματος ή της αστυνομίας ή να εισαχθεί διάφορη, αποκλίνουσα μισθολογική ρύθμιση υπέρ μιας μόνο των κατηγοριών αυτών, χωρίς να επέρχεται επέκταση υπέρ των λοιπών, διότι η ιδιαίτερη αυτή ρύθμιση επιτρεπτός εισάγει μισθολογική διαφοροποίηση. Πράγματι, με την κοινή απόφαση των Υπουργών ΕΘΑ και Οικ. Φ. 841/1/41/207083/1-12-1981 χορηγήθηκε στους αξιωματικούς, ανθυπασπιστές και υπαξιωματικούς των ενόπλων δυνάμεων, από 1-1-1982, στεγαστικό επίδομα, για την αντιμετώπιση των αυξημένων δαπανών στέγασής τους εξαιτίας των συχνών υπηρεσιακών τους μετακινήσεων. Η απόφαση αυτή κυρώθηκε νομοθετικώς με το άρθρο 10 στ' του ν. 1284/82. Το επίδομα αυτό δεν χορηγήθηκε τότε στους αξιωματικούς και υπαξιωματικούς του λιμενικού σώματος και της ελληνικής αστυνομίας, δεν το δικαιούνται δε αυτοί ούτε βάσει των προαναφερόμενων διατάξεων. Κατά το άρθρο 4 παρ. 1 του Συντάγματος οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου. Με τη διάταξη αυτή καθιερώνεται όχι μόνο η ισότητα των Ελλήνων πολιτών έναντι του νόμου, ήτοι η χωρίς διακρίσεις εφαρμογή των

κειμένων νόμων, αλλά και η ισότητα του νόμου έναντι αυτών, με την έννοια ότι ο νομοθέτης, κατά τη ρύθμιση ουσιωδώς ομοίων σχέσεων ή καταστάσεων ή κατηγοριών προσώπων, δεν μπορεί να καθιερώνει αδικαιολόγητες διακρίσεις και να εισάγει αυθαίρετες εξαιρέσεις, εκτός αν συντρέχουν λόγοι γενικότερου κοινωνικού ή δημοσίου συμφέροντος. Η συνδρομή των όρων και των λόγων αυτών ελέγχεται δικαστικώς. Έτσι, αν από ορισμένη παροχή έχει εξαιρεθεί κατηγορία προσώπων, κατά τρόπο αντίθετο προς την ισόνομη ρύθμιση, που επιτάσσεται από την ως άνω διάταξη, χωρίς να συντρέχει λόγος γενικότερου κοινωνικού ή δημοσίου συμφέροντος, που να επιβάλλει την απόκλιση αυτή, το δικαστήριο οφείλει να αρνηθεί την αντισυνταγματική αυτή εξαίρεση και να επιδικάσει την παροχή αυτή και σε εκείνους που αυθαίρετως είχαν εξαιρεθεί. Εξάλλου η διάταξη του άρθρου 22 παρ. 1 εδάφ. β' του Συντάγματος, που ορίζει ότι "όλοι οι εργαζόμενοι... έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη ίσης αξίας εργασία" δεν έχει εφαρμογή παρά μόνο σε εργασιακές σχέσεις που διέπονται από το ιδιωτικό δίκαιο (ΑΕΔ 16/83). Κατά την κρατούσα όμως στο κοινοτικό δίκαιο, δυνάμει του άρθρου 164 της ιδρυτικής Συνθήκης της ΕΟΚ, γενική δικαική αρχή της ισόνομης ρύθμισης των ομοίων, η οποία αυτοδικαίως εκτείνεται και στην ελληνική έννομη τάξη και έχει αυξημένη ισχύ, κατά το άρθρο 28 του Συντάγματος και την ως άνω Συνθήκη, που κυρώθηκε με το ν. 945/79, ο κανόνας αυτός κρατεί και στις δημοσίου δικαίου σχέσεις. Έχει δε περιεχόμενο όμοιο προς εκείνο του άρθρου 4 παρ. 1 του Συντάγματος, γι'αυτό και δεν ανακύπτει περίπτωση παραπομπής, κατά το άρθρο 177 της Συνθήκης, στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Ενόψει όμως των διαφορών μεταξύ των ενόπλων δυνάμεων αφενός και του λιμενικού σώματος και της ελληνικής αστυνομίας αφετέρου, ιδίως ως προς την αποστολή, την οργάνωση και τη λειτουργία, όπως εκτέθηκε στην πρώτη σκέψη, δεν υπάρχει ουσιώδης ομοιότητα που να επιβάλλει την επέκταση του ως άνω στεγαστικού επιδόματος στους αξιωματικούς, ανθυπασπιστές και υπαξιωματικούς του λιμενικού και της ελληνικής αστυνομίας, βάσει του άρθρου 4 παρ. 1 του Συντάγματος και της όμοιας προς αυτό γενικής αρχής του κοινοτικού δικαίου, ανεξαρτήτως αν το επίδομα αυτό δόθηκε πράγματι για την αντιμετώπιση αυξημένων δαπανών στέγασης ή αποτελεί μισθολογική προσαύξηση. Το γεγονός ότι όμοιο στεγαστικό επίδομα χορηγήθηκε αργότερα, με τις αποφάσεις 2076438/8790/0022/89, 2076633/8788/ 0022/89 και 20472691/5822/0022/89, που κυρώθηκαν με το ν. 1881/90, και στο στρατιωτικό προσωπικό του λιμενικού και της ελληνικής αστυνομίας, με επίκληση της ίδιας αιτιολογίας, δεν αρκεί για την επέκταση αυτή, διότι δεν τεκμηριώνει την αναδρομική εξομοίωση αυτών προς τους αξιωματικούς, ανθυπασπιστές και υπαξιωματικούς των ενόπλων δυνάμεων. Επομένως η προσβαλλόμενη απόφαση 654/90 του Εφετείου Αθηνών, που, με όμοιες σκέψεις, έκρινε ότι οι αναιρεσείοντες-ενάγοντες, από τους οποίους ο πρώτος έχει ιδιότητα αρχικελευστή του λιμενικού οι δε λοιποί αστυνομικού, δεν εδικαιούντο το επίδομα αυτό αναδρομικώς, αφότου χορηγήθηκε στους αξιωματικούς κλπ. των ενόπλων δυνάμεων, λόγω μισθολογικής εξομοίωσης βάσει άλλων διατάξεων ή κατ'εφαρμογή της συνταγματικής επιταγής της ισόνομης ρύθμισης των ομοίων ή βάσει της όμοιας γενικής αρχής του κοινοτικού δικαίου, ούτε κατά το άρθρο 22 παρ. 1 εδάφ. β' του Συντάγματος, δεν παραβίασε τις προαναφερόμενες διατάξεις και αρχές. Άρα οι λόγοι πρώτος έως και τρίτος του αναιρετηρίου, από το άρθρο 559 αριθ. 1 ΚΠολΔ, με τους οποίους υποστηρίζεται το αντίθετο, είναι αβάσιμοι. Κ α τ ά τ η γ ν ώ μ η δύο από τα μέλη του Δικαστηρίου, το άρθρο 4 παρ. 1 του Συντάγματος 1975, που ορίζει ότι "οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου", καθιερώνει όχι μόνο την ισότητα των Ελλήνων ενώπιον του νόμου, αλλά και την έναντι αυτών ισότητα του νόμου. Έτσι δεσμεύει και το νομοθέτη, ο οποίος στη ρύθμιση ουσιωδώς ομοίων πραγμάτων,

σχέσεων, ή καταστάσεων και κατηγοριών προσώπων δεν δύναται να μεταχειρίζεται τις περιπτώσεις αυτές κατά τρόπο ανόμοιο, εισάγοντας εξαιρέσεις και κάνοντας εν γένει διακρίσεις, εκτός εάν η διαφορετική των ρύθμιση δεν είναι αυθαίρετη, διότι επιβάλλεται από λόγους γενικότερου κοινωνικού ή δημόσιου συμφέροντος, η συνδρομή των οποίων υπόκειται στον έλεγχο των Δικαστηρίων. Συνεπώς, εάν γίνει με νόμο δικαιολογημένη ειδική ρύθμιση για ορισμένη κατηγορία προσώπων και αποκλεισθεί από τη ρύθμιση αυτή, κατ'αδικαιολόγητη δυσμενή διάκριση, άλλη κατηγορία προσώπων, ως προς την οποία συντρέχει ο ίδιος λόγος που δικαιολογεί την ειδική εκείνη μεταχείριση, η διάταξη που εισάγει τη δυσμενή αυτή διάκριση είναι ανίσχυρη ως αντισυνταγματική. Προς αποκατάσταση δε της συνταγματικής αρχής της ισότητας πρέπει να εφαρμοσθεί και για εκείνους εις βάρος των οποίων έγινε η δυσμενής διάκριση, η διάταξη που ισχύει για την κατηγορία υπέρ της οποίας θεσπίστηκε η ειδική ρύθμιση (Ολ.ΑΠ 53/1983, 1821/1983, 1411/1984, 1107/1986). Όλα αυτά ισχύουν και όταν η ειδική ρύθμιση αφορά μισθό, σύνταξη, χορηγία, ή αμοιβή δημόσιου λειτουργού ή υπαλλήλου, παροχές για τις οποίες το άρθρο 80 παρ. 1 του Συντάγματος ορίζει ότι δεν εγγράφονται στον προϋπολογισμό του κράτους ούτε χορηγούνται χωρίς οργανικό ή άλλο ειδικό νόμο, διότι α) και τότε εφαρμόζεται η αρχή της ισότητας που προστατεύει θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα των Ελλήνων, γι αυτό και η διάταξη που την θεσπίζει δεν υπόκειται σε αναθεώρηση κατά το άρθρο 110 του Συντάγματος, β) χωρίς να παραβιάζεται από τη δικαστική εξουσία η, με τα άρθρα 1, 26, 73 επ., 81 επ. και 87 επ. του Συντάγματος θεσπιζόμενη, αρχή της διακρίσεως των εξουσιών, αφού τα Δικαστήρια στην περίπτωση αυτή υποχρεούνται, συμφώνως προς τα άρθρα 87 παρ. 2, 93 παρ. 4 και 120 παρ. 2 του Συντάγματος, να ασκήσουν έλεγχο του έργου της νομοθετικής εξουσίας και να εφαρμόσουν την αρχή της ισότητας σε όλη της την έκταση όπως αυτή οριοθετήθηκε ανωτέρω. Με την Φ. 841/1/41/207083/1-12-1981 απόφαση των Υπουργών Εθνικής Αμύνης και Οικονομικών, που κυρώθηκε με το άρθρο 10 παρ. στ' Ν. 1284/1982, χορηγήθηκε από 1 Ιανουαρίου 1982 στους αξιωματικούς, ανθυπασπιστές και υπαξιωματικούς των ενόπλων δυνάμεων ειδικό στεγαστικό επίδομα. Ως αιτιολογία παροχής του επιδόματος αυτού αναφέρονται στην ανωτέρω απόφαση "οι ειδικές συνθήκες υπό τις οποίες υπηρετεί το στρατιωτικό προσωπικό των ενόπλων δυνάμεων, το οποίο αναγκάζεται να μετακινείται συνεχώς και εντός μικρού χρονικού διαστήματος, μαζί ή χωρίς την οικογένειά του, αντιμετωπίζοντας σοβαρό πρόβλημα δαπάνης στέγης". Με βάση ειδική εξουσιοδότηση, που παρασχέθηκε με την ίδια απόφαση στους ίδιους Υπουργούς, έγινε διαδοχικώς αναπροσαρμογή του ποσού του επιδόματος με τις 81056/2045/28-6-83, 119724/2901/14-10-1983, 15462/439/15- 2-1984, 65955/2104/21-6-1984, 118151/3170/15-11-1984, 12300/334/12-2-1985, 62195/2509/29-7-1985 και 112890/3243/15-1-1988 όμοιες αποφάσεις, που, κατά τα άρθρα 1 παρ. 1 εδάφ. γ' και 2 παρ. 1 εδάφ. η' Ν.301/1976, δεν δημοσιεύονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Με τις αποφάσεις 2047269/5822/0022/31-5-1989 των Υπουργών Εσωτερικών-Δημοσίας Τάξεως, Οικονομικών και Εμπορικής Ναυτιλίας, 2076633/8788/0022/2-10-1989 των Υπουργών Οικονομικών και Δημοσίας Τάξεως και 20776438/8790/0022/2- 10-1989 των Υπουργών Οικονομικών και Εμπορικής Ναυτιλίας, που κυρώθηκαν με το άρθρο 11 παρ. 15, 19, 44 Ν. 1881/1990, το ίδιο επίδομα και με την ίδια ακριβώς αιτιολογία χορηγήθηκε προοδευτικώς από 1 Ιουνίου 1989 και στο στρατιωτικό προσωπικό του Λιμενικού Σώματος, του Πυροσβεστικού Σώματος και της Ελληνικής Αστυνομίας με ρητή παραπομπή στις προαναφερθείσες Υπουργικές αποφάσεις, με τις οποίες είχε αυτό χορηγηθεί στους αξιωματικούς, ανθυπασπιστές και υπαξιωματικούς των ενόπλων δυνάμεων. Ενόψει α) Κυρίως της σε όλες ανεξαιρέτως τις Υπουργικές αυτές αποφάσεις πανομοιότυπης αναφοράς των

συγκεκριμένων συνθηκών που αποτέλεσαν την αιτιολογία χορηγήσεως του εν λόγω επιδόματος. β) Αλλά, επίσης, και των στην γνώμη της πλειοψηφίας αναφερομένων διατάξεων των άρθρων 21 παρ. 2 ΠΔ της 27 Μαΐου-1 Ιουνίου 1927, όπως ερμηνεύθηκε με το Ν. 5464/1932, 5, 6, 8 Ν.Δ. 3596/1956, 11 παρ. 1 και 5 Ν. 530/1970, 48 Ν.Δ. 3365/1955, 3 παρ. 2-3 Ν.Δ. 445/1974, 2 παρ. 6 Ν. 754/1978, όπως τροποποιήθηκε με τους Ν. 1041/1980 και 1160/1981, 36 παρ. 1 εδάφ. β' Ν. 1481/1984, των διαταγμάτων 20 Μαΐου-3 Ιουνίου 1836, 4/23-1-1834 και των Ν.2461/1980, 1339/1983, με τις οποίες προβλέπεται ότι το Λιμενικό Σώμα και η Ελληνική Αστυνομία, έχουν στρατιωτική οργάνωση, επικουρούν τις ένοπλες δυνάμεις και εξομοιούνται μισθολογικά προς τους αντίστοιχους βαθμούς του προσωπικού των τελευταίων. γ) Συνέτρεχε η ίδια δικαιολογική αιτία παροχής του στεγαστικού επιδόματος και στο προσωπικό τόσο της Ελληνικής Αστυνομίας όσο και του Λιμενικού Σώματος από τότε που άρχισε να χορηγείται και στο προσωπικό των ενόπλων δυνάμεων. Έτσι όμως έγινε αυθαιρέτως δυσμενής εις βάρος του προσωπικού αυτού διάκριση, αφού για τη θέσπισή της δεν συνέτρεχε κανένας λόγος γενικότερου κοινωνικού ή δημόσιου συμφέροντος. Προς αντιμετώπιση της ανισότητας αυτής και αποκατάσταση της συνταγματικής αρχής της ισότητας, έπρεπε να εφαρμοσθούν και για το στρατιωτικό προσωπικό του Λιμενικού Σώματος και της Ελληνικής Αστυνομίας, κατά το κρίσιμο στην προκειμένη περίπτωση, από 1 Ιανουαρίου 1982 μέχρι 10 Ιουνίου 1985, χρονικό διάστημα, οι Υπουργικές αποφάσεις με τις οποίες είχε χορηγηθεί κατά το διάστημα αυτό το στεγαστικό επίδομα στο προσωπικό των ενόπλων δυνάμεων. Το Εφετείο, λοιπόν, που με την προσβαλλομένη απόφασή του έκρινε ότι οι αναιρεσείοντες, αρχικελευστής ο πρώτος του Λιμενικού Σώματος και αστυνομικοί οι λοιποί, δεν edικαιούνται το στεγαστικό επίδομα κατά τον κρίσιμο χρόνο, και, κατόπιν αυτού, με επικύρωση της πρωτόδικης αποφάσεως, απέρριψε αντιστοίχως την ένδικη αγωγή τους, παραβίασε τις προδιαληφθείσες διατάξεις. Επομένως έπρεπε να γίνουν δεκτοί, ως βάσιμοι, οι σχετικοί πρώτος και δεύτερος, από το άρθρο 559 αριθμ. 1 Κ.Πολ.Δικ. λόγοι αναιρέσεως, που εκτιμούνται ενιαίως. Η απαίτηση των εναγόντων να λάβουν το ως άνω επίδομα ως μισθολογικά εξομοιούμενοι, ή βάσει της αρχής της ισότητας, έχει το χαρακτήρα αξίωσης αποδοχών, κατά την έννοια του άρθρου 1 περίπτ. θ' του ν. 1406/83, και όχι αποζημίωσης βάσει του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ, διότι η απαίτηση αυτή δεν πηγάζει από πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του δημοσίου κατά την ενάσκηση της ανατεθειμένης σ'αυτά δημόσιας εξουσίας. Μόνη η μη καταβολή του αιτούμενου επιδόματος δεν αποτελεί διοικητικό αδίκημα, ούτε η απαίτηση αυτή, όπως διατυπώνεται, εξαρτάται από προηγούμενη διοικητική πράξη ή ενέργεια των οργάνων του δημοσίου, η παράλειψη της οποίας να θεμελιώνει αξίωση από παρανομία. Επομένως, κατά τη διαχρονικού δικαίου διάταξη του άρθρου 9 παρ. γ' του ν. 1406/83, η αγωγική αξίωση δεν υπαγόταν για τον μετά τις 11 Ιουνίου 1985 χρόνο στη δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων. Το Εφετείο λοιπόν, ορθώς, αν και με διάφορη εν μέρει αιτιολογία, έκρινε ότι οι μετά το χρόνο αυτό απαιτήσεις δεν υπάγονταν στη δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων, και για το λόγο αυτό θεώρησε απορριπτέα κατά τούτο την αγωγή. Άρα ο, από το άρθρο 559 αριθ. 14 ΚΠολΔ, τέταρτος λόγος του αναιρετηρίου, με τον οποίο υποστηρίζονται τα αντίθετα, είναι αβάσιμος. Με τον πέμπτο λόγο του αναιρετηρίου πλήττεται, βάσει του άρθρου 559 αριθ. 1 ΚΠολΔ, η εφετειακή απόφαση διότι έκρινε συμψηφιστέα τα δικαστικά έξοδα ενώ, αν δεχόταν την αγωγή, όπως έπρεπε να πράξει, θα όφειλε να καταδικάσει το αναιρεσίβλητο-εναγόμενο στα δικαστικά έξοδα. Έτσι όμως προσάπτεται στην απόφαση πλημμέλεια υποθετική, συναρτώμενη προς διάφορη έκβαση της δίκης. Ο λόγος άρα αυτός στερείται αντικειμένου. Μετά τις σκέψεις αυτές πρέπει αφενός να

απορριφθούν οι τρίτος, τέταρτος και πέμπτος λόγοι του αναιρετηρίου, αφετέρου δε να παραπεμφθούν στην Ολομέλεια οι πρώτος και δεύτερος λόγοι επειδή η απόφαση ως προς αυτούς λαμβάνεται με πλειοψηφία μιας ψήφου (άρθρο 563 παρ. 2 εδάφ. τελ. ΚΠολΔ). ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ Απορρίπτει τους τρίτο, τέταρτο και πέμπτο λόγους της από 16 Ιουλίου 1990 αίτησης του Παν.Κ. κλπ. για αναίρεση της απόφασης 654/1990 του Εφετείου Αθηνών. Και Παραπέμπει στην Ολομέλεια του Αρείου Πάγου τους πρώτο και δεύτερο λόγους της ως άνω αίτησης. Κρίθηκε και αποφασίστηκε στην Αθήνα, στις 19 Φεβρουαρίου 1992. Και Δημοσιεύτηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο ακροατήριο, στις 31 Μαρτίου 1992.

(c) Πολ.Πρωτ.Αθ. 3518/1993

Το άρθρο 12 του Σ κατοχυρώνει για τους Έλληνες το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι (" Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνιστούν ενώσεις και μη κερδοσκοπικά σωματεία ..."). Εξ άλλου κατά τη διάταξη του άρθρου 25 του Σ "τα δικαιώματα του ανθρώπου, ως άτομου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου τελούν κατά την εγγύηση του Κράτους". Αυτή η "εγγύηση" παρέχεται στην έκταση του άρθρου 5 παρ. 2 του Σ, δηλαδή "... χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας, και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων". Ενώ, λοιπόν, κατ'αρχήν φαίνεται ότι η συνταγματική προστασία του άρθρου 12 παρέχεται μόνο στους Έλληνες, το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, σε όλες τις μορφές, συνεπώς και το δικαίωμα συμμετοχής στη διοίκηση ενός σωματείου, κατοχυρώνεται και για τους αλλοδαπούς, υπό τους όρους του άρθρου 12 του Σ (".. τηρώντας τους νόμους ..."). Επί του ίδιου θέματος, το άρθρο 107 του ΕισΝΑΚ ορίζει: "Όσοι διοικούν σωματεία πρέπει να είναι Έλληνες πολίτες. Προκειμένου για σωματείο, στο οποίο, εξ αιτίας του σκοπού του μετέχουν αναγκαστικά και αλλοδαποί, μπορεί να επιτραπεί, με διάταγμα που υπόκειται σε ανάκληση η συμμετοχή στο διοικητικό συμβούλιο και αλλοδαπών, σε ίσο βαθμό με τους Έλληνες". Η διάταξη αυτή λοιπόν, δεν επιτρέπει κατ'αρχήν στους αλλοδαπούς τη συμμετοχή στη διοίκηση σωματείων, των οποίων είναι μέλη, παρά μόνο υπό προϋποθέσεις (βλ. ΠΠρΑθ 4311/84, ΝοΒ 33. 1222 με αντίθετες παρατηρήσεις Φραγκάκη). Η διάταξη του άρθρου 28 παρ. 1 του Σ ορίζει: "... οι διεθνείς συμβάσεις, από την επικύρωσή τους με νόμο και την θέσης τους σε ισχύ, σύμφωνα με τους όρους καθεμιάς, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου. Η εφαρμογή... των διεθνών συμβάσεων στους αλλοδαπούς, τελεί πάντοτε υπό τον όρο της αμοιβαιότητας". Επί του θέματος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων υφίσταται η Σύμβαση της Ρώμης της 4.11.50 "διά την προάσπισιν των δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών", που κυρώθηκε με τον ν. 2329/53, καταγγέλθηκε από το δικτατορικό καθεστώς, οπότε και έπαυσε από 12.6.70 η ισχύς της, τέλος δε επικυρώθηκε με το ν.δ. 53/74 από τότε δε αποτελεί, κατά τη διάταξη του άρθρου 28 παρ. 1 του Σ, αναπόσπαστο μέρος του Ελληνικού Δικαίου και υπερισχύει κάθε αντίθετης διάταξης. Από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 11, 14 και 16 της πιο πάνω Συμβάσεως, προκύπτει ότι με αυτές καθιερώνεται ρητά η ισότητα στην απόλαυση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι, χωρίς καμμία διάκριση, ούτε λόγω εθνικής προελεύσεως, οι μόνιμοι δε περιορισμοί που μπορούν να επιβληθούν, μπορούν να αναφέρονται στην πολιτική δραστηριότητα των ξένων (άρθρο 16) ή να αποτελούν αναγκαία μέτρα για την εθνική και δημόσια ασφάλεια, την προάσπιση της υγείας και της ηθικής ή την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων. Συνεπώς, μόνο μέσα σ'αυτά τα πλαίσια θα μπορούσε να περιοριστεί η άσκηση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι επί των

αλλοδαπών βάσει του άρθρου 107 ΕισΝΑΚ, που, όπως αναφέρθηκε είναι διάταξη μικρότερης τυπικής ισχύος από τις αντίστοιχες της Συμβάσεως της Ρώμης και υποχωρεί έναντι αυτών. Ο όρος της αμοιβαιότητας, που τάσσεται από το άρθρο 28 παρ. 1 του Σ, δεν έχει στην παρούσα περίπτωση, σε διεθνείς δηλαδή συνθήκες που έχουν άμεσο αντικείμενο την αναγνώριση θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών στις οποίες είτε έχει υποκατασταθεί η αρχή της αλληλεγγύης και της ισότητας, είτε υπάρχει σύστημα συλλογικής καταχωρήσεως ή εγγυήσεως των ανειλημμένων υποχρεώσεων από όλα τα συμβαλλόμενα κράτη, όπως συμβαίνει στην Σύμβαση της Ρώμης (βλ. Βεγλερή, Η Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Σύνταγμα, σ. 124 επ.). Πράγματι, η αρχή της αμοιβαιότητας έχει θέση μόνο σε διμερείς διεθνείς συμβάσεις ή πολυμερείς που στην πραγματικότητα αποτελούν πλέγμα διμερών σχέσεων. (Σχετικά με τα θέματα που αναπτύχθηκαν βλ. ΠΠρΑΘ 1834/86, ΝοΒ 35. 399, ΠΠρΑΘ 2449/86, ΝοΒ 35. 401, ΠΠρΑΘ 3953/89 αδημ., ΠΠρΑΘ 330/90 αδημ.). Συνεπώς, είναι επιτρεπτή η συμμετοχή αλλοδαπών στη διοίκηση σωματείου, του οποίου είναι μέλη, εφόσον ο σκοπός του δεν είναι πολιτικός (άρθρο. 16 Συμβ. Ρώμης) και υπό τους προαναφερθέντες περιορισμούς που τάσσει η Σύμβαση της Ρώμης. Οι αιτούντες ζητούν να αναγνωρισθεί και να εγγραφεί στο δημόσιο βιβλίο σωματείων που τηρείται στο δικαστήριο αυτό, το υπό σύσταση σωματείο με έδρα την Αθήνα και επωνυμία "Εκπολιτιστικός Σύλλογος Ελλήνων Σπουδαστών εκ Βορείου Ηπείρου" και με διακριτικά "Ε.Σ.Ε.Σ.Β.Η.". Η αίτηση παραδεκτά εισάγεται για να συζητηθεί ενώπιον αυτού του δικαστηρίου κατά την διαδικασία της εκουσίας δικαιοδοσίας (άρθρα 739, 740 παρ. 1 περ. α' και 787 του ΚΠολΔ) και είναι νόμιμη, στηριζόμενη στις διατάξεις των άρθρων 12 του Σ, 78 επ. του ΑΚ και 107 του ΕισΝΑΚ. Οι αιτούντες νομότυπα, σύμφωνα με το άρθρο 79 του ΑΚ προσκομίζουν τα ακόλουθα έγγραφα 1) το από 10.6.1993 πρακτικό ίδρυσης του παραπάνω σωματείου, που υπογράφεται σύμφωνα με το νόμο από τα 21 ιδρυτικά μέλη και περιλαμβάνει πίνακα των μελών της προσωρινής διοικήσεως που εκλέχτηκε από τους ιδρυτές του, 2) του από 10.6.1993 πίνακα των μελών της προσωρινής του διοικήσεως, 3) το από 10.6.1993 καταστατικό του υπό σύσταση σωματείου, που αποτελείται από 31 άρθρα, φέρει χρονολογία, υπογράφεται νόμιμα από τα ιδρυτικά του μέλη και περιέχει όλα τα στοιχεία που προβλέπονται με ποινή ακυρότητας από τη διάταξη του άρθρου 80 του ΑΚ. Κατά το άρθρο 5 του καταστατικού μέλος του σωματείου μπορεί να εγγραφεί κάθε σπουδαστής προερχόμενος εκ της Βορείου Ηπείρου, υποχρεωτικά αποδεδειγμένης Ελληνικής καταγωγής, ο οποίος σπουδάζει στην Ελλάδα. Συνεπώς τα μέλη του Δ.Σ. του σωματείου θα είναι Αλβανοί υπήκοοι. Αυτό όμως, όπως αναπτύχθηκε στη μείζονα πρόταση, δεν απαγορεύεται από την ισχύουσα σήμερα στη χώρα μας έννομη τάξη, ακόμα και αν η Αλβανία δεν έχει προσχωρήσει στη Σύμβαση της Ρώμης. Δεν υπάρχει λόγος έρευνας του εσωτερικού Αλβανικού δικαίου, για έλεγχο της αμοιβαιότητας, αφού η τελευταία δεν έχει θέση στην παρούσα περίπτωση. Από τα παραπάνω έγγραφα αποδεικνύεται ότι τηρήθηκαν όλες οι προϋποθέσεις που τάσσει ο νόμος για την αναγνώριση του σωματείου, του οποίου ο σκοπός κατά το καταστατικό του είναι: "η συνένωση όλων των εν Ελλάδι εκ Βορείου Ηπείρου και Ελληνικής καταγωγής προερχομένων σπουδαστών και φοιτητών σε μία ευρύτερη ενιαία εκπολιτιστική και συναδελφική - σπουδαστική ένωση, για τη διατήρηση και ανάπτυξη του Ελληνικού πνεύματος και παντός είδους αλληλεγγύης μεταξύ τους, την προστασία, υποστήριξη και προαγωγή των πολιτιστικών και σπουδαστικών συμφερόντων των μελών και μέσω των ανωτέρω γενικά η ανάπτυξη και πρόοδος τους με την πολιτιστική συνένωση του σπουδαστικού Ελληνισμού της Βορείου Ηπείρου που σπουδάζει σε ανώτερες και ανώτατες σχολές της Ελλάδος με την μητέρα Ελλάδα". Ο σκοπός αυτός δεν είναι κερδοσκοπικός, ούτε αντίθετος στους

νόμους που ισχύουν, την ηθική και τη δημόσια τάξη. Εξ άλλου, ο σκοπός αυτός δεν είναι πολιτικός, πράγμα που θα μπορούσε να δημιουργήσει κώλυμα συμμετοχής αλλοδαπών στη διοίκηση του σωματείου. Συνεπώς, πρέπει να γίνει δεκτή η αίτηση ως βάσιμη και κατ'ουσίαν και να διαταχθούν όσα ορίζονται στο άρθρο 81 παρ. 1 του ΑΚ.

(d) Μ.Πρ.Αθ. 5208/2000

Κατά το άρθρο 57 εδ. α' ΑΚ "όποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητά του έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον". Η προσωπικότητα περιλαμβάνει κάθε αγαθό που συνδέεται στενά με το πρόσωπο, ως ύπαρξη φυσική, ηθική, κοινωνική και πνευματική, όπως είναι η τιμή, η υπόληψη, η ελευθερία, κ.α. (Ολ. Α.Π. 13/1999, Ελλ Δ/νη 40, 752). Μεταξύ των διαφόρων εκδηλώσεων του δικαιώματος της προσωπικότητας, το οποίο είναι ενιαίο, περιλαμβάνεται η ψυχική υπόσταση του προσώπου, δηλαδή ο ψυχικός και συναισθηματικός του κόσμος (Α. Γεωργιάδη Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, έκδ. 1996, παρ. 186, σελ. 86). Επομένως, το θρησκευτικό συναίσθημα, όπως κάθε συναίσθημα, αφορά και αναφέρεται στην προσωπικότητα και ειδικότερα στην ψυχική υπόσταση του προσώπου, το συναίσθημα δε αυτό πλήττεται όταν καθυβρίζεται το θρήσκευμα και κάθε τι που αφορά αυτό. Εξάλλου, η προσωπικότητα του ανθρώπου προστατεύεται και από σειρά διατάξεων του ισχύοντος Συντάγματος, ως προς τα ατομικά δικαιώματα και τις ατομικές ελευθερίες. Οι διατάξεις αυτές και οι αντίστοιχες διατάξεις του ουσιαστικού δικαίου τελούν μεταξύ τους σε εσωτερική λογική και νομική ενότητα, οπότε, βάσει της θεωρίας των ανταντακλαστικών επενεργειών στην περιοχή του ιδιωτικού δικαίου, των ατομικών δικαιωμάτων και ατομικών ελευθεριών που θεσπίζονται από το Σύνταγμα, η νομική σημασία των συνταγματικών αυτών δικαιωμάτων και ελευθεριών δεν εξαντλείται στις μεταξύ του κράτους, ως πολιτειακής εξουσίας και των πολιτών σχέσεις αλλά επεκτείνεται και στις μεταξύ των πολιτών σχέσεις ως υποκειμένων ιδιωτικού δικαίου (Γ. Πλαγιανάκου "Το δικαίωμα επί της ίδιας προσωπικότητας" σελ. 165 και εκεί παραπομπές). Ετσι με το άρθρο 2 του Συντάγματος διακηρύσσεται, ότι ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας, υπό την έννοια ότι η πολιτεία οφείλει να σέβεται την αξία του ανθρώπου, ως ατόμου και μέλους του κοινωνικού συνόλου αλλά και να την προστατεύει, δηλ. να μεριμνά για την αποτροπή της προσβολής της, εκ μέρους των φορέων της εξουσίας αλλά και εκ μέρους ιδιωτών (Αρ. Μάνεση : "Ατομικές Ελευθερίες", έκδ. 1982, σελ. 110). Με βάση την κεντρική αυτή αντίληψη για την αξία του ανθρώπου, έχουν περιληφθεί στο δεύτερο μέρος του Συντάγματος υπό τον τίτλο Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα, μεταξύ των άλλων, οι διατάξεις του άρθρου 5 για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, του άρθρου 13 για την ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως, του άρθρου 14 για την ελευθερία της έκφρασης της γνώμης και διαδόσεως των στοχασμών μέσω του τύπου και του άρθρου 16 για την ελευθερία της τέχνης. Σύμφωνα με το άρθρο 14 παρ. 1 του Συντάγματος, καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, έγγραφα και διά

μέσου του τύπου τους στοχασμούς του, τηρώντας τους νόμους του κράτους, ενώ κατά το άρθρο 10 της Σύμβασης της Ρώμης "Περί Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των θεμελιωδών Ελευθεριών (ν.δ. 53/74), το οποίο σύμφωνα με το άρθρο 28 του Συντάγματος, αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του ελληνικού δικαίου και υπερισχύει κάθε αντίθετης διάταξης νόμου, "παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν εκφράσεως". Το δικαίωμα τούτο περιλαμβάνει την ελευθερία γνώμης, ως και την ελευθερία λήψεως ή μεταδόσεως πληροφοριών ή ιδεών άνευ επεμβάσεως δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων. Το άρθρο 14 του Συντάγματος θεμελιώνει και προασπίζει το αναφαίρετο δικαίωμα κάθε πολίτη να εκφράζει ελεύθερα τη γνώμη του και τους στοχασμούς του. Η κατοχύρωση του δικαιώματος αυτού αποτελεί εξειδίκευση του θεμελιώδους δικαιώματος του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος περί ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας. Εκφραση της γνώμης και στοχασμών είναι η με οποιοδήποτε τρόπο εξωτερικεύσή τους. Το Σύνταγμα απαριθμεί ενδεικτικά την προφορική, τη γραπτή και μέσω του τύπου έκφραση γνώμης δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην τελευταία, αφού στην παρ. 2 του άρθρου 14 η ελευθερία του τύπου κατοχυρώνεται και ως θεσμική εγγύηση. Πέρα δηλαδή από το ατομικό δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης μέσω του τύπου (άρθρ. 14 παρ. 1), κατοχυρώνεται η ελευθεροτυπία ως θεσμός, με αποτέλεσμα να προστατεύονται συνταγματικά όχι μόνο οι συγκεκριμένοι σε δεδομένο χρόνο φορείς αλλά οι σκοποί και εν γένει αποστολή του θεσμού αυτού, που με αυτόν τον τρόπο αναγορεύονται σε συνταγματικά προστατευόμενο δημόσιο συμφέρον. Στο πλαίσιο του άρθρου 14 επιτρέπονται γενικοί και ειδικοί περιορισμοί της ελευθερίας του τύπου στο βαθμό και στο μέτρο προστασίας άλλων έννομων αγαθών χωρίς όμως να θίγεται ο πυρήνας της προστασίας του τύπου. Οσον αφορά τον περιορισμό που απορρέει από την επιφύλαξη νόμου, ο συνταγματικός νομοθέτης εννοεί προφανώς νόμος με τον οποίο κατά τρόπο γενικό, αντικειμενικό και απρόσωπο με βάση την αρχή της αναλογικότητας και χωρίς να θίγεται ο απαραβίαστος πυρήνας της ελευθερίας του τύπου, προστατεύονται ή κατοχυρώνονται άλλα συνταγματικώς προστατευόμενα αγαθά, όπως λόγου χάριν εκφάνσεις ή εκδηλώσεις της προσωπικότητας του ατόμου, ο ιδιωτικός βίος, η εικόνα, η φήμη κ.ο.κ. Πέραν του γενικού περιορισμού από το νόμο, το ισχύον Σύνταγμα περιέχει και ένα μακρύ κατάλογο ειδικών περιορισμών που αφορούν αποκλειστικά τον τύπο. Ειδικοί περιορισμοί της ελευθερίας του τύπου είναι εκείνοι που προχωρούν πέρα από τους περιορισμούς των γενικών νόμων και αφορούν ειδικά τον τύπο. Τέτοιοι ειδικοί περιορισμοί δεν μπορούν να θεσπιστούν από τον κοινό νομοθέτη ούτε να εφαρμοστούν από το δικαστή παρά μόνο στις περιπτώσεις και στο μέτρο που επιτρέπονται από το Σύνταγμα. Η σπουδαιότερη ομάδα ειδικών περιορισμών της ελευθερίας του τύπου αναφέρεται στην "κατ' εξαίρεση" επιτρεπόμενη σύμφωνα με το άρθρο 14 παρ. 3 του Συντάγματος κατάσχεση "παραγγελία του εισαγγελέως μετά την κυκλοφορία". Η διατύπωση του ισχύοντος Συντάγματος ("εφημερίδων και άλλων εντύπων") δεν αφήνει καμία αμφιβολία ότι περιλαμβάνει όλα τα έντυπα και δεν επιτρέπει καμία διαφοροποίηση. Η δυνατότητα της κατασχέσεως υπόκειται όμως σε χρονικούς, αντικειμενικούς και διαδικαστικούς όρους. Ο χρονικός όρος της κατ' εξαίρεση επιτρεπόμενης κατασχέσεως είναι ότι αυτή επιτρέπεται μόνο μετά την κυκλοφορία. Ένα έντυπο θεωρείται ότι κυκλοφόρησε από τη

στιγμή που έγινε "δημόσιο" δηλαδή προσιτό στο κοινό ("δημοσίευση"). Αντικειμενικοί όροι είναι οι περιστάσεις κάτω από τις οποίες κατά την αποκλειστική απαρίθμηση του άρθρου 14 παρ. 3 του Συντάγματος, επιτρέπεται μετά την κυκλοφορία η κατάσχεση εντύπων, ειδικότερα δε η μετά την κυκλοφορία κατάσχεση εντύπων επιτρέπεται κατ' εξαίρεση στις εξής περιπτώσεις : αα) "Ενεκα προσβολής της χριστιανικής και πάσης άλλης γνωστής θρησκείας". Η έννοια της προσβολής θρησκείας στο άρθρο 14 παρ. 3 υποπαρ. 2 είναι παρόμοια με την "καθύβριση θρησκείας" στο άρθρο 199 του Ποινικού Κώδικα. Η καθύβριση της θρησκείας δύναται να γίνει αμέσως ή εμμέσως, εγγράφως, προφορικός ή έργω με βάνανση και χυδαία έκφραση ή πράξη, αφορώσα στα δόγματα, έθιμα ή τα της λατρείας των πιστών σύμβολα και σκεύη (Α.Π. 928/1984, ΠΧρ. ΛΕ, 134), απαιτείται δε δόλος άμεσος, ο οποίος περιλαμβάνει τη συνείδηση ότι η καθύβριση κατευθύνεται κατά της Ορθοδόξου Εκκλησίας ή ετέρας ανεκτής και την αντίστοιχη θέληση, 2) τη συνείδηση της δημοσίας τελέσεως και 3) τη συνείδηση του υβριστικού χαρακτήρος της εκδηλώσεως, καθώς και κακόβουλος ενέργεια συνιστάμενη στο ότι η πράξη του υπαιτίου σκοπεί απ' ευθείας την καθύβριση της θρησκείας και ότι αυτός στην πράξη αυτή αναζητεί την ικανοποίησή του (ΑΠ 928/1984, ο.π., ΑΠ 1869/1984). ββ) "Ενεκα προσβολής του προσώπου του Προέδρου της Δημοκρατίας". γγ) "Ενεκα δημοσιεύματος, το οποίο αποκαλύπτει πληροφορίας περί την σύνθεσιν, εξοπλισμόν και διάταξιν των ενόπλων δυνάμεων ή την οχύρωσιν της χώρας". δδ) Ενεκα δημοσιεύματος ... το οποίο σκοπεί εις την βιαίαν ανατροπήν του πολιτεύματος ή στρέφεται κατά της εδαφικής ακεραιότητας του κράτους". εε) Ενεκα ασέμων δημοσιευμάτων προσβαλλόντων καταφανώς την δημοσίαν αιδώ, κατά τας υπό του νόμου οριζόμενας περιπτώσεις". Την έννοια του "ασέμου" ορίζει το άρθρο 30 του νόμου 5060/1931, σύμφωνα με το οποίο "άσεμνα ... είναι τα χειρόγραφα, έντυπα, εικόνες και λοιπά αντικείμενα, οσάκις, συμφώνως προς το κοινό αίσθημα προσβάλλωσι την αιδώ". Πότε συμβαίνει αυτό ποικίλλει κατά τόπο και χρόνο καθώς και κατά το πρόσωπο του αποδέκτη και τη φύση του εντύπου. Ο ίδιος ο νόμος ορίζει ότι "δεν θεωρείται άσεμονον το έργον τέχνης ή επιστήμης, πλην καθ' ην περίπτωσιν προσφέρεται προς πώλησιν, πωλείται ή παρέχεται ειδικώς εις πρόσωπα ηλικίας κάτω των 18 ετών και προς σκοπούς άλλους εκτός της σπουδής". Πρέπει να παρατηρηθεί, όμως εδώ ότι η εξαίρεση των έργων τέχνης και επιστήμης επιβάλλεται απευθείας από το ίδιο το Σύνταγμα (άρθρο 16 παρ. 1). Εκτός από τις αναφερόμενες στο Σύνταγμα τέσσερις περιπτώσεις, κατάσχεση δεν μπορεί να επιβληθεί για καμιά άλλη περίπτωση. Το Σύνταγμα επιτρέπει την μετά την κυκλοφορία κατάσχεση του εντύπου μόνο υπό τους αναφερόμενους στο άρθρο αυτό αυστηρούς διαδικαστικούς όρους που διασφαλίζουν πλήρη δικαστικό έλεγχο του συνταγματικώς θεμιτού της κατασχέσεως και ταχεία άρση της εκκρεμότητας. Οι πιο πάνω ειδικοί περιορισμοί, όπως αναφέρεται ειδικότερα παρακάτω, δεν ισχύουν για τα έντυπα που είναι συγχρόνως και έργα τέχνης, ή επιστήμης, γιατί η προστασία της τέχνης και της επιστήμης από το άρθρο 16 παρ. 1 του Συντάγματος δεν υπόκειται σε ειδικούς περιορισμούς (Π. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Α', 1991, παρ. 754 έως 766, σελ. 522 επ., Γιάννη Καρακώστα. Το Δίκαιο των ΜΜΕ, σελ. 21-22).

Με τις κρινόμενες από 10-3-2000, 10-3-2000 και 24-3-2000, αντίστοιχα

αιτήσεις ... επικαλούνται οι αιτούντες κατά το ουσιώδες μέρος των αιτήσεων αυτών, ότι ο καθού Δ-Μ Α. ως συγγραφέας συνέγραψε βιβλίο, αισχρού και άσεμνου περιεχομένου, με τον τίτλο "Μη Γυναικείο αντιμυθιστόρημα", το οποίο εξέδωσε και έθεσε σε κυκλοφορία σε όλη την επικράτεια ο καθού Α.Κ. σύμφωνα με την πρώτη αίτηση και η ανώνυμη εταιρία (... Α.Ε.) σύμφωνα με τις λοιπές αιτήσεις, με τις παρατιθέμενες στις αιτήσεις περικοπές του οποίου, πορνογραφικού περιεχομένου, καθυβρίζεται δημόσια και κακόβουλα η Χριστιανική θρησκεία στο πρόσωπο του Θεού, του Ιησού Χριστού, των Αποστόλων και των Αγίων που μνημονεύονται στο ως άνω βιβλίο και προσβάλλεται το θρησκευτικό συναίσθημα και η πίστη των αιτούντων, ως μελών της Ανατολικής Ορθόδοξης Χριστιανικής Εκκλησίας και επομένως η προσωπικότητά τους. Με βάση το ιστορικό αυτό, και μετά από παραδεκτό περιορισμό, με προφορική δήλωση των υπό στοιχ. Α1 αιτούντων στο ακροατήριο, του αιτήματος της πρώτης αιτήσεως ως προς το περί κατασχέσεως αίτημά της, ζητείται, λόγω του κατεπείγοντος, ενόψει του ότι, σύμφωνα με την τρίτη αίτηση, με την παρουσίασή του ως άνω βιβλίου και τη θέση του σε κυκλοφορία προκλήθηκαν έντονες διαμαρτυρίες και αναταραχή, να ρυθμιστεί προσωρινά η κατάσταση που έχει δημιουργηθεί με τη λήψη ασφαλιστικών μέτρων και συγκεκριμένα: Να απαγορευτεί προσωρινά στους καθών η κυκλοφορία και διάθεση του ως άνω βιβλίου, να υποχρεωθούν προσωρινά αυτοί ν' αποσύρουν από την κυκλοφορία το εν λόγω βιβλίο και ν' απειληθεί κατά των καθών χρηματική ποινή καθώς και προσωπική κράτηση κατά των καθών φυσικών προσώπων, ως μέσον αναγκαστικής εκτελέσεως της αποφάσεως που θα εκδοθεί. Με τέτοιο περιεχόμενο και αιτήματα οι κρινόμενες αιτήσεις, οι οποίες συνεκδικάζονται λόγω της μεταξύ τους συνάφειας, αρμοδίως εισάγονται για να συζητηθούν ενώπιον αυτού του Δικαστηρίου που δικάζει κατά τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων (άρθρα 686 επ., Κ.Πολ.Δ.), είναι δε νόμιμες, μόνον οι πρώτη και τρίτη απ' αυτές, στις οποίες οι αιτούντες είναι φυσικά πρόσωπα, στηριζόμενες στις διατάξεις των άρθρων 57 ΑΚ, 14 παρ. 3 του Συντάγματος, 731, 732, 947 Κ.Πολ.Δ. και πρέπει να ερευνηθούν περαιτέρω κατ' ουσίαν. Η δεύτερη, όμως, από τις παραπάνω αιτήσεις, στις οποίες αιτούσα είναι η Ιερά Μονή ... η οποία είναι Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου, πρέπει να απορριφθεί ως μη νόμιμη, ενόψει του ότι ναι μεν τα νομικά πρόσωπα απολαμβάνουν της προστασίας της προσωπικότητας, όχι όμως, κατά το άρθρο 62 ΑΚ και στις σχέσεις που προϋποθέτουν ιδιότητα φυσικού προσώπου, όπως στην προκειμένη περίπτωση, κατά την οποία σύμφωνα με τα εκτιθέμενα στην αίτηση αυτή το υβριστικό και πορνογραφικό περιεχόμενο του ως άνω βιβλίου προσβάλλει την πίστη της αιτούσας Ιεράς Μονής, στο πρόσωπο του Ιδρυτή της Εκκλησίας μας Ιησού Χριστού, αλλά και των μαθητών του και Αγίων που αναφέρονται στις προαναφερόμενες περικοπές του βιβλίου, η οποία (πίστη) προϋποθέτει ιδιότητα φυσικού προσώπου (Γιαννόπουλου, Γενικές Αρχές, κάτω από το άρθρο 62 Γεωργιάδη - Σταθόπουλου, Γενικές Αρχές, κάτω από το άρθρο 62, Σημαντήρα, Γενικές Αρχές, σελ. 248) ενώ περαιτέρω το δίκαιο δεν αναγνωρίζει δικαίωμα του νομικού προσώπου για την άσκηση ατομικών αγωγών των μελών του, στις οποίες νομιμοποιούνται κατ' αρχήν μόνο τα μέλη αυτού ατομικά (Αν. Τούση, Γενικές Αρχές, σελ. 242, σημ. 25), ώστε να νομιμοποιείται η αιτούσα Ιερά Μονή στην άσκηση της κρινόμενης αιτήσεως λόγω βάνουσης προσβολής που σύμφωνα με τα εκτιθέμενα στην εν

λόγω αίτηση υπέστη το σύνολο της αδελφότητας της Ιεράς αυτής Μονής. Τα δικαστικά έξοδα των διαδικών καθόσον αφορά την αίτηση αυτή πρέπει να συμψηφιστούν μεταξύ των διαδικών λόγω εύλογης αμφιβολίας της αιτούσας για την έκβαση της δίκης (άρθρ. 179 ΚΠολΔ).

Από τη διάταξη του άρθρου 80 ΚΠολΔ με την οποία ορίζεται ότι "Αν σε δίκη που εκκρεμεί μεταξύ άλλων, τρίτος έχει έννομο συμφέρον να νικήσει κάποιος διάδικος, έχει δικαίωμα, ως την έκδοση αμετάκλητης απόφασης να ασκήσει πρόσθετη παρέμβαση για να υποστηρίξει το διάδικο αυτό" προκύπτει ότι απαραίτητη προϋπόθεση της προσθέτου παρεμβάσεως είναι η ύπαρξη στον παρεμβαίνοντα τρίτο του ειδικού εννόμου συμφέροντος να αποβεί η μεταξύ άλλων εκκρεμής δίκη υπέρ του αρχικού διαδίκου για τον οποίο παρεμβαίνει. Ειδικότερα, το έννομο συμφέρον προς άσκηση προσθέτου παρεμβάσεως υπάρχει όταν με αυτή μπορεί να προστατευθεί δικαίωμα του προσθέτως παρεμβαίνοντος ή να αποτραπεί η σε βάρος του δημιουργία νομικής υποχρεώσεως και αν ακόμη το προστατευτέο δικαίωμα ή η αποφευκτέα νομική υποχρέωση δεν έχουν περιουσιακό χαρακτήρα, πρέπει όμως αυτά να απειλούνται από τη δεσμευτικότητα ή την εκτελεστικότητα της αποφάσεως που θα εκδοθεί, ή από την προσβολή τούτων από τις αντανakλαστικές συνέπειές της (ΑΠ 1248/1998, Ελλ. Δ/νη 40, 805, ΑΠ 1260/1983, Ελλ. Δ/νη 25, 1347, ΑΠ 1522/1979, ΝοΒ 28, 1077). Στην προκειμένη περίπτωση κατά τη συζήτηση της κρινόμενης αιτήσεως άσκησαν παραδεκτώς πρόσθετη παρέμβαση υπέρ των καθών με προφορική δήλωση στο ακροατήριο (άρθ. 686 παρ. 6 ΚΠολΔ) 1) Το Σωματείο ("Ελληνική Ένωση υπέρ των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη"), 2) Το Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου με την επωνυμία ("ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΙΒΛΙΟΥ" (Ε.ΚΕ.ΒΙ.)) και 3) το Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου με την επωνυμία ("Ένωση Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών"), ζητώντας την απόρριψη της αίτησης, επικαλούμενα γαι τη θεμελίωση του έννομου συμφέροντός τους το μεν πρώτο παρεμβαίνον ότι με την απαγόρευση της κυκλοφορίας του ως άνω βιβλίου παραβιάζεται το Σύνταγμα και ειδικότερα οι διατάξεις αυτού που προστατεύουν την ελευθερία της εκφράσεως των στοχασμών και το δικαίωμα στην ελεύθερη καλλιτεχνική και πνευματική δημιουργία, το δεύτερο ότι η παραπάνω απαγόρευση αντιστρατεύεται στο σκοπό του, ο οποίος σύμφωνα με τον ιδρυτικό του νόμο 2273/1994 συνίσταται στον καθορισμό, το σχεδιασμό και την εφαρμογή εθνικής πολιτικής για την προώθηση του βιβλίου ως μορφωτικού, πολιτιστικού και ψυχαγωγικού μέσου, η προβολή και διάδοση του οποίου, πλήττονται με τη δημοσίευση και δημοσιοποίηση στο εξωτερικό δικαστικών αποφάσεων ελληνικών δικαστηρίων που διατάσσουν την απαγόρευση της κυκλοφορίας και την κατάσχεση των βιβλίων και το τρίτο ότι με την αιτούμενη απαγόρευση πλήττεται ο συνταγματικός κατοχυρωμένος θεσμός της ελευθεροτυπίας.

Οι πρόσθετες αυτές παρεμβάσεις υπέρ των καθών, οι οποίες παραδεκτώς ασκήθηκαν με προφορική δήλωση των προσθέτως παρεμβαίνόντων στο ακροατήριο (άρθρο 686 παρ. 6 ΚΠολΔ) και συνεκδικάζονται με τις αιτήσεις λόγω της μεταξύ τους συνάφειας, κατά την προκειμένη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων (άρθρ. 686 επ. ΚΠολΔ), πρέπει ν' απορριφθούν ως απαράδεκτες, αφού στην προκειμένη περίπτωση τα προσθέτως παρεμβαίνοντα νομικά πρόσωπα, δεν έχουν έννομο συμφέρον, όπως αυτό κατά τα ανωτέρω προσδιορίστηκε, προς άσκηση προσθέτου παρεμβάσεως στην παρούσα δίκη, η οποία δεν επηρεάζει από άποψη πραγματικού και νομικού ζητήματος τα

έννομα συμφέροντά τους, αφού στην περίπτωση αυτή η απόφαση που θα εκδοθεί μεταξύ των διαδίκων, έστω και αν αυτή αφορά δικαίωμα η προστασία του οποίου αποτελεί σκοπό της ενώσεως ούτε δεδικασμένο έναντι αυτών παράγει, ούτε έχει επιβλαβείς ανακλαστικές συνέπειες ως προς αυτά.

Σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 1 εδ. 1 του Συντάγματος "η τέχνη ... είναι ελεύθερη, η δε ανάπτυξη και προαγωγή αυτής αποτελεί υποχρέωση του κράτους". Τέχνη κατά την έννοια της διατάξεως αυτής, είναι κάθε δημιουργική έκφραση της ανθρώπινης φαντασίας. Η ελευθερία της τέχνης περιλαμβάνει την ελευθερία δημιουργίας και κυκλοφορίας έργων τέχνης, καθώς και προσβάσεως του κοινού στα έργα τέχνης. Φορείς της ελευθερίας της τέχνης είναι κατ' αρχήν φυσικά πρόσωπα, ημεδαπά και αλλοδαπά, τα οποία μόνα είναι σε θέση να δημιουργήσουν, παρουσιάσουν, εκτελέσουν, κυκλοφορήσουν και απολαύσουν έργα τέχνης. Φορείς της ελευθερίας της τέχνης είναι και τα πρόσωπα που απολαμβάνουν (ή εμποδίζονται να απολαύσουν) ένα έργο τέχνης. Την ελευθερία της τέχνης μπορεί δηλαδή να επικαλεστεί όχι μόνο ο καλλιτεχνικός δημιουργός αλλά και το κοινό του (ακροατές, θεατές, αναγνώστες, αγοραστές κ.ο.κ.). Το άρθρο 16 παρ. 1 δεν υπάγει την ελευθερία της τέχνης σε κανενός είδους περιορισμούς. Επομένως ο καλλιτέχνης υπόκειται στο γενικώς ισχύον δίκαιο. Οι γενικοί περιορισμοί των νόμων ισχύουν και για τους δημιουργούς έργων τέχνης. Η ελευθερία της τέχνης περιορίζεται από τους γενικούς νόμους, τους νόμους δηλαδή εκείνους που προστατεύουν ένα έννομο αγαθό χωρίς να στρέφονται ούτε κατά ορισμένου προσώπου, ούτε κατά ορισμένης καλλιτεχνικής δημιουργίας ή τεχνοτροπίας, ούτε να καθιστούν αδύνατη ή να δυσχεραίνουν δυσανάλογα την άσκηση της τέχνης, της οποίας η ανάπτυξη και προαγωγή αποτελεί κατά το Σύνταγμα υποχρέωση του κράτους. Η κατοχύρωση της ελευθερίας της τέχνης από το Σύνταγμα δεν υπόκειται, όπως αναφέρθηκε σε ειδικούς περιορισμούς, σε ειδικούς περιορισμούς, σε αντίθεση προς την ελευθερία του τύπου. Η αυξημένη αυτή προστασία της τέχνης υπερισχύει ως ειδική ρύθμιση, άλλων διατάξεων του Συντάγματος με αντικείμενα που μπορούν απλά, στη συγκεκριμένη περίπτωση να αποτελούν μέσα εκφράσεως της τέχνης, όπως π.χ. ο τύπος. Από τη διαπίστωση αυτή προκύπτει ότι τα έντυπα που περιέχουν κατά κύριο λόγο έργα τέχνης εξαιρούνται όχι μόνο από την προ της κυκλοφορίας, αλλά και από την μετά την κυκλοφορία κατάσχεση, στην οποία υπόκεινται κατ' εξαίρεση τα έντυπα εν γένει κατά το άρθρο 14 παρ. 3, στις περιοριστικές αναφερόμενες σ' αυτό περιπτώσεις, μεταξύ των οποίων η προσβολή της χριστιανικής και κάθε άλλης γνωστής θρησκείας και τα άσεμνα δημοσιεύματα που προσβάλλουν καταφανώς την δημοσίαν αιδώς. Στην τελευταία αυτή περίπτωση η εξαίρεση των έργων τέχνης από την έννοια του άσεμνου εντύπου κατά το άρθρο 30 εδ. 1 του νόμου 5060/1931 "περί τύπου" (και επομένως τη δυνατότητα κατασχέσεως) προκύπτει απευθείας από την αυξημένη προστασία της ελευθερίας της τέχνης κατά το άρθρο 16 παρ. 1 (Δαγτόγλου, ό.π. παρ. 922, 924 έως 926).

Στην προκειμένη περίπτωση, από τις καταθέσεις των μαρτύρων των διαδίκων (...) που εξετάστηκαν με επιμέλεια των αιτούντων οι τρεις πρώτοι και των καθών οι αιτήσεις και των προσθέτως υπέρ των καθών παρεμβαινόντων οι λοιποί, τα προσκομιζόμενα από τους διαδίκους - έγγραφα, μεταξύ των οποίων και το επίμαχο βιβλίο, χωρίς να λαμβάνονται

υπόψη οι προσκομιζόμενες από τους διαδίκους ένορκες βεβαιώσεις ενώπιον συμβολαιογράφου, εφόσον δεν συντάχθηκαν μετά από προηγούμενη κλήτευση των αντιδίκων τους (ΑΠ 739/1988, ΕΕΝ 56, 384), πιθανολογήθηκαν τα ακόλουθα πραγματικά περιστατικά καθόσον αφορά την πρώτη και την τρίτη από τις ως άνω αιτήσεις : Ο καθού συγγραφέας (Μ.Α.), συνέγραψε βιβλίο με τον τίτλο "Μν Γυναικείο αντιμυθιστόρημα", το οποίο εξέδωσε και έθεσε σε κυκλοφορία σε όλη την επικράτεια τον Οκτώβριο του 1999, η καθής ανώνυμη εταιρία με την επωνυμία (... ΑΕ).

Στο περιεχόμενο του βιβλίου αυτού, στο οποίο περιέχονται οι παρατιθέμενες στις αιτήσεις περικοπές, εμφανίζονται φανταστικά πρόσωπα σύγχρονων γυναικών, μεταξύ των οποίων και η Μαγδαληνή, η οποία είναι μια μοντέρνα σημερινή γυναίκα, που φέρονται να επικοινωνούν ψηφιακά μεταξύ τους και με το συγγραφέα μέσω internet, ο οποίος καταδεικνύει κατά τις συζητήσεις τους το μισογυνισμό, που διαπνέει διαχρονικά όλους του κλάδους της κουλτούρας και της επιστήμης εδώ και χιλιετίες και αποτελεί την κεντρική ιδέα του βιβλίου. Αναφερόμενος σε μεγάλους έλληνες και ξένους λογοτέχνες, όπως στους Μπαλζάκ, Προυστ, Καζαντζάκη, Σολωμό, Παπαδιαμάντη, σε φιλοσόφους, όπως στους Πλάτωνα, Αριστοτέλη, Άγιο Αυγουστίνο, Καντ, Ενγκελ, Ρουσσώ, Σοπενάουερ, Σαρτρ, Βιντγκενστάϊν κ.λπ., ψυχαναλυτές, όπως τους Φρόυντ, Γιούνγκ, Λακάν και τις Μαρία Βοναπάρτη, Γκρουτ και Ντόυτς, μαθηματικούς, όπως το Νεύτωνα, Λάϊμπνιτς και Αϊνστάϊν, οι οποίοι ελέγχονται για τη στάση τους απέναντι στη γυναίκα, αντιδιαστέλλει απ' αυτούς αλλά και από μισογυνικές θέσεις που αναπτύχθηκαν στο χώρο του μεσαιωνικού Χριστιανισμού και της Ιεράς Εξέτασης, τον Ιησού Χριστό ως πρώτο και αληθινό φίλο των γυναικών σ' αυτά τα δύο χιλιάδες χρόνια. Το επίμαχο βιβλίο είναι καθαρά λογοτεχνικό και το κίνητρο του συγγραφέα υπήρξε η καλλιτεχνική δημιουργία, ο χαρακτήρας δε και η ταυτότητα του λογοτεχνήματος αυτού που κινείται στο χώρο του παράδοξου, της αλληγορίας και της ονειροφαντασίας, το κατατάσσει στην αντιμυθιστορία και τη μεταλογοτεχνία, ώστε το εν λόγω έργο ως περιέχον δημιουργική έκφραση της ανθρώπινης φαντασίας να θεωρείται έργο τέχνης κατά την έννοια της διάταξης του άρθρου 16 του Συντάγματος. Όπως, όμως προαναφέρθηκε, τα έντυπα που περιέχουν κατά κύριο λόγο έργα τέχνης εξαιρούνται όχι μόνο από την προ της κυκλοφορίας, αλλά και από την μετά την κυκλοφορία κατάσχεση, με την οποία εξομοιώνεται και κάθε άλλος τρόπος παρεμπόδισης της κυκλοφορίας εντύπου (Μάνεσης ό.π., σελ. 34, σημ. 83) και στην οποία υπόκεινται κατ' εξαίρεση τα έντυπα εν γένει κατά το άρθρο 14 παρ. 3 του Συντάγματος. Επίσης, το επίμαχο βιβλίο ως έργο τέχνης εξαιρείται από την έννοια του άσεμνου εντύπου κατά την έννοια του άρθρου 30 του Ν. 5060/1931 "περί τύπου" και επομένως από τη δυνατότητα κατασχέσεως, πράγμα το οποίο προκύπτει, όχι μόνο από τον πιο πάνω νόμο αλλά και απευθείας από την αυξημένη προστασία της ελευθερίας της τέχνης κατά το άρθρο 16 παρ. 1 του Συντάγματος. Κατά συνέπεια, το επίμαχο βιβλίο, ως έργο τέχνης, όπως πιθανολογήθηκε εξαιρείται από τη δυνατότητα κατασχέσεως, έστω και αν ακόμη θεωρηθεί ότι με τις παρατιθέμενες στην αίτηση περικοπές τούτου καθυβρίζεται η Χριστιανική θρησκεία ή ότι είναι άσεμνο. Επομένως, στην προκειμένη περίπτωση που η προσβολή της προσωπικότητας των αιτούντων, ως προς την εκδήλωσή της που αφορά το θρησκευτικό τους συναίσθημα επήλθε κατά τα εκτιθέμενα στις κρινόμενες αιτήσεις με την αναγραφή

καθυβριστικών του θρησκευματος και άσεμνων περικοπών που έχουν περιληφθεί στο επίμαχο βιβλίο που αποτελεί έργο τέχνης και έχει ήδη εκδοθεί και κυκλοφορήσει δεν είναι δυνατή ούτε η άρση της προσβολής ούτε η παράλειψή της στο μέλλον, αφού αυτό θα ήταν δυνατόν να επιτευχθεί μόνο με την κατάσχεση του βιβλίου ή με την απαγόρευση της κυκλοφορίας του, πράγμα όμως που είναι κατ' αποτέλεσμα ταυτόσημο με την κατάσχεση (Π.Πρ. Αθ. 22338/1996, ό.π., Μ.Πρ.Αθ. 8064/1986, ό.π. και ΜΠρΗρ 345/1979, ό.π. με σύμφωνες παρατηρήσεις Μιχ. Χατζηπροκοπίου, κάτω απ' αυτήν), η οποία, όπως προαναφέρθηκε, απαγορεύεται ακόμη και στις εξαιρετικές περιπτώσεις που προαναφέρθηκαν. Απομένει μετά απ' αυτά στους αιτούντες για την προστασία της προσωπικότητάς τους, αν αυτοί θεωρούν ότι προσβλήθηκε το θρησκευτικό τους συναίσθημα, η εφαρμογή των λοιπών διατάξεων που ρυθμίζουν τα ως άνω θέματα του δικαίου και συγκεκριμένως οι κατά των υπευθύνων προβλεπόμενες ποινικές κυρώσεις και αξιώσεις προς αποζημίωση και ικανοποίηση της ηθικής βλάβης (ΜΠρΑθ. 8064/1986, ό.π. ΜΠρΗρ 345/1979 ό.π. Ι. Καρακώστα, συναλλακτικές υποχρεώσεις του τύπου και προστασία της προσωπικότητας, ΕλλΔ/νη 34, 1422 και ιδίως 1427-1428, Κ. Μπέης, ό.π., τ. 16, άρθρο 731, σελ. 726). Ανεξάρτητα απ' αυτά, οι αιτούντες κρίνουν ως βλάσφημο και καθυβριστικό του θρησκευματος το επίμαχο βιβλίο αποκλειστικά με βάση όσα αναφέρονται στις εκτιθέμενες στην αίτηση περικοπές τούτου, αυτοτελώς λαμβανόμενες, πλην όμως, αν συνδυαστεί το περιεχόμενο των περικοπών αυτών με το λοιπό περιεχόμενό του και τον προαναφερόμενο σκοπό τούτου που συνίσταται κατά κύριο λόγο στο να καταδείξει και να καταδικάσει το μισογυνισμό, που διαπνέει διαχρονικά όλους τους κλάδους της κουλτούρας και της επιστήμης εδώ και χιλιετίες, δεν προκύπτει κακόβουλη ενέργεια του συγγραφέα αποσκοπούσα ευθέως στην καθύβριση της Ορθοδόξου Εκκλησίας ή άλλης ανεκτής θρησκείας και μάλιστα με τη χρήση χυδαίων ή καταφρονιητικών εκδηλώσεων αναφερομένων στα δόγματα της Ορθοδόξου Χριστιανικής Εκκλησίας, ώστε να δύναται να γίνει λόγος ότι με τα όσα αναφέρονται στις πιο πάνω περικοπές καθυβρίζεται η Ορθόδοξος Χριστιανική Εκκλησία και ότι συνεπεία τούτου προσβάλλεται η προσωπικότητα των αιτούντων στην εκδήλωσή της που αφορά το θρησκευτικό συναίσθημα τούτων. Τέτοια προσβολή της προσωπικότητας των αιτούντων και μάλιστα ως πλήττουσα ειδικά και συγκεκριμένα το θρησκευτικό συναίσθημα τούτων δεν μπορεί να θεωρηθεί κατ' αντικειμενική κρίση ότι επιφέρει η μυθοπλασία της λογοτεχνίας και της ποίησης και στην προκειμένη περίπτωση όσα αναφέρονται στις παρατιθέμενες στις κρινόμενες αιτήσεις περικοπές τους επίμαχου βιβλίου, αν ληφθεί υπόψη ότι το περιεχόμενο τούτου κατά τα προαναφερόμενα κινείται στο χώρο του παράδοξου της αλληγορίας και της φαντασίας ώστε ουδεμία φράση να εκλαμβάνεται τοις μετρητοίς και να θεωρείται ότι αποβλέπει σε προσβολή του θρησκευτικού συναισθήματος και σε φτηνό σκανδαλισμό του αναγνώστη. Εξάλλου, στην προκειμένη περίπτωση, το επικαλούμενο με τις κρινόμενες αιτήσεις δικαίωμα προσωπικότητας των αιτούντων, συγκρούεται με το δικαίωμα του καθού συγγραφέα στην ελεύθερη καλλιτεχνική και πνευματική δημιουργία και στην ελεύθερη έκφραση των στοχασμών του, οι οποίες κατά τα προαναφερόμενα προστατεύονται από τις διατάξεις των άρθρων 16 παρ. 1 και 14 παρ. 1, 2 και 3 του Συντάγματος. Η προστασία των τελευταίων αυτών ελευθεριών, επειδή αποσκοπεί στη διαφύλαξη ύψιστων κοινωνικών αγαθών, καλύπτει (νομιμοποιεί) και

προσβολές του δικαιώματος της προσωπικότητας που τυχόν ενυπάρχουν στην ενάσκησή τους, όπως συμβαίνει στην προκειμένη περίπτωση και με την επικαλούμενη από τους αιτούντες προσβολή του δικαιώματος προσωπικότητάς τους, διότι η προσωπικότητα και αν θίγεται, εφόσον δεν προσβάλλεται η αξία του ανθρώπου, έχει στη συγκεκριμένη περίπτωση υποδεέστερη σημασία σε σχέση με το αγαθό των ως άνω ελευθεριών (Ολ.ΑΠ. 13/1999, ό.π.). Περαιτέρω, φορείς της ελευθερίας της τέχνης, όπως προαναφέρθηκε είναι όχι μόνον οι καλλιτεχνικοί δημιουργοί αλλά και τα πρόσωπα που απολαμβάνουν (ή εμποδίζονται να απολαύσουν) ένα έργο τέχνης, δηλαδή το κοινό τους (ακροατές, θεατές, αναγνώστες, αγοραστές κ.ο.κ.) και συνεπώς το επικαλούμενο δικαίωμα προσωπικότητας των αιτούντων συγκρούεται και μ' αυτό των λοιπών πολιτών στην ελεύθερη ανάγνωση του επίμαχου βιβλίου, που κατοχυρώνεται συνταγματικά επίσης ως εκδήλωση και αυτό της προσωπικότητας, σε μια δε δημοκρατική κοινωνία, όπως καθορίζεται από το Σύνταγμα ως προς τη νομική έκφασή της η ελληνική κοινωνία, δεν μπορεί να θεωρηθεί επιτρεπτό να επιβάλλεται στους άλλους τι πρέπει να διαβάσουν (Σημείωση Γ. Ρήγου, κάτω από τη ΜΠΑ 17115/1988 Ελλ. Δ/νη 30, 1382). Πέραν τούτων, στην προκειμένη περίπτωση δεν πιθανολογήθηκαν γεγονότα που να συνιστούν επείγουσα περίπτωση, ώστε να δικαιολογείται η λήψη των αιτούμενων ασφαλιστικών μέτρων, αφού όπως προέκυψε ειδικότερα, το επίμαχο βιβλίο έχει τεθεί στην κυκλοφορία και διατίθεται προς πώληση μέσω των βιβλιοπωλείων ήδη από τον Οκτώβριο του 1999 έχοντας πραγματοποιήσει 28 εκδόσεις, ακολουθώντας, πλέον φθίνουσα πορεία πωλήσεων, ώστε να μη θεωρείται ότι οι αιτούντες υφίστανται βλάβη από την περαιτέρω διάθεση και κυκλοφορία τούτου.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, πρέπει ν' απορριφθούν και οι πρώτη και τρίτη από τις παραπάνω αιτήσεις ως ουσιαστικά αβάσιμες και να συμψηφιστούν τα δικαστικά έξοδα μεταξύ των διαδίκων στις αιτήσεις αυτές, λόγω εύλογης αμφιβολίας των αιτούντων για την έκβαση της δίκης (άρθρ. 179 ΚΠολΔ).

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ

Συνεκδικάζει κατ' αντιμωλίαν των διαδίκων τις από 10-3-2000, 20-3-2000 και 24-3-2000, αντίστοιχα, αιτήσεις, καθώς και τις ασκηθείσες υπέρ των καθών πρόσθετες παρεμβάσεις.

Απορρίπτει τις ως άνω παρεμβάσεις.

Απορρίπτει τις αιτήσεις.

Συμψηφίζει τα δικαστικά έξοδα των διαδίκων.

Κρίθηκε, αποφασίστηκε και δημοσιεύτηκε σε έκτακτη δημόσια συνεδρίαση στο ακροατήριό του στις 16 Ιουνίου 2000.

(ε) ΟΛ. ΣτΕ 2807/2002

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις 7 Ιουνίου 2002, με την εξής σύνθεση: Χρ. Γεραρής, Πρόεδρος, Ηλ. Παπαγεωργίου, Π. Χριστόφορος, Γ. Παναγιωτόπουλος, Δ. Κωστόπουλος, Π.Ν. Φλώρος, Φ. Αρναούτογλου, Π. Πικραμμένος, Αγγ. Θεοφιλοπούλου, Θ. Παπαευαγγέλου, Εμμ. Δαρζέντας, Δ. Πετρούλιας, Ν. Ρόζος, Αθ. Ράντος, Ελ. Δανδουλάκη, Ειρ. Σαρπ, Χρ. Ράμμος, Δ. Μαρινάκης, Π. Κοτσώνης, Γ. Παπαγεωργίου, Μ. Καραμανώφ, Ιωάν. Μαντζουράνης, Αικ. Σακελλαροπούλου, Αικ. Χριστοφορίδου, Ν. Στάθης, Σύμβουλοι, Κ. Φιλοπούλου, Αντ. Χλαμπέα, Πάρεδροι. Γραμματέας ο Μ. Καλαντζής.

Για να δικάσει την από 1 Νοεμβρίου 1999 αίτηση:

των:το οποίο παρέστη με τον δικηγόρο Γ. Λιβανό (Α.Μ. 7900), που τον διόρισε με πληρεξούσιο,.....η οποία παραιτήθηκε με προφορική δήλωση του πληρεξουσίου δικηγόρου της Γ. Λιβανού στην πρώτη επ' ακροατηρίου συζήτηση,.....οι οποίοι παρέστησαν με τον ίδιο ως άνω δικηγόρο Γ. Λιβανό, που τον διόρισαν με πληρεξούσιο,

κατά τουο οποίος παρέστη με την Μεταξία Αυγερινού, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

Με την αίτηση αυτή οι αιτούντες επιδιώκουν να ακυρωθεί η υπ' αριθ. Δ1α/οικ. 14685/29.6.1999 απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας.

Η εκδίκαση άρχισε με την ανάγνωση της εκθέσεως του Εισηγητή, Συμβούλου Π. Πικραμμένου.

Κατόπιν το δικαστήριο άκουσε τον πληρεξούσιο των αιτούντων που παρέστησαν, ο οποίος ανέπτυξε και προφορικά τους προβαλλόμενους λόγους ακυρώσεως και ζήτησε να γίνει δεκτή η αίτηση και την αντιπρόσωπο του Υπουργού, η οποία ζήτησε την απόρριψή της.

Μετά τη δημόσια συνεδρίαση το δικαστήριο συνήλθε σε διάσκεψη σε αίθουσα του δικαστηρίου και

Αφού μελέτησε τα σχετικά έγγραφα

Σκέφθηκε κατά τον Νόμο

1. Επειδή, για την άσκηση της υπό κρίση αιτήσεως έχουν καταβληθεί τα νόμιμα τέλη και το παράβολο (διπλότυπο υπ' αριθμ. 9734307 του 1999 και ειδικό έντυπο παραβόλου του Δημοσίου υπ' αριθμ. Α. 1030871/1999).

2. Επειδή, με την αίτηση αυτή ζητείται από το νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου με την επωνυμία Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αττικής (Ψ.Ν.Α.) «ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΕΙΟ», καθώς και από τους λοιπούς αιτούντες που είναι μέλη του Διοικητικού του Συμβουλίου, η ακύρωση των ακολούθων πράξεων: α) της υπ' αριθμ. Δ1α/οικ. 14685/29.6.1999 αποφάσεως του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας (τ.ν.π.δ.δ. 108/7.7.1999), με την οποία συμπληρώθηκε το Διοικητικό Συμβούλιο του πιο πάνω Νοσοκομείου με διορισμό ως τακτικού μέλους της νομαρχιακής συμβούλου Αικατερίνης Αυγερινού ως εκπροσώπου της Νομαρχιακής Αυτοδιοικήσεως, με αναπληρωτή της τον Κωνσταντίνο Κουζή και β) του υπ' αριθμ. Δ1α/1672/7.9.1999 εγγράφου της Γενικής Γραμματέως του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας, με το οποίο, σε απάντηση αιτήματος της Προέδρου του Διοικητικού Συμβουλίου του προαναφερθέντος Νοσοκομείου να ανακληθεί η πιο πάνω απόφαση περί διορισμού στο Διοικητικό Συμβούλιο εκπροσώπου της Νομαρχιακής Αυτοδιοικήσεως, γνωρίζεται στο Νοσοκομείο ότι η μνημονευθείσα απόφαση έχει εκδοθεί κατ' εφαρμογή του άρθρου 28 του ν. 2646/1998 και είναι νόμιμη.

3. Επειδή, με την υπ' αριθμ. 497/2002 απόφαση του Γ' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας, παραπέμφθηκε στην Ολομέλεια προς επίλυση το γενικότερης σημασίας ζήτημα που ανέκυψε ως προς την τυχόν αντίθεση προς το Σύνταγμα (άρθρα 4 και 20) των διατάξεων της παρ. 4 του άρθρου 22 του ν. 1868/1989 και της παρ. 1α του άρθρου 4 του ν. 2479/1997, με τις οποίες εισάγεται υπέρ του Δημοσίου ευνοϊκή μεταχείριση έναντι των ιδιωτών διαδίκων όσον αφορά στην διάρκεια της αναστολής των εις βάρος τους προθεσμιών κατά την διάρκεια των δικαστικών διακοπών, ενόψει και της από 11.1.2001 αποφάσεως του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (υπ' αριθμ. 38460/97 προσφυγή Πλατάκου κατά Ελλάδος). Με την ίδια απόφαση του Γ' Τμήματος παραπέμφθηκε επίσης στην Ολομέλεια προς επίλυση, ενόψει της σπουδαιότητάς του, και το ζήτημα της τυχόν αντιθέσεως προς το άρθρο 109 του Συντάγματος της διατάξεως του εδ. β' της παρ. 8 του άρθρου 15 του ν. 2519/1997 (όπως το εδάφιο αυτό αντικαταστάθηκε με την παρ. 15 του άρθρου 28 του ν. 2646/1998), κατά το μέρος δηλαδή που προβλέπεται από την πιο πάνω διάταξη η συμμετοχή ενός εκπροσώπου της Νομαρχιακής Αυτοδιοικήσεως στο Διοικητικό Συμβούλιο των νοσοκομείων που έχουν συσταθεί με διαθήκη ή δωρεά, όπως είναι το "ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΕΙΟ".

4. Επειδή, η δεύτερη προσβαλλόμενη πράξη, με την οποία γνωρίζεται στο Νοσοκομείο "ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΕΙΟ" ότι ο διορισμός ως τακτικού μέλους του Διοικητικού του Συμβουλίου της Αικατερίνης Αυγερινού, ως εκπροσώπου της Νομαρχιακής Αυτοδιοικήσεως είναι νόμιμος, έχει, ενόψει του περιεχομένου της, πληροφοριακό χαρακτήρα και συνεπώς στερείται εκτελεστότητας και προσβάλλεται απαραδέκτως με την κρινόμενη αίτηση.

5. Επειδή, με την από 13.2.1880 δημόσια διαθήκη και την από 8/20.2.1880 ιδióγραφη διαθήκη του Ζωρζή Δρομοκαΐτου ή Πάφιλα, συστήθηκε στην Αθήνα φιλανθρωπικό ίδρυμα με την επωνυμία «Θεραπευτήριο Ζωρζή και Ταρσής Δρομοκαΐτου ή Πάφιλα». Η σύσταση του ιδρύματος αυτού εγκρίθηκε με το β.δ. της 16.4.1882 (ΦΕΚ 82), με το οποίο επικυρώθηκε και το καταστατικό του. Μετά τον Α.Ν. 2039/1939 ο οργανισμός του ιδρύματος αυτού, που καταρτίστηκε από το διοικητικό συμβούλιό του, εγκρίθηκε με το β.δ. της 5.7.1947 (ΦΕΚ 133). Στο άρθρο 4 παρ. 1 του Οργανισμού αυτού ορίζεται ότι η διοίκηση του ιδρύματος που αποτελεί ν.π.ι.δ. (άρθρο 1) και η διαχείριση της περιουσίας του ανήκει σε πενταμελές διοικητικό συμβούλιο, το οποίο συγκροτείται και ανανεώνεται σύμφωνα με τις διατάξεις της διαθήκης και του από 3.4.1882 καταστατικού του. Εξάλλου, στην παράγραφο 10 του καταστατικού αυτού, ορίζεται ότι, αν αποθάνει, παραιτηθεί ή για οποιοδήποτε λόγο κωλύεται διαρκώς κάποιο από τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου να εκπληρώσει τα καθήκοντά του, τα υπόλοιπα μέλη προβαίνουν σε αντικατάστασή του και γνωστοποιούν την εκλογή στον Υπουργό Εσωτερικών. Τέλος, με το π.δ. 33/1986 (Α' 12), το οποίο εκδόθηκε βάσει των διατάξεων του άρθρου 6 παρ. 4 του ν. 1397/1983 και ενόψει της 1425/5.4.1985 αποφάσεως του διοικητικού συμβουλίου του ιδρύματος, αυτό υπήχθη στις διατάξεις του ν.δ. 2592/1953 και έχει αναχθεί σε νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου.

6. Επειδή, μετά ταύτα, εκδόθηκε ο ν. 2646/1998 (Α' 236). Με την παρ. 15 του άρθρου 28 του νόμου αυτού αντικαταστάθηκε η παρ. 8 του άρθρου 15 του ν.

2519/1997 (Α΄ 165) ως ακολούθως: «Το Διοικητικό Συμβούλιο των Νοσοκομείων που

έχουν συσταθεί με πράξη εν ζωή ή διάταξη τελευταίας βούλησης συγκροτούνται από τα πρόσωπα που ρητά ορίζονται στην ιδρυτική πράξη... καθώς και από έναν εκπρόσωπο της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης. Σε κάθε περίπτωση στο Διοικητικό Συμβούλιο των Νοσοκομείων αυτών μετέχει ακόμη ένας εκπρόσωπος των γιατρών και

των άλλων επιστημόνων της Ιατρικής Υπηρεσίας του Νοσοκομείου και ένας εκπρόσωπος των άλλων εργαζομένων της Νοσηλευτικής Διοικητικής και Τεχνικής Υπηρεσίας που εκλέγονται αντίστοιχα από αυτούς...». Κατ' εφαρμογή της τελευταίας αυτής διατάξεως εκδόθηκε η προσβαλλόμενη από 29.6.1999 (υπ' αριθμ. Δ1α/οικ. 14685) απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας (τ.ν.π.δ.δ. 108/7.7.1999) με την οποία συμπληρώθηκε το Διοικητικό Συμβούλιο του Νοσοκομείου «ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΕΙΟ» με το διορισμό, ως τακτικού μέλους, της νομαρχιακής συμβούλου Αικατερίνης Αυγερινού, ως εκπροσώπου της Νομαρχιακής Αυτοδιοικήσεως, με αναπληρωτή της τον Κωνσταντίνο Καψή.

7. Επειδή, στη μεν παρ. 1 του άρθρου 4 του Συντάγματος προβλέπεται ότι: «Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου», στη δε παρ. 1 του άρθρου 20 αυτού ότι: «Καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντά του όπως νόμος ορίζει...». Κατά την έννοια των διατάξεων αυτών η αρχή της ισότητας των διαδίκων, που συνιστά ειδική εκδήλωση της αρχής της ισότητας, επιβάλλει την ίση μεταχείριση αυτών από τους προσδιορίζοντες τους όρους ασκήσεως του δικαιώματος παροχής δικαστικής προστασίας δικονομικούς νόμους. Επομένως, διατάξεις δικονομικών νόμων με τις οποίες αναγνωρίζεται υπέρ ενός διαδίκου ευνοϊκή μεταχείριση όσον αφορά το ανωτέρω δικαίωμα, με αποτέλεσμα να τίθεται αυτός σε θέση πλεονεκτικότερη εκείνης άλλου διαδίκου, είναι ανίσχυρες διότι αποκλείουν της εφαρμογής τους τον τελευταίο αυτόν διάδικο.

8. Επειδή, με το άρθρο 11 του Κώδικα περί δικών του Δημοσίου (Κ.Δ. από 26.6-10.7.1944, Α΄ 139), προβλέπεται ότι σε όλες τις δίκες του Δημοσίου καμμία δεν τρέχει προθεσμία εις βάρος του κατά τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών, οι οποίες, κατά την παρ. 2 του άρθρου 11 του Ν. 1756/1988 «Κώδικας Οργανισμού Δικαστηρίων και κατάστασης δικαστικών λειτουργιών» (Α΄ 35), αρχίζουν την 1η Ιουλίου και λήγουν την 15η Σεπτεμβρίου. Με την παρ. 4 του άρθρου 22 του Ν. 1868/1989 (Α΄ 230) ορίστηκε ότι η ανωτέρω διάταξη του άρθρου 11 του από 26.6-10.7.1944 Κ.Δ/τος, ισχύουσα αρχικώς μόνο για τις πολιτικές δίκες και όχι για τα ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας ασκούμενα ένδικα μέσα και βοηθήματα (ΣτΕ Ολομ. 3508/1979), εφαρμόζεται και στις υποθέσεις δικαιοδοσίας του Συμβουλίου της Επικρατείας. Πριν την ανωτέρω επέκτασή της, η προαναφερόμενη διάταξη του άρθρου 11 του από 26.6-10.7.1944 Κ.Δ/τος είχε ήδη επεκταθεί: α) ως προς τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοικήσεως και στις δίκες ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας με το άρθρο 75 του Ν. 1416/1984 (Α΄ 18) και β) ως προς το Ι.Κ.Α. με το άρθρο 5 του Ν. 3210/1955 (Α΄ 115), περαιτέρω επεκταθείσα και στους λοιπούς οργανισμούς αρμοδιότητας του Υπουργείου Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων με την παρ. 9 του άρθρου 21 του Ν. 1902/1999 (Α΄ 138), ενώ με την νεότερη διάταξη της παρ. 4 του άρθρου 28 του Ν. 2579/1998 (Α΄ 31) το ανωτέρω ειδικό νομικό καθεστώς αναστολής των προθεσμιών για την άσκηση ενδίκων μέσων και βοηθημάτων από το Δημόσιο και τα ανωτέρω νομικά

πρόσωπα δημοσίου δικαίου επεκτάθηκε σε όλα τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου. Τέλος, με την παρ. 1α του άρθρου 4 του Ν. 2479/1997 (Α' 67) ορίζεται ότι «Οι προθεσμίες για την άσκηση των ενδίκων βοηθημάτων και μέσων ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας αναστέλλονται για το χρονικό διάστημα από της 1ης έως 31ης Αυγούστου. Δεν θίγεται η ισχύουσα νομοθεσία που αφορά τις προθεσμίες του Δημοσίου και των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης».

9. Επειδή οι ανωτέρω ρυθμίσεις, κατά το μέρος που με αυτές διαφοροποιείται εις βάρος του ιδιώτου διαδίκου η προθεσμία ασκήσεως ενδίκου μέσου μεταξύ του Δημοσίου και των ιδιωτών διαδίκων είναι, κατά τα αναφερόμενα στην έβδομη σκέψη, ανίσχυρες ως αντικείμενες στην αρχή της δικονομικής ισότητας των διαδίκων, όπως αυτή συνάγεται από τις παρατεθείσες ανωτέρω διατάξεις του Συντάγματος. Ειδικότερα, η μεν πρώτη είναι ανίσχυρη, κατά το μέρος που αποκλείει από την εφαρμογή της τους ιδιώτες διαδίκους, οι οποίοι επομένως δικαιούνται για λόγους ίσης μεταχειρίσεως προς το Δημόσιο να τύχουν, όπως και αυτό, της αυτής μεταχειρίσεως, δηλαδή της αναστολής προθεσμιών για την άσκηση ενδίκων μέσων, καθ' όλη τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών, η δε δεύτερη διότι περιορίζει για τους ιδιώτες διαδίκους στο χρονικό διάστημα από 1ης έως 31ης Αυγούστου την προς αποκατάσταση της ίσης μεταχειρίσεώς τους προς το Δημόσιο προαναφερόμενη επέκταση της αναστολής, καθ' όλη τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών. Μειοψήφησαν οι Σύμβουλοι Επικρατείας Γ.

Παναγιωτόπουλος,

Π.Ν. Φλώρος, Φ. Αρναούτογλου και Ελ. Δανδουλάκη, στη γνώμη των οποίων προσχώρησε και η Πάρεδρος Α. Χλαμπέα, οι οποίοι υπεστήριξαν ότι ναι μεν η κατά τα ανωτέρω προνομιακή μεταχείριση του Δημοσίου, και των ν.π.δ.δ. έναντι όλων των λοιπών διαδίκων αντίκειται, για τους πιο πάνω λόγους, στις συνταγματικές διατάξεις που αναφέρθηκαν, προς αποκατάσταση, όμως, της ισότητας των διαδίκων, το ως άνω εξαιρετικό για το Δημόσιο και τα λοιπά ν.π.δ.δ. καθεστώς δεν θα επεκταθεί σε όλους, αλλά θα κριθεί ανίσχυρη η διάταξη του δευτέρου εδαφίου της παρ. 1α του άρθρου 4 του ν. 2479/1997. Τούτο έχει ως αποτέλεσμα να ισχύει για όλους τους διαδίκους η θεσπιζόμενη στο πρώτο εδάφιο της ίδιας διατάξεως αναστολή των προθεσμιών από 1ης έως 31ης Αυγούστου για την άσκηση ενδίκων μέσων και βοηθημάτων ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας.

10. Επειδή, στην προκείμενη περίπτωση, η προσβαλλόμενη απόφαση δημοσιεύθηκε στις 7.7.1999 (τ.ν.π.δ.δ. 108), η δε κρινόμενη αίτηση ασκήθηκε στις 5.11.1999. Συνεπώς, καθόσον αφορά το αιτούν νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, η αίτηση ασκείται εμπροθέσμως, δυνάμει των προεκτεθεισών διατάξεων περί αναστολής για τα ν.π.δ.δ. των προθεσμιών ασκήσεως ενδίκων μέσων κατά τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών. Περαιτέρω δε, ενόψει της ανωτέρω γνώμης που επικράτησε, για την αποκατάσταση της ίσης μεταχειρίσεως των μνημονευθέντων ιδιωτών αιτούντων προς το Δημόσιο, ισχύει και γι' αυτούς η αναστολή των προθεσμιών, καθ' όλη την διάρκεια των δικαστικών διακοπών, οπότε η κρινόμενη αίτηση έχει ασκηθεί εμπροθέσμως και ως προς αυτούς την 51η ημέρα από την λήξη αυτών (16.9.1999), δεδομένου ότι η προθεσμία προς άσκησή της δεν είχε καν αρχίσει να τρέχει, αφού η δημοσίευση της προσβαλλόμενης αποφάσεως έγινε κατά την διάρκεια των δικαστικών διακοπών.

14. Επειδή, περαιτέρω, κατά το άρθρο 109 του Συντάγματος, δεν επιτρέπεται η μεταβολή του περιεχομένου ή των όρων διαθήκης, κωδίκελου ή δωρεάς, ως προς

τις διατάξεις τους υπέρ του Δημοσίου ή υπέρ κοινωφελούς σκοπού (παρ. 1). Κατ' εξαίρεση, επιτρέπεται η επωφελέστερη αξιοποίηση ή διάθεση για τον ίδιο ή άλλο κοινωφελή σκοπό εκείνου που καταλείφθηκε ή δωρήθηκε, στην περιοχή που καθόρισε ο δωρητής ή ο διαθέτης ή στην ευρύτερή της περιφέρεια, όταν βεβαιωθεί με δικαστική απόφαση ότι η θέληση του διαθέτη ή του δωρητή δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί για οποιοδήποτε λόγο, καθόλου ή κατά το μεγαλύτερο μέρος του περιεχομένου της, καθώς και αν μπορεί να ικανοποιηθεί πληρέστερα με την μεταβολή της εκμετάλλευσης, όπως νόμος ορίζει (παρ. 2). Κατά την έννοια των διατάξεων αυτών του Συντάγματος, επιφυλασσομένης της περιπτώσεως της διαπιστώσεως με δικαστική απόφαση του ανέφικτου της πραγματοποιήσεως της θέλησεως του διαθέτη ή δωρητή, απαγορεύεται η μεταβολή όχι μόνον του κοινωφελούς σκοπού, στον οποίον αναφέρεται η διαθήκη ή η δωρεά, αλλά και των περιεχομένων σ' αυτές όρων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται και οι ορισμοί που αφορούν στον τρόπο διοικήσεως και διαχειρίσεως της υπέρ του δημοσίου ή κοινωφελούς σκοπού καταβληθείσης περιουσίας, όπως και στον τρόπο εκλογής των διοικητών και διαχειριστών της. Και τούτο διότι οι ορισμοί αυτοί αποτελούν, μετά του κοινωφελούς σκοπού, ουσιώδες μέρος της βουλήσεως του δωρητή ή διαθέτη περιουσίας υπέρ του σκοπού αυτού και έτσι εμπίπτουν στην συνταγματική προστασία διασφαλιζόμενοι από τις επεμβάσεις της νομοθετικής εξουσίας. (Σ.Ε. 400/1986 Ολ. 4/1991). Προκειμένου, όμως, ειδικότερα περί του καθορισμού της συγκροτήσεως των Διοικητικών Συμβουλίων των νοσοκομείων τα οποία έχουν συσταθεί με πράξη εν ζωή ή με διάταξη τελευταίας βουλήσεως, δεν αποκλείεται κατ' αρχήν από τις ως άνω συνταγματικές διατάξεις η πρόβλεψη από το νόμο του διορισμού ως μελών στα Διοικητικά Συμβούλια των νοσοκομείων αυτών για λόγους δημοσίου συμφέροντος και για την εξυπηρέτηση σκοπών περί των οποίων προνοεί το Σύνταγμα και μελών τα οποία δεν ανήκουν στα προβλεπόμενα από τις ιδρυτικές πράξεις μέλη, υπό την εξυπακουόμενη όμως προϋπόθεση ότι και με την συμμετοχή των μελών αυτών παραμένει πάντως η πλειοψηφία για την λήψη αποφάσεων στα κατά

τις ιδρυτικές πράξεις μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του νοσοκομείου (Σ.Ε. 4/1991, 1718, 2697/1990, 3861, 3183/1987 κ.α).

15. Επειδή, στην προκείμενη περίπτωση, με το καταστατικό και τον οργανισμό του Ιδρύματος «ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΕΙΟ», προβλέπεται ρητά η ύπαρξη διοικητικού συμβουλίου που θα διοικεί το Ίδρυμα και θα διαχειρίζεται την περιουσία του, αποτελούμενου από συγκεκριμένο αριθμό μελών (τέσσερις αρχικά και πέντε ακολούθως) και καθορίζεται αποκλειστικά ο τρόπος αναδείξεώς τους (βλ. το άρθρο 4 παρ. 1 του Οργανισμού στο οποίο ρητά ορίζεται ότι η διοίκηση του Ιδρύματος και η διαχείριση της περιουσίας του ανήκει σε πενταμελές Διοικητικό Συμβούλιο συγκροτούμενο και ανανεούμενο κατά τις διατάξεις της διαθήκης και του συνταχθέντος από τους εκτελεστές από 3 Απριλίου 1882 καταστατικού του Ιδρύματος). Εφόσον, λοιπόν, ρυθμίσθηκε πλήρως από τον διαθέτη το θέμα του αριθμού των μελών και του τρόπου συγκροτήσεως του Διοικητικού Συμβουλίου του Ιδρύματος, δεν είναι συνταγματικά επιτρεπτή νομοθετική ρύθμιση που προβλέπει την προσθήκη στο εν λόγω Διοικητικό Συμβούλιο και άλλων προσώπων, ξένων προς την βούληση του διαθέτη, η οποία δεν δικαιολογείται από λόγους δημοσίου συμφέροντος, ούτε υπαγορεύεται από λειτουργικούς λόγους. Κατά συνέπεια, η διάταξη του εδ. β' της παρ. 8 του άρθρου 15 του ν. 2519/1997 (Α' 165), όπως το εδάφιο αυτό αντικαταστάθηκε με την παρ. 15 του άρθρου 28 του ν. 2646/1998 (Α' 236), κατά το μέρος που προβλέπει την συμμετοχή ενός εκπροσώπου της

Νομαρχιακής Αυτοδιοικήσεως στο Διοικητικό Συμβούλιο των νοσοκομείων που έχουν

συσταθεί με διαθήκη ή δωρεά, κατά το μέρος δηλαδή που προβλέπει την συμμετοχή προσώπων, τα οποία, ενόψει των αρμοδιοτήτων που έχουν ανατεθεί στην Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και της εποπτείας που αυτή ασκεί στα εν λόγω νοσηλευτικά ιδρύματα, ουδένα δεσμό έχουν με την διοίκηση και λειτουργία των προαναφερθέντων νοσοκομείων (βλ. π.χ. τις σχετικές διατάξεις των νόμων 2519/1997, 2647/1998) αντίκειται στο πιο πάνω άρθρο 109 του Συντάγματος, γιατί με τον τρόπο αυτό αλλοιώνονται οι όροι της ιδρυτικής πράξεως που αναφέρονται στον τρόπο εκλογής των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου του Ιδρύματος αυτού. Για τον λόγο δε αυτόν, βασίμως προβαλλόμενο με την υπό κρίση αίτηση, πρέπει αυτή να γίνει δεκτή και ν' ακυρωθεί η προσβαλλόμενη από 29.6.1999 απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας με την οποία συμπληρώθηκε το Διοικητικό Συμβούλιο του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου "ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΕΙΟ" με το διορισμό σ' αυτό ενός εκπροσώπου της Νομαρχιακής Αυτοδιοικήσεως με τον αναπληρωτή του, κατόπιν αυτού δε παρέλκει η έρευνα των υπολοίπων λόγων ακυρώσεως ως αλυσιτελής.

16. Επειδή, μετά την επίλυση των παραπεμφθέντων ζητημάτων, δεν συντρέχει περίπτωση αναπομπής της υποθέσεως στο Γ' Τμήμα, αλλά πρέπει να εκδικασθεί και να γίνει δεκτή η κρινόμενη αίτηση.

Διά ταύτα

Δέχεται την αίτηση.

Ακυρώνει την υπ' αριθμ. Δ1α/οικ. 14685/29.6.1999 απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας (τ.ν.π.δ.δ. 108/7.7.1999) με την οποία συμπληρώθηκε το Διοικητικό Συμβούλιο του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Αττικήςμε τον διορισμό ως τακτικού μέλους της νομαρχιακής συμβούλου ως εκπροσώπου της Νομαρχιακής Αυτοδιοικήσεως, με αναπληρωτή της τον

Διατάσσει την απόδοση του παραβόλου, και

Επιβάλλει στο Δημόσιο την δικαστική δαπάνη των αιτούντων η οποία ανέρχεται στο ποσό των επτακοσίων εξήντα (760) ευρώ.

Η διάσκεψη έγινε στην Αθήνα στις 25 Ιουνίου 2002 και η απόφαση δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στις 4 Οκτωβρίου 2002.

(f) ΑΠ 65/2003 (B1 ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ)

ΣΥΓΚΡΟΤΗΘΗΚΕ από τους Δικαστές : Ευάγγελο Περλίγκα, Αντιπρόεδρο, Δημήτριο Παπαμήτσο, Θεόδωρο Αποστολόπουλο, Ιωάννη Δαβίλλα και Γεώργιο Αμελαδιώτη, Αρεοπαγίτες.

ΣΥΝΗΛΘΕ σε δημόσια συνεδρίαση στο Κατάστημά του, την 19η Νοεμβρίου 2002, με την παρουσία και της Γραμματέως Ευθυμίας Μαντζάνα για να δικάσει μεταξύ: Του αναιρεσείοντος :..... ο οποίος παραστάθηκε με τον πληρεξούσιο δικηγόρο του Δημήτριο Παπασταύρου.

Του αναιρεσιβλήτου : Εκπροσωπήθηκε από τον πληρεξούσιο δικηγόρο του Δημήτριο Μέλισσα.

Η ένδικη διαφορά έχει εισαχθεί με την από 14 Ιουνίου 2000 αγωγή του ήδη αναιρεσιβλήτου, που κατατέθηκε στο Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών. Εκδόθηκε η απόφαση 1670/2001 του ίδιου δικαστηρίου, την αναίρεση της οποίας ζητεί ο αναιρεσιβλήτος, με την από 28 Ιανουαρίου 2002 αίτησή του, καθώς και τους από 16 Απριλίου 2002 πρόσθετους λόγους αυτής.

Κατά τη συζήτηση της αιτήσεως αυτής, που εκφωνήθηκε από το πινάκιο, οι διάδικοι παραστάθηκαν όπως σημειώνεται πιο πάνω. Ο Εισηγητής Αρεοπαγίτης Γεώργιος Αμελαδιώτης ανέγνωσε την από 23 Οκτωβρίου 2002 έκθεσή του, με την οποία εισηγήθηκε να γίνει δεκτός ο λόγος του δικογράφου των προσθέτων λόγων. Ο πληρεξούσιος του αναιρεσιβλήτου ζήτησε την παραδοχή της αιτήσεως και των προσθέτων λόγων αναίρεσεως και ο πληρεξούσιος του αναιρεσιβλήτου την απόρριψή τους και καθένας την καταδίκη του αντιδίκου στη δικαστική δαπάνη.

ΣΚΕΦΘΗΚΕ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ

Η υπό κρίση αίτηση αναίρεσεως στρέφεται κατά της υπ' αριθμ. 1670/2001 αποφάσεως του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών, η οποία κατέστη τελεσίδικη λόγω νόμιμης παραίτησης του ηττηθέντος ενάγοντος και ήδη αναιρεσιβλήτου από το δικαίωμα να ασκήσει έφεση κατά της απόφασης αυτής. Επομένως η αίτηση αυτή είναι νόμιμη και παραδεκτή και πρέπει να εξετασθεί για το παραδεκτό και βάσιμο των λόγων της (άρθρο 577 παρ.3 ΚΠολΔ). Επίσης παραδεκτά ασκήθηκε με το από 16.4.2002 δικόγραφο, το οποίο κατατέθηκε στη Γραμματεία του Αρείου Πάγου στις 16.4.2002 (βλ. υπ' αριθμ. 99/2002 έκθεση καταθέσεως) και επιδόθηκε στον αναιρεσιβλήτο στις 26.4.2002(βλ. υπ' αριθμ. 2462Γ'/26.4.2002 έκθεση επιδόσεως του δικαστικού επιμελητή του Πρωτοδικείου Αθηνών Αντωνίου Καπανιτσάνου), και ο πρόσθετος λόγος αναίρεσης, ο οποίος πρέπει να ερευνηθεί για το παραδεκτό και το βάσιμό του (άρθρο 569 ΚΠολΔ).

Κατά το άρθρο 663 αριθμ. 5 του ΚΠολΔ, κατά την ειδική διαδικασία των άρθρων 664 έως 676 δικάζονται οι διαφορές μεταξύ οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης και των ασφαλισμένων στους οργανισμούς αυτούς ή των διαδόχων τους ή εκείνων που κατά το νόμο έχουν δικαιώματα από την ασφαλιστική σχέση. Από τη διάταξη αυτή, συνδυαζόμενη με εκείνες του άρθρου 22 παρ.5 του Συντ/τος και του άρθρου 7 του ν.702/1977, προκύπτει ότι η υπαγόμενη στα τακτικά πολιτικά δικαστήρια και στην πρώτη των άνω διατάξεων αναφερόμενη διαφορά πρέπει να προκύπτει από ασφαλιστική σχέση ιδιωτικού δικαίου. Τέτοια μπορεί να γεννηθεί στην περίπτωση της προαιρετικής ασφάλισης σε επικουρικό ταμείο εφόσον τούτο έχει τη μορφή ν.π.ι.δ., αφού τότε η δημιουργούμενη έννομη σχέση έχει χαρακτήρα ιδιωτικού δικαίου. Αντίθετα η υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, κύρια ή επικουρική, μπορεί να ασκείται μόνο από το Δημόσιο ή από ν.π.δ.δ. Ο χαρακτήρας της προαιρετικής η υποχρεωτικής υπαγωγής, στην ασφάλιση επικουρικού ασφαλιστικού ταμείου, ατόμων συγκεκριμένου κλάδου, όπως είναι ο δημοσιογραφικός, που ανήκουν ως μέλη σε συγκεκριμένες δημοσιογραφικές οργανώσεις διαφοροποιεί και τη θέση στο ζήτημα, αν παρακωλύει την αρνητική συνδικαλιστική ελευθερία ο αποκλεισμός κατηγοριών του άνω κλάδου που δεν έχουν ενταχθεί στις άνω δημοσιογραφικές οργανώσεις.

Κατά το άρθρο 1 του Α.Ν. 248/1967 "Περί συστάσεως Ενιαίου Δημοσιογραφικού Οργανισμού Επικουρικής Ασφάλισης και Περιθάλψεως" "Από 1ης Ιανουαρίου 1968 η επικουρική ασφάλιση των μελών των υφισταμένων ενώσεων: α) Συντακτών

Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών, β) Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Μακεδονίας-Θράκης, γ) Προσωπικού Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών και δ) Προσωπικού Ημερησίων Εφημερίδων Θεσσαλονίκης, ως αυτή εν άρθρω 3 του παρόντος ορίζεται, ασκείται υφ' ενιαίου φορέως. Προς τούτο και κατά τα εν τοις επομένους ειδικότερα οριζόμενα συνιστάται Οργανισμός υπό τον τίτλο "Ενιαίος Δημοσιογραφικός Οργανισμός Επικουρικής Ασφάλισης και Περιθάλψεως", όστις, εδρεύων εν Αθήναις και διοικούμενος υπό Συμβουλίου αντιπροσωπευτικής συνθέσεως, θέλει ασκεί εν τω μέλλοντι αποκλειστικώς την κατά τον παρόντα νόμον ασφάλισιν". Κατά δε την παρ. 1 εδαφ. α' του άρθρου 3 του ίδιου νόμου, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1 του Ν. 712/1977, "Εις την ασφάλισιν του Ε.Δ.Ο.Ε.Α.Π. υπάγονται υποχρεωτικώς, δι' άπάσας τας υπό του καταστατικού του οριζόμενας παροχάς, άπαντα τα μέλη (τακτικά, εν συντάξει, πάρεδρα και δόκιμα) των εν άρθρω 1 του παρόντος αναφερομένων Ενώσεων". Από τις διατάξεις αυτές και εκείνες των άρθρων 2 παρ.1, 3, 6, 14, 7 και 17 του ίδιου νόμου συνάγονται τα ακόλουθα α') Ο προαναφερθείς Οργανισμός ασκεί αποκλειστικώς την κατά τον ανωτέρω νόμο ασφάλισιν, β') Στην ασφάλισιν αυτή υπάγονται υποχρεωτικώς 1) Οι συντάκτες ημερησίων εφημερίδων Αθηνών, 2) Οι συντάκτες ημερησίων εφημερίδων Μακεδονίας Θράκης, 3) Το προσωπικό ημερησίων εφημερίδων Αθηνών και 4) Το προσωπικό ημερησίων εφημερίδων Θεσσαλονίκης, γ') Προβλέπεται υποχρεωτική καταβολή εισφορών των ασφαλισμένων και είσπραξη πόρων από τρίτους, δ') Το καταστατικό του Οργανισμού και κάθε τροποποίησή του υπόκειται στην έγκριση του Υπουργού Προεδρίας της Κυβερνήσεως (ήδη Τύπου), ε') Η μη εμπρόθεσμη καταβολή των εισφορών και λοιπών πόρων συνεπάγεται την επιβολή ποινικών κυρώσεων. Σύμφωνα με αυτά ο Ε.Δ.Ο.Ε.Α.Π. ενεργεί κατά νόμο ως Οργανισμός υποχρεωτικής κοινωνικής ασφαλίσεως και όλοι οι προαναφερθέντες εργαζόμενοι (δημοσιογράφοι, υπάλληλοι εφημερίδων κλπ.) υπάγονται υποχρεωτικώς στην ασφάλισιν αυτού όπως δεσμευτικά για το παρόν δικαστήριον (άρθρ. 51 παρ.1 του ν.345/1976) έκρινε για τον άνω Οργανισμό Επικουρικής Ασφαλίσεως το ΑΕΔ με την υπ' αρ. 5/2002 απόφασή του. Περαιτέρω το Σύνταγμα της Ελλάδος στο μεν άρθρω 12 παρ.1 ορίζει ότι οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνιστούν ενώσεις και μη κερδοσκοπικά σωματεία τηρώντας τους νόμους, που ποτέ όμως δεν μπορεί να εξαρτήσουν την άσκηση του δικαιώματος αυτού από προηγούμενη άδεια, στο δε άρθρω 22 παρ.5 το Κράτος μεριμνά για την κοινωνική ασφάλισιν των εργαζομένων, όπως νόμος ορίζει. Με τις συνταγματικές αυτές διατάξεις καθιερώνονται: α') Η συνδικαλιστική ελευθερία των εργαζομένων τόσο με τη θετική της μορφή, δηλαδή με το δικαίωμα να συστήσουν και να συμμετέχουν σε εργατικά σωματεία, όσο και με την αρνητική της μορφή, δηλαδή με το δικαίωμα να μη συστήσουν ή να μη συμμετέχουν σε υφιστάμενα εργατικά σωματεία. Και β') Η γενική αρχή κατά την οποία όλοι οι Ασφαλιστικοί Οργανισμοί, που παρέχουν κοινωνική ασφάλισιν, έχουν την υποχρέωσιν να ασφαλίζουν όλους τους ασκούντες το επάγγελμα, το οποίο καλύπτει ασφαλιστικώς ο Οργανισμός. Δεν επιτρέπεται νόμος να εξαρτά την υποχρεωτική κοινωνική ασφάλισιν του εργαζομένου από τη συμμετοχή του ή μη σε συνδικαλιστική οργάνωσιν διότι έτσι έρχεται σε ευθεία αντίθεσιν με τις ανωτέρω διατάξεις του Συντάγματος. Στην προκείμενη περίπτωση η παράγραφος 1 εδαφ. α' του άρθρου 3 του ανωτέρω Α.Ν. 248/1267, κατά την οποία εξαρτάται η από τον αναιρεσίβλητο Ασφαλιστικό Οργανισμό κοινωνική ασφάλισιν των εργαζομένων δημοσιογράφων από τη συμμετοχή τους ή μη στις αντίστοιχες Ενώσεις Συντακτών ημερησίων εφημερίδων έχει καταργηθεί με την παρ.2 του άρθρου 31 του Ν. 1264/1982 "Για τον εκδημοκρατισμό του Συνδικαλιστικού Κινήματος και την κατοχύρωσιν των Συνδικαλιστικών Ελευθεριών", κατά την οποία "Κάθε διάταξις

νόμου που κατοχυρώνει, περιορίζει ή εξαρτά το δικαίωμα της εργασίας στον Τύπο και την παροχή στους εργαζομένους σ' αυτόν παρεπομένων της εργασίας τους δικαιωμάτων από τη συμμετοχή τους ή μη σε συγκεκριμένη επαγγελματική οργάνωση ή από την υπαγωγή τους στο Ν. 1186/1981 ή σε ορισμένο ασφαλιστικό φορέα, καταργείται". Επομένως από τη δημοσίευση του νέου αυτού νόμου δεν αποτελεί προϋπόθεση, για να ασφαλισθεί ένας δημοσιογράφος στον αναιρεσίβλητο ασφαλιστικό Φορέα, να είναι μέλος ή, προκειμένου για συνταξιούχο, να υπήρξε μέλος της Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών ή της Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Μακεδονίας-Θράκη ούτε τίθεται θέμα αντισυνταγματικότητας του Α.Ν. 248/1967, ώστε κατ' εφαρμογή του άρθρου 100 παρ.5 του Συντ/τος να επιβάλλεται η υποχρεωτική παραπομπή του ζητήματος τούτου στην Ολομέλεια του Αρείου Πάγου. Στην προκείμενη περίπτωση το Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών, με το να απορρίψει ως μη νόμιμη την ένδικη αγωγή του αναιρεσείοντος - με την οποία εκείνος ζητούσε να αναγνωρισθεί το δικαίωμά του να ασφαλιστεί στον εναγόμενο Οργανισμό Επικουρικής Ασφάλισης και να υποχρεωθεί τούτο να προβεί στην ασφάλισή του, ως συνταξιούχου δημοσιογράφου - εκ του λόγου ότι ο ενάγων δεν διετέλεσε ποτέ μέλος των αναφερόμενων στον α.ν. 248/1967 δημοσιογραφικών οργανώσεων, παραβίασε τη διάταξη του άρθρου 3 αυτού με την εφαρμογή της και εκείνη του άρθρου 31 παρ.2 του ν. 1264/1982, με τη μη εφαρμογή της, και αναιρετέα κατέστησε την απόφασή του, κατά το βάσιμο από το άρθρο 559 αρ.1 του ΚΠολΔ πρόσθετο λόγο αναιρέσεως. Συνεπώς, μετά την αναίρεσή της πρέπει η υπόθεση να παραπεμφθεί προς περαιτέρω εκδίκαση στο ίδιο δικαστήριο, το οποίο θα συγκροτηθεί από άλλο δικαστή και θα ερευνήσει την υπόθεση και από πλευράς δικαιοδοσίας, αφού σχετική αιτίαση εκ του άρθρου 559 αρ.4 του ΚΠολΔ. δεν προτάθηκε από τον Εισηγητή, κατ' άρθρο 562 παρ.4 του ίδιου Κώδικα, ώστε να επιληφθεί επ' αυτού αυτεπαγγέλτως το παρόν δικαστήριο.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ

Αναιρεί την υπ' αρ. 1670/2001 απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών. Παραπέμπει στην υπόθεση προς περαιτέρω εκδίκαση στο Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών, το οποίο θα συγκροτηθεί από άλλον δικαστή. Και Καταδικάζει το αναιρεσίβλητο νομικό πρόσωπο στη δικαστική δαπάνη του αναιρεσείοντος, την οποία ορίζει στο ποσό των χιλίων τριακοσίων (1.300) Ευρώ. Κρίθηκε και αποφασίσθηκε στην Αθήνα, στις 8 Ιανουαρίου 2003. Και Δημοσιεύθηκε στο ακροατήριό του στις 21 Ιανουαρίου 2003.

